

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1970

A TARTALOMBÓL:

KÁROLYI AMY,
PÁKOLITZ ISTVÁN,
SOMLYÓ GYÖRGY,
TAKÁCS IMRE,
TAKÁTS GYULA VERSEI

✱

BERTHA BULCSU,
KENDE SÁNDOR,
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
SZÉPPRÓZÁJA

✱

INTERJÚ
TAKÁTS GYULÁVAL
BAJOMI LÁZÁR ENDRE:
FRANCIA KRÓNIKA
JANEZ ROTAR: A MAI
SZLOVÉN IRODALOMRÓL
FUTAKY HAJNA: PÉCSI
SZÍNHÁZI ESTÉK I.
POMOGÁTS BÉLA:
SOMLYÓ GYÖRGYRŐL
THIERY ÁRPÁD:
EGY CSEPP TENGER

SZAMUNK SZERZŐI:

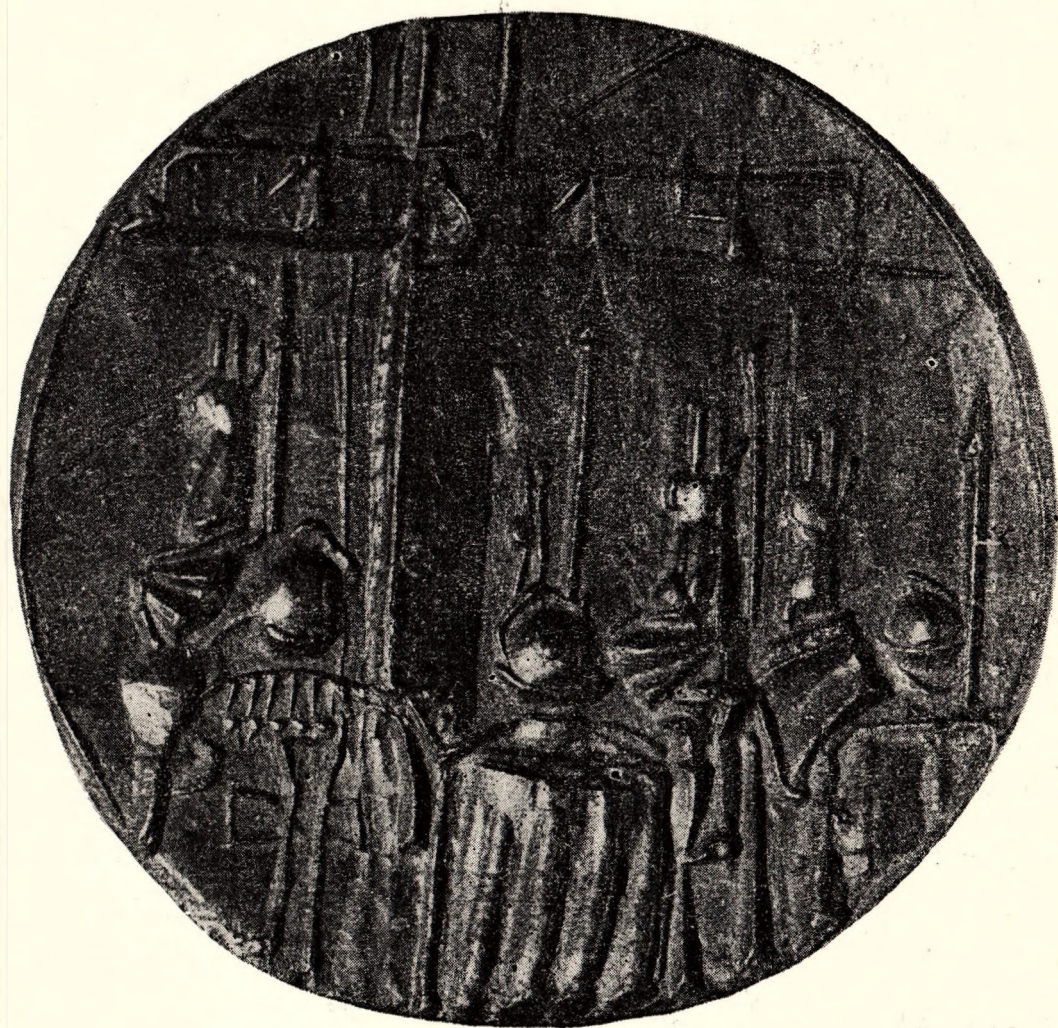
BAJOMI LAZÁR ENDRE
BELYEI LÁSZLÓ
BERTHA BULCSU
BORBÉLY SÁNDOR
CSÜROS MIKLÓS
EÖRSI ISTVÁN
FUTAKY HAJNA
GRAIN ANDRÁS
HORVÁTH GYULA
HORVÁTH MIHÁLY
IMRE LÁSZLÓ
JENKEI JÁNOS
JOBBÁGY KÁROLY
KABDEBŐ LÓRÁNT
KÁROLYI AMY
KENDE SÁNDOR
KISS DÉNES
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
KORDA BÉLA
MAJOROS JÓZSEF
MÁNDOKI LÁSZLÓ
NAGY ILDIKÓ
NÉMETH FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
ROTAR, JANEZ
SIK MIHÁLY
SOMLYÓ GYÖRGY
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
THIÉRY ÁRPÁD
TUSKÉS TIBOR

KÉPEK:

BÉRCES GÁBOR
GRAIN ANDRÁS
KISS NAGY ANDRÁS
KORDA BÉLA
WURTZ ÁDÁM

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIII. ÉVFOLYAM 11. SZÁM

1970. NOVEMBER

TARTALOM

BERTHA BULCSU: Interjú Takáts Gyulával	963
TAKÁTS GYULA versei: Hideg-tű, Miért jöttek értem, A kigyólatá fa, Zöld hajnalból, Nappali lidércek, A látványon túl	970
KENDE SÁNDOR: Motoros baleset (elbeszélés)	973
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Érzékeny lelkek (szatíra)	976
BERTHA BULCSU: Te jössz, Lupusz (regény, I. rész)	980
SOMLYÓ GYÖRGY versei: Mese egy szakmai kérdésről, (Álom- emlék)-mese, Mese az alvó kutyáról	991
POMOGÁTS BÉLA: Kalandok és törvények (Jegyzetek Somlyó György költészetéről)	993
KÁROLYI AMY versei: Halottvirrasztó, 2x2, -talan -telen	1000
THIERY ÁRPÁD: Egy csepp tenger (Véméendi változások, VII.)	1002
PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Most is, Kelj föl és járj!, Nyolcas, Nyárutó	1009
NAGY ILDIKÓ: Kiss Nagy András művészete	1011
TAKÁTS GYULA: Würtz Ádám grafikáiról	1015
NÉMETH FERENC: Zsúfolt csend (vers)	1016
EÖRSI ISTVÁN versei: Amikor az a szűrkeruhás, Négysorosok	1017
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték I.	1019
TAKÁCS IMRE versei: A santa Marika, Életem szikrázásai	1022
JOBÁGY KÁROLY: Különös ez, (vers)	1023
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika	1024
JANEZ ROTAR: A mai szlovén irodalomról (II. rész)	1030
TAKÁTS GYULA: Néhány sor Horváth Gyuláról és verseiről	1037
HORVÁTH GYULA versei: A harangok lemerültek, Hegyi Anna, Ig. sz. AB 7580-9733, S. R. barátomnak	1037
BELLYEI LÁSZLÓ: Emberi hang (A hetven éves György Dezső köl- tészetéről)	1039

BORBÉLY SÁNDOR: Útközben (Fiatal baranyai írók és költők antológiája) - - - - -	1043
KISS DÉNES: Marsall László: Vizjelek - - - - -	1044
SIK MIHÁLY: Demény Ottó: Ég föld ég - - - - -	1045
KABDEBŐ LÓRÁNT: Serfőző Simon: Nincsen nyugalom - - -	1046
IMRE LÁSZLÓ: Szabó Magda: Őkut - - - - -	1048
CSÜRÖS MIKLÓS: Szász Imre: Gyertek este kilencre - - -	1049
MAJOROS JÓZSEF: Gyurkovics Tibor: Ne szeress, ne szeress -	1051
TÜSKÉS TIBOR: Kanyar József: Somogy a felszabadulás hónapjaiban - - - - -	1052
HORVÁTH MIHÁLY: Nádor Tamás: Giacomo Puccini - - -	1054
MÁNDOKI LÁSZLÓ: Egy jubiláló sorozatról - - - - -	1055
JENKEI JÁNOS: A másik Forrás - - - - -	1056

KÉPEK

BÉRCES GÁBOR rajzai - - - - -	975, 979
GRAIN ANDRÁS rajzai - - - - -	990, 992
KORDA BÉLA rajzai - - - - -	999, 1001

Műmellékleten

KISS NAGY ANDRÁS: Kubikos
Latinok

WÜRTZ ADÁM: A grafikus délutánja
Bábuk, figurák

A borítón

KISS NAGY ANDRÁS: Anya gyermekével
Barbusse
Dózsa
Napernyős nő

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.
Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V. József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72.- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

70-12760 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

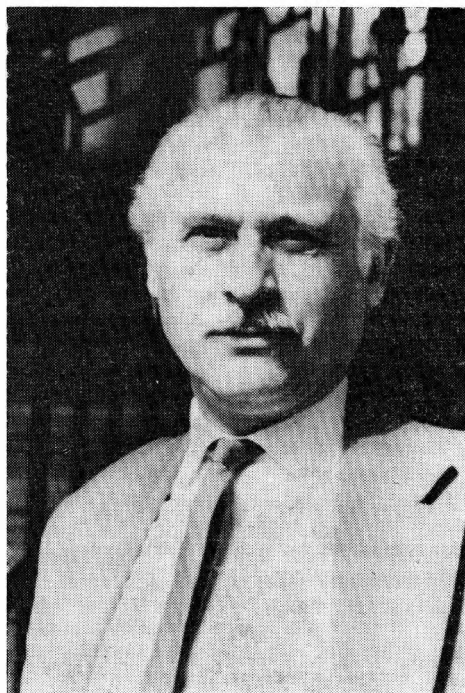
INTERJÚ TAKÁTS GYULÁVAL

Takáts Gyulát én józannak tartom, olyan prófétának, aki nem veszthet rajt a költészetben. Ahogy hunyorogva áll a napban, érzem, hogy érti az egészet, érzi, hogy lángban áll a táj, valahol leomlik valami. Hantok dübörögnek... Felneszel, odatartja az arcát, csaknem belemarnak a szakadt, repülő vasak, de aztán mégsem. Bemegy, feljegyzi. „Szakadt vasak a szélben ölnek”. Ezt nem a Takáts Gyula írta, ezt most én írom, mint egy példát. Feljegyzi és elmereng. Átéli. Aztán törökös feketét főz magának, izlelgeti, jól él. Csend lesz. Vízet mer a ciszternából, amit jól megszerkesztett. A víz iható. Ellenőrzi azért. Hozzákever két Neomagnol tabletát. Megszagolja. Aztán mégsem iszik belőle. Elgyalogol valahová fel a fenyvesek alá a forráshoz, és hoz magának egy kancsó vizet. S ekkor már nem is a víz a fontos, hanem a kancsó. Kicsit görögös, kicsit parasztos. Viszi, nézi. Elfelejt inni. Izzad, egyre soványabb lesz. Leül, verset ír a kancsóról, amibe belelát valami érthető csodát. Mereng, álmodozik. A görög-római császárság egyszerű udvartartássá válik. Bizánc csupa ismerős oszlop, szinte gyermekkori. Sokára érkezik haza.

De hosszú útján soha nem töri el a korsót, és soha nem lötytyenti ki a vizet. Úrféle... Az is meg nem is. Ha néma lenne, talán bevinnék valahol egy mágneskaszinóba. Ha megszólal, persze vége mindennek. A tárgy, mely felé fordul, leleplezi. S a mozdulatok... Túlzottan ragaszkodik apró tárgyakhoz. Álmokat, tárgyakat, helyzeteket dédelget. Az urak ilyenkor bizonyára azt mondanák, hogy „költő”, s Takáts Gyula kapna egy kis haladékot. Egy órát, egy percet, egy másodpercet. Aztán megkérdeznék tőle, hogy „a kalapját kérem, minek hozza ide az asztalhoz”? Takáts Gyula pedig felmutatná a kalapot, s várná, hogy a mágnesek is beleszeressenek. De azok csak megütközve néznék a kopott, keki színű kalapot, amilyent Magyarországon csak a vadőrök és a múzeumigazgatók szoktak hordani.

Takáts Gyula múzeumigazgató. Közben költő... Vagy költő, és közben egy kicsit múzeumigazgató. De lelki rokonságban áll az erdei emberekkel is. Vadőrökkel és a hurokvető, nyúlhúsrá éhes parasztokkal. A szélső házakban lakó, gatyaszárban fűrészelt csövé mordályt rejtegető hunyorgatókkal. És az álékra kiváltó bámész vaddal is. A riadozó rozsdaszín rudlikkal. És a fákkal. Érző dunántúli ember. Érti a természet szavát. Megérti az embereket. A halhúsrá fenekedő postást, az erdőkerülőt és a vad-orzót. Szeretnek vele együtt ülni az emberek. Beszélgetni és iszogatni. Okos szavú, messzire gondoló. Ha protestál, nagy oka van. Általában udvarias, mosoly borzolja őszülő bajszát.

1911-ben született Tabon. A hajdani pécsi egyetemen tanári és bölcsészdoktori ok-

levelet szerzett. Munkácson és Kaposváron volt gimnáziumi tanár. Jelenleg a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságának és a Rippl-Rónai Múzeum igazgatója Kaposváron. Sokműfajú ember. Költő, író, esszéista, műfordító, festő. Munkásságáért 1941-ben Baumgarten-díjat, 1960-ban József Attila-díjat kapott. Sokat írt. Műveit nehéz felsorolni. Önálló kötetei: Kút (versek, 1935); Kakukk a dombon (versek, 1937); Május (versek, 1939); Családfa helyett (válogatott versek, 1941); Vágják a berket (kisregény, 1942); Hold és hárs (versek, 1943); Polgárjelöltek (regény, 1945); Se ég, se föld (versek, 1947); Vízitűkör (versek, Egry József rajzaival, 1955); Az emberekhez (válogatott és új versek, 1955); Színház az ezüst kancsóban (regény, 1957); Rózsává lett róka (gyermekversek, 1958); Mézőntő (versek, 1958); Virágok virága (versek, 1961); Képek és versek útjain (cikkek, 1961); Kinek könnyebb? (novellák, 1963); Évek, madarak (válogatott versek, 1965); Villámok mértana (versek, 1968); A tündérhal és a háló (Balatoni rege, verses elbeszélés Bartha László illusztrációival, 1968); Egy flóbertpuska története (ifjúsági regény, 1969); Vitorlás a berken (ifjúsági regény, sajtó alatt). Műfordításai közül Janus Pannonius, a Carmina Burana, Petrarca és Horatius átültetései a jelentősebbek.

A művek ilyen serege láttán zavarba jön az ember. Mit kell kérdezni? Hogyan kell ülni a széken? Enni szabad? És inni?

Becehegyen üldögélünk a költő fehérre meszelt háza előtt, fehér oszlopok között, bent a tájban. Messzire látunk. Alattunk kertek, szőlők. Lent nádas, víz... Felettünk mészkösziklák, a cserszömörce bokrai, árvalányhaj, leánykökörccsin, s a magasban fekete fenyők. Balról savanyú rétek. A rétek közepén kéklő bazalt hegycsúcsok. Ide sejlik a Haláp sebzett feje, Csobánc, talán Gulács. Az előtérben a Szentgyörgy hegy, Szigliget, Badacsony... A hegycsúcsok lába belecsúszik a vízbe. A bazalt megfesti a vizet. A Balaton óriási. Végtelen tó. Páraködbe vesznek a túlsó partok.

Jókat húzok Takáts Gyula jéghideg borából. Valami keveset a költő is iszik. A bora éppen olyan megbízható, mint a versei, mint saját maga. Garantáltan becei. Érezni rajt a karsztos talajízét, a fényt, ami a víz ezüsthátán hömpölyög Fonyód felől. Déli lejtő, ájult mediterrán világ. Az üvegfalú konyhában a költő felesége már az ebédet főzi. Héja köröz a fejünk felett. Átszakadnak a láthatatlan gátak, a fény előnti a réteket, az autók felemelkednek, mint a bogarak. Zümmögve köröznek a tagutak felett. Sok kis színes semmi. Majd jön a szél. Leesnek.

– 1965-ben Görögországban jártunk – szólal meg Takáts Gyula. – Sunion hegyfokán a Neptunusz templom mellett volt egy cukrászda. Azt hiszem, fagyaltot ettünk. A szomszédos asztalhoz aztán leült két hölgy s egy bizonyos kíséretcske. A pincér suttogva tájékoztatott. Az idősebb Friderika anyakirálynő volt, a fiatalabb pedig Konstantin felesége. Királyi hely, gondoltam... Aztán eszembe jutott Becehegy. Éreztem, hogy Bece is van olyan királyi hely... Nézz körül... Hol találsz még egy ilyen helyet?

– *Kitől vetted?*

– Az öreg jegyzőnétől... Senkinek sem kellett ez a mészköszikla. Én aztán megvettem... Lent mandulás volt... Csak a felső fákat hagytam meg. Szőlőt ültettem... – mondja Takáts Gyula.

Elnémulok. Nézem a mandulafákat. Ismerős fák... Az öreg jegyzőné a szomszédos faluban lakik. Balatongyörökön. Én is ott laktam. Pontosan az öreg jegyzőné szomszédjában. Diák koromban eljártam hozzá dolgozni. Rendesen megfizette a napszámot. Egyszer nyers füstölt sonkát is adott, mert látta, hogy éhes vagyok. És éhesen ugye nem megy a munka. A falu is mészkösziklára épült. A jegyzőné kertjében sok volt a kő. Egyszer meglepetten láttam, hogy szitát borít az egyik kődarabra. Rámnézett, megszólalt: „Az én kertemben nőnek a kövek... Senki nem hiszi el, de mégis így van... A tavaszon szedtettem ki a nagyobb köveket, és nézze, máris mekkorák ezek megint... Most leborítok egy követ, és megfigyelem... Meglássa, behúzik a szitába...” Jó asszony volt. Ma is az. – A mészköszikla, melyre Takáts Gyula felépítette házat, nekem nagyon ismerős. A táj, a fák, a szakállazó árvalányhaj... Életem része itt minden... A nyulak, az ismerős vadcsapások... A nádas, a jeges vízben fürdő csukák... A szigonyom, mely aztán eltűnt egyszer a rejtekhelyéről. Takáts Gyula tudja, hogy

a szomszédos faluban laktam. Jól ismeri a történetemet. De azt nem tudja, hogy a dédapám is itt volt erdész. S az anyám itt gyerekeskedett a hegyek másik oldalán, az öreg megroggyant erdősházban. Az erdő errefelé a Festeticheké volt. Az erdő, a föld, a víz és az ég.

– Szóval itt...?

– Neked érteni kell ezt... Gyere, nézd meg a ciszternát, s a kertet, a szőlőt...

Járunk a meredek ösvényeken. Megtekintem a ciszternát, az árnyékszéket, az új pinceajtót, a mandulafákat. A szél egy kis enyhületet hoz. Felhők gyülekeznek a Balaton felett. Takáts Gyula feltárja világát:

– Ott volt jó lakni, a domb aljában. A szikla jobban fogta a szelet. Ott élt az ősember. Feljöttem egy nem praktikus, de szép helyre. Az ősembernek volt igaza. Kezdem érezni a szívemmel.

Visszszámazunk a házhoz.

– Az ősember és a többiek nyomába telepedtem. Nézd, itt az előd pecsenyesütő nyársra, itt a kés, ide gyilkos kések kellettek. Megtaláltam a háromlábast és a pincekulcsot is. Itt a pinceajtó vasalása, és a szegény ember egy krajcárja. Ez is itt fordult ki a földből. Tizennyolcadik század az egész. 1750-től állhatott. Gyönyörű barokk szerkezet. Csak templomokban látni hasonlót...

A ház fehér falán függnék a műzeális eszközök. Takáts Gyula újabb és újabb bizonyítékokat ragad fel a polcokról.

– A kőkor emberének is itt volt a telepe. Nézd... Egy magkő, amiből lepattintotta a nyílhegyeket. Felismered?

– Igen...

– Itt érezni az emberi folyamatot. Érzí az ember, hogy emberek között van. Az hat meg a legjobban, hogy ezek a szerszámok, tárgyak látták azt, amit én nem láthatam. A fák, és kövek tovább élnek, mint mi. Ihletnek is ezáltal, hogy bennük van a régi emberek szépsége. Itt minden visszahat rám.

A cserépkályha tetején madár alakú szőlőgyökér meredezik. Alatta csiszolt, tojásdad kövek.

– Az én hegyi pávám, aki kőtojásokat tojik a kályha tetejére – jelzi a költő, aztán kört ír le a kezével. – A kontinuitás itt egészen a rádióig megvan.

Néhány igazi madártoll is ékeskedik a szobában.

– Sólóm toll. Kéksólóm. A Bise kő oldalában szoktak fészkelni. A fekete gólya és a hattyú tollát is szeretem – mondja Takáts Gyula, aztán helyet kínál a szobában. Letelepedünk. Írópolcra könyökölök. Éppen kilátok a fehér zsalugáter résein. Kék a Balaton. Üveg az ég. Majd eltörik. Még tart egy keveset. Takáts Gyula mellettem ül. Matrózdresszt és farmernadrágot visel. Magyarázza a világát, hunyorít: „Remete Gyulának költői ketrece...” – Aztán felemeli a hangját:

– Nem mindegy, hogy hol lakunk. A költő építi a világot, de a világ építi a költőt. Ha a világ építi a költőt, akkor nem mindegy, hogyan lakik. Nem kell spekulatívnak lenni, mert a valóság megnyilvánul. Nem úgy spekulálok ki. Életizű lesz minden. Épp a mai költészetben ez elengedhetetlen. Sokszor természetes absztrakciót éreznek nem egészségesnek, és éppen az életteleniséget jónak. Mivel a költészet az életnek szól, eldönti, hogy melyik oldalra álljon a mű. Élőknek szól...

– Jó illata van ennek a méznek... Mintha húsvét lenne... Régi húsvét...

– A meszelt fal tágasságot éreztet, illatos, egészséges. A cella kicsi. Így kell kitágítanunk. Magyar házat nehezen képzelek el oszlopok nélkül. Van itt két oszlop, ami körül megfordul a táj. A Balaton fölé kiugrik a terasz, hogy belenyúljon a végtelenbe. Nincs korlát. Ne is legyen. Akkor is veszélyes a korlát, ha előtte szakadék van. Korláttal nem is lenne olyan szép ez a táj. Jobban esik így a bor. Kedélyesebb. Nem takar el semmit. A nap is besüt, a szél is járja. Sokszor olyan, mintha vitorlás hajóval navigálnék át a szobámon. Így derűsebb is lesz az ember. Van egy helyiségem, ami tiszta üveg. Szeretem a vihart látni, és rohanni vele. Hajójelleg, a kapitány hídja... Elöttem játszódik le az egész. A vihart nem elképzelem, hanem benne ülök. Csak egy négy milliméteres üveg választ el tőle. Haláptól Keszthelyig látok. A legszebb panoráma. Olyan szép ez, mint Görögország. Nem is Itáliát mondom. Mint Delphi, és Attikában

Union. A delphi stadiont a jósda fölé vitték. Csak a mexikói stadion magasabb. Ott éreztem én a tájban ezt a jó egészséges illatot, amit a sárga növények adnak. Itt is megtaláltam azokat a növényeket. Ez a szárazságba illatosodott növényflóra, és a sok tücsök, és a kabócák nagyon emlékeztetnek Görögországra. A tücsök és a kabóca, aminek zenéjét itt mindig hallani, szent bogár a görögöknél. És itt vagyok máris a költészetnél és a filozófiánál. Mindkettőnek az lenne a feladata, hogy elviselhetővé tegye az életet. Az élet a halál tudatával indulva a legemberibb.

– *Azt mondd, hogy halál...?*

– Kertkultúrával szemben a halállal. Egy életforma. Ott volt szép az élet, ahol virágok és kertek voltak. A Nilus, a Pó, az Amúr völgyében. Művelés nélkül se a föld, se a lélek nem szép. A költészetet magát egy életstílusnak tartom. Két lap van az ember kezében. Egyiken írja a művet, másikon a földön, a kertben, szőlőben szerszámokkal vési. Mint két nagy szárny. Elrepül, de ad valamit.

– *A pannonságról mi a véleményed?*

– Rámsütötték az emberek. A Balaton mellé ült! – mondják. Pedig a Balaton, a vitorlázás kemény férfimunka, életveszély. A Balaton kettőt juttat nekem. Szőlőt, és ebben a legkirályibb fajtát, tüzes, hegyvidéki szőlőkultúrát. A kövi bort, ahol verejtekezni kell a munkásnak. Kapa nem elég, csákány kell. A hajónál meg a kötél és a vihar. Ezt a kettőt. Úgy fogjuk meg a kapanyelet, meg a kötelet is, hogy a szél a hajónak is jó legyen, esetleg a léleknek is. Így a legkeményebbet jelenti a Balaton. Most, hogy az egész ország körülülte a tükrét, ha ezt éreznék meg a Balaton partján, jó lenne...

– *Milyen hajóval jártál?*

– Túra jolléval.

– *Tizenötessel?*

– Igen. A háború alatt elveszett... Ne a lubickoló pannonizmus legyen itt... Most, hogy körülülték a Balatont, úgy veszem észre, hogy az ország másként nézi önmagát. A vízi határokon átalakult ember sok mindent másként néz. Kulturális jótett, amit ez a kultúrtáj sugalmaz.

– *A hazád, eredetileg Somogy... Jól emlékszem?*

– Tab...

– *Mit csináltak ott?*

Takáts Gyula ráammered, aztán a zsalugáter résein át a túlsó partot fürkészi. Sokára szólal meg:

– Öregapám szabó, és szűrszabó iparos volt, olyan vállalkozó, akinek az ipar a kisujjában volt. Hét-nyolc vándorlegény dolgozott nála. Manufaktúra volt. Két kocsival járták a vásárokat. Szűrt, ruhákat árultak a legények. Ugyanezek a fogatok vittek apámat Tabról Veszprémbe és Pápára a kollégiumba. Addig, amíg jelentősége volt a vásároszónak. Apám polgáriskolai tanár, majd címzetes igazgató lett Kaposváron. Nekem már csak a lovak csengői vannak meg. A családba bekerült egy idegen nő. Jerzsabek Amália Morvaországból. Kilenc nyelvet beszélt. Az vezette a könyveket. Tudása fellendítette az egész iparágat... Különös világ volt. Tabon a lakosság fele iparos és kereskedő volt. Ezek közé tartoztunk mi is. Nagy zsidótemplom volt, nagy evangélikus templom, nagy katolikus templom. 311 méterrel Tab volt Somogy megye legmagasabb pontja. A szőlőnkől még Tihanyt is láttuk... A nyarakat Tabon töltöttem, majd Fonyódon. Kaposváron érettségiztem, Pécsen szereztem diplomát.

– *Aztán tanár lettél Munkácson...*

– Csak később lettem tanár... Öt évig nem kaptam állást. Ennek köszönhető, hogy sokat tanultam, és sokat írtam. Akkora úr soha életemben nem leszek már. Ennek az öt évnek köszönhetem indulásomat.

– *Kaposváron aztán végleg berendezkedtél...*

– Kaposvár 1946-ban örökbe fogadott, mint író. A legmagasabb fizetési osztályba soroltak. Erről én 1949-ben lemondtam. Ugyancsak 1949-ben lettem a Rippl-Rónai, illetve a Somogy megyei múzeumoknak az igazgatója. Művészettörténet és irodalom volt az első szakom, de hosszú ideig régészettel és mindennel én foglalkoztam. Hőskor. Rippl-Rónai kultusz emelése, állandó kiállítások, kiadványok. Húsz egynéhány év munkájáról még bor mellett is nehéz beszélni. Pedig a becei dagasztja az önbizalmat

és a képzeletet is. Csak néhány szó: volt egy iroda, semmi raktár. És minő kiállítás? Ebben a hősi korban bizony épp eleget separtunk... De a magunk portáján... És ez se volt könnyű abban az időben! De tettük a kötelesség és a szívünk parancsára. Se-partunk, mert tiszteltük a múzsákat... És van már „múzeum”, ha nem is a terveink szerint való. De készek a tervek. A „sors bona”, ha nekem nem is sikerült – ki tudja miért –, föl is falazhatja ezt a jóltervezett várat a Zrínyiek földjén. És létesült még hat kis múzeum, szerte a megyében. És vannak segítők és sok „de” is akad... És képtár is van, amelynek 100-150 kiállítása betöltött némi hivatást. Kiállításainkat ismerik... Szívemhez a képtár fejlesztése állt a legközelebb. A sokat sürgetett Somogyi Galéria fölépítése országos meglepetést jelentene. A megnyitóra nem kellene képeket kölcsönkérni. Idegenforgalmi szenzáció is lenne... Aztán ha a néprajzi gyűjtést nézem, akkor elsősorban az adatközlések anyaga és a folyóírtott céduláim várnak. Ha otthagynom a múzeumot, talán erre is jut időm.

– *Becehegy kedvéért félíg odahagyta Somogy megyét. Pedig azt hiszem, Somognak lelke van. Milyen ez a lélek?*

– Amit kérdezel, arról egy kép jut az eszembe. A tölgyrengeteg szélén sütkérező szelidgesztenyefák. Valami ilyen kemény derű a jellemző erre a lélekre. Az erdők titka, festők és költők és pásztorok. De minden bukolikus idill és romantika nélkül. Betyáros valósággal... Eposzok földje? – mondjam ezt. Azt hiszem, nem véletlen, hogy irodalmunk két nagy eposza a hősi és a vígeposz is szülőföldjének választotta. Igen, a Szigeti veszedelem és a Dorottya is...

– *Igazgatsz, írsz, festesz... Egyszer láttam egy kiállításodat.*

– Pécsen, Szolnokon és Kaposváron volt kiállításom. A Nemzeti Galéria tulajdonában is vannak képeim. Rippl-Rónaihoz jártam tanulni. Neki mutattuk be a képeinket. Több képet be is rámaáztattak, mint fiatal gyerekeknek. Festőnek készültem... A tárgyak és a világ megváltoztatják az embert. Ne a külsőt vegyük le. Itt jöttem zavarba a festéssel. Nem tudom vonallal a lelkét megadni. A szó kell ehhez, amit a tárgy mond. A dolgok, tárgyak sok nyelven beszélnek. A költészetet érzem alkalmasnak. Nemcsak a saját anyagából teremtem, hanem a körülötte lévő tárgyi világ közlését is felszívja. Ami a szervesbe és szervetlenbe be van zárva. A szikláknak is külön nyelvük van. Az erdőknek is, motoroknak is, és a csillagoknak is. A kő lelke mit jelent? Évmilliókat foglal magába, természeti erőt, és azok alkotását... A víz, az idő, a lejtő a geológiai korokban a legtökéletesebbre csiszolták. Az ecsetet és a ceruzát átváltottam szavakra.

– *Ma is festesz még... Vagy tévedek?*

– Nem tudok meglenni kép nélkül. Versek és képek. Ez a világom a zene mellett. A formát nem a külső jegyei szerint, mert azt el lehet sajátítani... A lényeges belsőt... Van egy nagyméretű rajztáblám... A ceruzát és a krétát szeretem, aminek tüze van... Egyszer szeretnék egy nagy kiállítást...

– *Mikor dolgozol?*

– Borzalmas. Hogyan lehet? A munkaidőn túl az időt úgy kényszerítem ki magamnak. Nyolc órás munkaidő után dolgozom. A rajzokat leginkább nyáron, akár a verseket... Amikor megfogalmazom, akkor már rég megvan. A kék iskolai füzeteket szeretem, amiben nincs se vonal, se kocka. Vers, rajz, filozófia van itt egymás mellett. A filozófiát nagyon szeretem. Doktorátusom tárgya is. Ezt írja le: geológia, geográfia, filozófia. Ez volt a három tárgy. Természettudomány nélkül nem tudnék meglenni.

– *Hánykor fekszel le?*

– Sokszor már hét órákor. Addig olvasok, vagy írok, ameddig tudok. A szabadságom alatt is. Csak ágyban. Vagy ebéd előtt éhesen. Ágykultusz.

– *Kézzel írsz?*

– Mindig kézzel írok.

– *A regényt is...?*

– Jelentős részét kézzel az ágyban. És itt Becén, ezen a lehajtható asztalon. Szeretem a szép empire, vagy biedermeier íróasztalt is... A rajztábla mellett...

– *Ceruzával?*

– Ceruzával írok. Tintával javítom a szöveget. Nagyon sokat javítok.

– *Valamikor divat volt az írástudók felelősségéről beszélni. Az írók sokfélék. Vannak politizálók, művekkel politizálók, népművelők, befelé fordulóak, csak az életmű kiértékelésére koncentrálóak. Milyen írói magatartásforma áll hozzád a legközelebb?*

– Kisarkítva a kérdést, szerintem a kiteljesült tehetség a leghasznosabb a társadalomra. Tehát az író végül is, hogy betölthesse irodalmi hivatását is, felelősséggel első sorban a tehetségének tartozik.

– *Neves és elismert tagja vagy a magyar írói társadalomnak. S e közben vidéken élsz. Kaposváron talán elég magányosan. Milyennek érzed a vidéken élő írók lehetőségeit, helyzetét. Előnyeit és hátrányait?*

– Magányosan? ... Vidéken? ... Csak annyit mondhatok, teremteni művet mindenütt lehet. És mindenütt magányosan kell és a legjobb környezetben jó dolgozni. Legalábbis ez lenne méltó a betűhöz. Én szertem a magam életformáját, a hegyi és kisvárosi környezetet, egyezőval az emberekkel együtt a természetet. Több jut nekem ezekből a Kaposmentén és a Balatonfelvidéken. Ezért élek vidéken ... Lehet, a jövőben telente talán többet leszek Budán, de szívesen ellaknék az Adria egyik szigetén is.

– *Életedben volt kitérő, vagy nagyobb fordulat?*

– Soha nem volt. Egyenes vonal az életem. Nem kigondolással alakult így, hanem ösztönösen, lelkiismerettel ...

– *Mondd Gyula, mikor sírtál utoljára?*

Nagy csend támad köztünk. Takáts Gyula rámnéz. Sokára szólal meg:

– Hát bizony ... Sírni nagyon nehéz ... Sírni nehéz ... Egy nagyon jó barátom elvesztése alkalmából. De megkönnyezni inkább helyzeteket tudok. Egy ember láttán, helyzet láttán.

– *Utoljára ...?*

– Láttam két gyereket, ahogy egy félkilós kenyérral futballoztak. Olyan reménytelenséget láttam ebben, olyan csődöt, hogy nem bírtam ki. Ez két éve történt.

– *Melyik évszakot szereted a legjobban?*

– Az őszt. Az ígért és a duma helyett a lényegét látjuk ...

– *Elégedett vagy az életeddel?*

– Azért vagyok elégedett, mert eddig volt annyi erőm, hogy azt csináljam, ami a kötelességem ... Ezért ...

– *Van valami, amit nem sikerült elérned, bár törekedtél rá?*

– Igen ... Nem tudtam elég szabadságot biztosítani magamnak a munkához. Többet lehetett volna csinálni. A nekem megfelelő munkában.

– *Mi az életcélod? Nyilván gondoltál már valami megfogalmazható célra?*

– Igen ... Akarat a megértésre. Az emberek, vagy az emberek cselekedetei, vagy a saját hangunk megértésére. Megértésre és megírásra. Teremtésre. Nem csak mi teremtünk, hanem a világ is terem bennünket. Híve vagyok a hasznos szépnak ... Akár kiállítás az, képtár, vagy versek. Nem hiszem el, hogy szép az, ami érdek nélkül tesszük. Minden szépnak haszna van ... Csak az a hiba, hogy nem mindig vesszük észre a szépet, vagyis a szép hasznát.

– *Ha a mesebeli király elé kerülnél, mi lenne a mesebeli három kívánságod?*

– Első kívánság kapásból: a költők végre, akár a csizmadiák a csizmán, csak verseiken dolgozhassanak ... Második: hirdesse meg 1971-től a történelemben most induló és a világ végezetéig tartó békekorszakot. Harmadszorra: ófelsége adjon még az én kékfedeles füzetemnek és sárgafalú pincémnek néhány évi jó szüretet.

– *Itt termett ez a bor, ugye?*

– Itt. Az én borom.

– *Milyen a becei bor lelke? Csak bor, vagy ...?*

– Ismerem ezt a bort a bimbótól eddig a pohárig. Ha ragyogására nézek, máris ráfelelem, ez a ragyogás a bor lelkének a tükre. Mert minden bornak van lelke. Más és más, mint minden élőnek. A bor pedig ugyancsak él köztünk. Akárcsak a vers. Bocsnat, mint a költemény. Minden érzékünkhöz egyszerre szól. Az igazi borivó, akárcsak az igazi versértő, érti is. Érti és látja és érzi is benne a bazaltot, a vasat, a mész-követ, a derékszakító munkát ... A beceiben az erdő és a tó, és a kettő között ez a teraszomig kanyarodó déli hegy-kagyló együtt munkál és ragyog. Szóval a bor a természet

költeménye. A borok és a versek még a mámorukkal is egytestvérek. Egy-egy évjárat a hordóban mintha egy-egy kötet lenne. Így aztán itt Becén erre a szép hegyoldalra kicsit úgy tekintek, mint a papírra, amely munkára késztet. Amelyre írni kell ebben a kertben a szőlővel, a fákkal, a kétkezi munkával, hogy ezáltal is egészségesebbre kereküljön az én könyvem.

– *És ott vannak a nádasok... A víz... Vizi ember vagy ugye? A tóról is beszélünk és a halakról, szerszámokról...*

– Vizi... Igen, a Halak havában születtem. Hét éves koromtól állami jeggyel vesződöm a nádasok, tavak, berkek körül. A legnagyobb élményem mégis az első „törbök” volt. Nőhetek azóta a halak akár 21 kilósra is... Szerszámot, módszert, jól tudod, mint györöki, hogy a hely és az évszak szabja meg. Mégis legszebb a könnyű pisztrángozó nyéllel és hajszálvékony zsineggel, nagy nyílt vizen, a fenékről fogni a halat. Akár a kicsit, akár a nagyot. Öröm, hogy a legkisebbet is meg tudom fogni. Ez a legnehezebb például a fenékről. A nagynál meg az érdekel, hogy ki tudom-e venni a legnagyobb előnyt adva a zsákmánynak? Egyszóval a sport és nem a hal-hentesség érdekel... Egyszer történt, hogy rövid percek alatt három akkora halat fogtam, amelyből bőjt napja lévén, kerekre bőjtölhették magukat a fonyódi rendház apácái, mert nekik adtam.

Kihúzódnak a teraszra. Feltámadt a szél. Felhők tornyosulnak fölénk, mint behavazott hegyormok. A költő felesége megteríti az asztalt. Sült húst eszünk cukorborsóval és burgonyával. A cukorborsó a kertben termett, talán a burgonya is. Eszünk és iszunk. Halk társalgás bizonytalankodik közöttünk. Az étel jó, a bor jó. A szél belekap a szalvétákba, terítőbe. Olyan az egész, mintha a bazalt-hegyek is a tányéron lennének, és a víz kékje, s a berek savanyú, sötétzöld húsa is. Szeleteljük a tájat. Kiisszuk a tavat.

Később eszembe jut egy anekdota. Takáts Gyula váratlanul megérkezett Becére. Nyár volt, vagy nyár eleje. Felkaptatott a meredek hegyoldalba, s amikor a háza mellett előbukkant a keskeny útról, döbbenet láttam, hogy a teraszán két meztelen lány fekszik. Szépek, fiatalok. Napoznak. Teljesen ruhátlanok. A lányok megijedtek. Takáts Gyula meghajította magát: „Tessék csak kérem, napozzanak tovább... Ne zavartassák magukat...” Eddig a történet. Három-négy változatban is hallottam. De ez a lényege. Mi történt aztán a lányokkal? Napoztak tovább? Mi van ilyenkor? Nem bírom megállni, megszólalok:

– *A nőkről mondhatnál valamit. Talán a szép nőkről...*

A költő felesége leszedi az asztalról a táányérokat és beviszi a házba. Takáts Gyula hátradől nyugágyszékében és mosolyog:

– A szépség a nőben is az egyik legnagyobb dolog a világon – mondja. – Ritka adomány akkor is, ha lelke nincs. Negyvenöt éves koromban nősültem először. Ha külföldön vagy belföldön kitöltöttem a szállodai bejelentőt, a portások rámnéztek és gratuláltak. Azt kell mondanom, hogy szerencsém volt a nőkkel.

– *Számodra milyen a szép nő?*

– Renoir típusú nők tetszenek. Akiknek nemcsak az arcán, hanem a testükön is megvannak az érzékiség színei. Színesek legyenek...

Nem firtatom tovább. Megszemlélem a teraszt. Próbálom elképzelni, hogy hol fekhettek a meztelen lányok. Végül is mindegy, hogy hol feküdtek. Egy méterrel idább, vagy odább... Becsukom a noteszomat. Iszom a költő borát, bámulom a felhőket. Takáts Gyula is a felhőket nézi. Összekötnek bennünket a hegyek, a zöldbe váltó víz s az öreg jegyzőné mandulafái. A kert közepén is volt két sor fa. Azoknak a helyére a költő szőlőt ültetett.

Hideg-tű

1

A téli fehérben, mint rajzlapon, a parkok, erdők mélyéről egyszerre élénk állnak az örökzöld fák. Oly hatalmasak és olyan feketék, akár a sziklák. De csak a színük, nem a szívük. A nyári zöld és az őszi tarkaság után a mulandóság lehullt-leveles cserjéiből okosan válaszolnak. – Hogy eddig észre sem vettük őket? – Nincs bennük hiúság, se büszkeség. Szembe néznek veled és a téllal. Tudják a sorsukat.

Egy óriás tiszafa már le is rogyott. Tudják, kivesznek mind, akár az óriás-csontú ős-állatfajok, mint a kivágott parkok szép kertészházai és a víznélkül maradt szökőkutak...

2

A zöldtől a hegy gerincét sem láttad eddig. Derékba törte az élet, s a meszes csigolyák között, a magaspartú útban most kocsi zörög. Visszhangzik a tört gerinc fala. Rajta át a legrövidebb az út. – Hová? – Mielőtt útjára lépnél, mint mértani rajzon, a körződdel lemérheted. – Hová? – ... A völgyből a völgybe! De a legmagasabb gerincen át. Itt a legrövidebb az út. A januári lap mestere jéggel metszette eléd...

3

– De ki lakik ott, azon a havas tetőn? – Mint csillag fénylik prэшház-ablaka. Alatta és előtted szőlő-teraszok. Most olyanok, mint az óriásméretű carrarai márványból vágott lépcsőtokok. A bor istenének grádicsai a Kapos-völgyében... – Költők, társaim, nézzétek micsoda méretű lépcsőtokok! ... Emberek, barátaim, nézzétek milyen magas ez a kékeres márvány... Uram, micsoda ragyogás! ... – De csak azért, hogyha kerülőkkel egyszer is följutottál oda, hogy ott, fönt a pince bárdal ácsolt szemöldökfája alatt meghajthassad a homlokod. Aztán a térded is a két kézzel kapart pince tiszta mámorának forrása előtt...

4

Már ismét lent vagy a völgyben. Ezt is a tél metszette eléd. Ezt a tíz nádazott kaptárt, itt az erdő alatt. Az ágdurrogató fagyban, nézd csak, a méhek körül egy róka ólálkodik. A sok gaztól, virágtól és zöldtől tán ezt sem láttad volna soha. A dermesztő tél acél-tűje úgy tette elém, mint a legnagyobb mester, ezt az eddig látott, talán legszebb metszetet. A gyógyó lapon a hóban a méheket és a rókát. Mint pergetés után, még a méz illatát is érzem a fagyban. – Hogy köszönjem és kinek? – Sehol senki. Csak az örökzöld fák, a legmagasabb út, a legrövidebb átjáró, a márvány lépcsők és itt a mézet szimatoló róka. El sem mozdulhatok, mert eliramlik ez is...

Minden oly világos és minden egyre dermesztőbb a mester körül.

Mert jöttek értem

*A halak eljöttek akkor értem.
A széptestű és arany csillogás,
melyet ötvösként pikkelyérem
és véd az örvénylő-hálójú rács ...
Piros szemek, napvállu hátak
között torogtak mély hinárok*

*s széttúrt kertjükhöz tollat én soha!
Pedig kitárva néztem most is ezt,
ott ülve padlós csónakomba
s már vitt a félájult sok karcsú test.
Vitték, – mert jöttek értem –, mint vihar.
És köztük volt a márványmellű hal,*

*amelyről oly sokat ... De hogy szárnya volt,
vagy pikkelye? ... – Ma sem tudom – ... Lehet!
Úgy vitt, mint egykor vitték Ariont
a zengőtorku örvények felett,
oda, – ahol –, de kapujába
elémfeszült egy szigony ága.*

*Ott állt a berki kiüzött halász
s már csillagok közt járt a hal, sziget ...
– Egyszer én is ... De úgy kiveret a vágy,
hogy rászegtem e vassal a kezem. –
S a sárbavert szitkát kiáltva,
vasát a győztes napba vágta.*

A kígyólátta fa

*Ez az almafa mindig olvas
göcsös-bogos keze
az út fölött alig mozdul
mégis zizeg a levele
Kulcscsontjára száll a szarka
Kinyitja és a csőre
kimondja mi áll a könyvbe
Bólint a fa és összenéznek
Szemükben szárny és gyökér
tudása lángol
az út fölött mely mindig újra
rálel egy másik útra
s így adják tovább
míg visszajön a világból ide
közénk és leül megint a szó
ismét könyvére lelve
a kígyólátta alma-gyökerekre.*

Zöld hajnalból

*Erdők zöld, tiszta hajnala,
nem lépek benne, szárnyak,
mindenlátó mátyások kiabálnak.
Fodros gombák között
félmeztelen ropog előttem,
keres a láthatatlan remete.
Amit talál, lehajlok érte
s barlangjánál nem osztozom vele.
Utamra küld... Tovább adom,
mert nem enyém s az övé se volt!
Értjük s már tudjuk ezt.
Mint méhészt erdőkből a kast
zöld hajnalból viszem kosaramat.*

Nappali lidércek

*Mikor gálliccal permeteznek,
a fölvert és elvesztett rezek
egyszerre, mint a csillagok...
A hegy zöld fényüktől ragyog.*

*Kilincs a kézben... És a késen
a bicska csontos veretében
a szeg is... Minden zugokban
nappali lidércek lobognak.*

*Sok rokon... Így tűnnek nekem...
Ceruzám, betűm elengedem,
mert több úgysem lehet.
Mondják tovább csak versemet.*

*Oly ritka, hogy e lények
a gálliccal így összebeszélnek
s nekem segítve zománc-lobogást
kapnak a sorok és a fák.*

A látványon túl

*Minden pillanat csak egyszer él...
Mégsem halott: a teljes része!
A látványon túl szívünkkel
indul a mindenségbe.*

Motoros baleset

Ma, talán ma végre elmegy hozzájuk a férjem...

Vagy legalább felhívna őket!

Addig téblábol itt körülöttem, míg végleg megbolondít! Nyitva hagyja az előszobaajtót, keresgél valamit a kabátja zsebében, forgolódik, ténfereg, behúzott nyakkal jön vissza, aztán ki megint a konyhába, az az ajtó is tárva marad; hallok, hogy a szerszamos fiókjában matat, szögek, reszelők, fűrők, pántok, csavarhúzó, akkora lázas ricsajt csap a vackaival, mintha siettetné valaki; – na, végre hát megtalálta! – és megy a kalapáccsal vissza az előszobába, leakasztja a ruhafogast és beljebb veri az egyik tartószöveget – hát ez volt most a legfontosabb! Jól van, visszahozza a kalapácsát, el kell haladnia előttem, nem szól, a telefonhoz se lép, hanem kifordul az udvarra. Talán hátra vándorol a műhelybe, talán felkapaszkodik a szőlőbe, talán kölcsönkéri a szomedoktól a nagylétrát; – de minek?!

Csak hogy rámnéznie ne kelljen.

Ahogy bizonyára az öregek se mernek egymásra nézni, amióta a telefont kapták a fiúk balesetéről. Az öreg hátat fordít az asztalnak és kimegy a kertbe. Ha a mama utána indul, ő behajol a kútba vizért. Majd ejtett vállal visszaóvakodik a szobába, a mama pedig kiül a konyhába. Elég nagy a házuk, a kertjük, a szőlőjük, jó messzire kerülhetik egymást, a tekintetükkel nem kell találkozniuk – hogy föl ne bugyborékoljon, ki ne törjön a hördülő kétségbeesés, hogy ki ne bukjon egy alaktalan ordítás, el ne sikoltsa magát egyikük se, össze ne rázkódjának egymás előtt, le ne fusson arcukon az első csepp, tegnapelőtt óta az első, végre, az első, megkönnyítő csepp; hogy tehetetlenségében ne döngesse az öreg a fejét a falhoz, hogy ne mossa össze arcukat a rimánkodó reménytelenség, hogy... hogy... Mert mit mondanának akkor egymásnak, hová rohanhatnának, Pestre, rendőrségre, kórházba, hová?! – kinek a kabátját rángathatnák, kinek a nyakát szoríthatnák, kinek a kezét-tenyerét-öklét nyúzhatnák, gyömöszölhetnék – hogy mi lesz?!... ugye, életben marad?!... a karját meghagyják?!... emlékezik-e már valamire?!... beszél-e?!... megismer-e már valakit?!... mi történt?!... mi lesz?!...

Ahogy a férjem se néz rám. Mindenki kerülget mindenkit, hogy senkinek se kelljen kérdeznie semmit...

Csak várunk... Várni mindig kell...

És ha rámnézne mégis? Ha megállna végre, itt, előttem, amíg ülök: – én ránéznék? Jobb-e, ha nem nézünk egymásra?...

De hiszen ő is szerette a fiút!

Ő. Ő még előbb. Ő mindig.

S amikor egyformán esik a szolgálatuk: együtt jönnek meg, hozza őt a férjem magával mindig; már régen is így volt ez, amikor a fiú még gyerek volt, nagy kamasz, – s együtt dolgoznak a szőlőben, együtt matatnak egész délután a műhelyben, együtt faragták múlt héten a kerítéskapunk fölé a házszámot, s együtt javítják a motorjukat, a motort, azt az átkozott motort, azt jobban szeretik mindennél és mindenkinél! – aztán együtt nézik este a tévét, együtt vacsorázunk, a fiaim is velünk, mindannyian együtt, az öregjei haragszanak is, hogy jóformán itt lakik nálunk és nem otthon.

És hiszen az is mindig úgy volt, hogy akkor is jött a fiú, jön azokon a heteken is, amikor nem esik egybe a szolgálatuk. Néha ilyenkor is itt éri a férjem, s akkor rendben van minden, csend, béke, nyugodt tervezgetés másnapra. Ha azonban már fekszem – míg a vacsoráját melegíti, rögtön a fiúra kérdez. Hogy jött-e?, evett-e? nézte-e a tévét?, miért sietett el? – Mert néha, nagyritkán, bizony el-elmarad a szívtelen, vagy

szép, ravasz szemével épp csak beköszön és űzi a motorját máris tovább, neki a lejtős országuútnak. Belátom, persze, mindig is beláttam, hogy... – mit? – Mindenesetre okosabb, ha ugyanúgy válaszolok, mintha valóban jött volna ez a góliát gyerek, vitatkozott volna a fiammal, nekiállt volna, hogy megcsiszolja az ablakzárát, segített volna beállítani a gázpalackot, leadogatta volna a kezembe a felső polcra a befőzéshez az üvegeket, s itt ült volna velem sokáig... Hát ha hazudok, én így hazudok az uramnak. Különbözik egész este ideges, türelmetlen, goromba; talán az bosszantja, hogy szomorú vagyok, vagy csak úgy látja; – nem érti, miért nem jött a fiú, hol járt, mi dolga volt?! Ilyenkor kiállhatatlan, okatlanul mérgelődik minden számárságért, gyanakszik, beleköt a fiamba, s nyugtalanul alszunk mindannyian...

– Hát nem mész?!... Ma sem mész?!... Még mindig nem?!...

Nem hallja. Járkál tovább, kísétál az udvarba, egy óra múlva kerül elő. Kétszer lemosakodtam azóta; türelmetlen ez a hirtelen hőség.

– Én hívjam fel őket?!... Ki akarod várni? Kényszeríteni fogsz rá?!... A kórházat hívjam vagy az öregéket?!...

Jön, kezében a metszőolló. Mereven tartja maga előtt, mintha valamiféle totem-ereklye letört darabkája maradt volna az ujjai között.

– Olyan volt már az éle...

Ezt mondja, de nem fejezi be; elfordul.

Pont ez a legfontosabb! Most kell órákig köszörülgetnie?!

Hiszen a múlt héten egyszer már neki is fogtak. Ketten. Vagy ő nem is, csak a fiú, egyedül. Persze... Úgy volt...

Most minek vacakol vele?!

– ...mint a fa... – fejezi be az előbbi; a hátam mögött toporog. – Mint a bot...

Tegnapelőtt. Telefon. Bent, űk, a hivatali vonalon előbb tudták meg, mint az öregék; – a szülőknek nem merték, senki se merete nekik azonnal... Rendőrség. Baleseti kórház.

... Ha ő nem megy, ha ma se készülődik, akkor...

Félelem?... Melyik félelem erősebb?... Ki fél jobban?...

A bizonyosságtól.

Hogyha nem sikerült... ha nem tudtak segíteni rajta... ha végérvényes...

Hogyha *megtörtént*... – akkor nem bírom tovább, akkor megpattannak az ereim! A csendet, a nyugalmat, az *azelőtti* békét nem bírom tovább; megbénulok én is, vagy szétvetem a karom, amilyen szélesre csak bírom, váratlanul és viharosan, hogy elsöpörjek magam körül mindent, és elpusztuljon a közelemből, ami hajlékony, ami emelkedne, ami vigyázna – ami él még, minden, minden!

Akkor nem bírom tovább...

Akkor... akkor elárulom magam; – *ezt* nem akarja?! Ettől fél?! Ezért nem merünk egymásra nézni *azóta*?!

... De hiszen eddig is tudta!...

... Mit tudott?...

... Igazán tudta?...

... Mennyit tudott?... Hiszen annak idején, valaha régen, amikor még kamasz volt ez a fiú – ő fedezte föl, ő hívta tanoncvatáskor az első férfias mulatságra mind a hasonlókat; mind – de ezzel az eggyel gyűlt csak meg a baja ott is, a drága vendéglőben. Mert rajzottak ugyan körülöttük a lányok éppen elegenden, de ennek a gyerekeknek pont csak az kellett volna, aki addig-addig kötözködött ezzel-azzal, míg valakinek mindig engedett; azt mondják, így szokta – csak őt nevette ki, vagy mit tudom én, hogyan történik bolond éjszakákon az ilyesmi, meg mitől olyan büszkék magukra a finom lányok, akikre senki se büszke, s akik miatt fölborul mégis az ünneplő asztal; – odavágta elébe a fiú, az abroszra, a belső zsebéből köteget az egész fizetését. Hangos pofont kapott érte és éles nevetés hallatszott. Félkezetlen erejével, hogy a nyakán kifeszültek a lila erek, kettétépte erre a ropogós köteget, a felét a lány tányérjába csapta, a másik felét vissza az ünneplős zakója kendős zsebébe, és faképnél hagyott mindenkire. Csak az uram ment utána; – akkor hozta ide magával először.

S azóta, ha hívta, vagy én hívtam... szóval, ha hívtuk vagy sem, de mindenképpen együtt... Ő is akarta, hogy *így* legyen... Nemcsak tudta, hanem akarta is... Meggyűlölni, sőt, megölni sokkal könnyebb valakit – még azt is, akit szeretünk; esküszöm, hogy ez az igazság...

Hát most ezért nem telefonál... mert mindenen túl azt is tudja, hogy *akkor* nem bírnám tovább. Neki még külön ez a tudat is. – Azt meg nem akarja, hogy lássam, hogy látnom kelljen – hogy ő tudja.

Mert akkor beszélünk kell róla.

Végre és először. És ebbe bele lehet örülni.

Mert akkor miért nem teszek valamit én?! Elvégre mindent tudunk – egymásról és mindhármunkról is mindent –, tehát épp úgy én is megmozdulhatnék. Talán. Például én is odaléphetnék a telefonhoz. Sőt: egyenesen sürgethetném is; türelmetlenül igenis követelhetném, erőszakoskodhatnék, hogy: – mozduljunk meg, hallod?! miért nem telefonálsz?! mire vársz?! az öregeket hívd fel legalább! Aztán a rendőrséget! Aztán a pesti kórházat! Baleseti osztály! Hallod? !!!

... Hiszen még biztosan él!... És, ugye, élni fog... Csak a fájdalmai rettetnek; – szép, sovány arcán beesett a hús, a bőr rászorul a csontjaira, és riadtan mereszti a szemét, a csillapítóktól meg a morfiumtól eszelősen és meredten óriásira tárgult a pupillája, igen, és kétségbeesetten bámészkodik a mennyezetre, hogy ne csukódjék le a pillája; a mázsákat tartó súlyemelő rázkódó erőfeszítésével rémülten kapaszkodik a világosságba – és azt mondaná, ha fölé hajolnék, hogy: – nincs semmi bajom... – hajtogatná, amíg lát: – nincs énnekem semmi bajom...

... És megmarad a karja, mert megmarad... ha, mint egy részegen földhöz vágott pohár, szilánkokra pattant is! – jaj, ki mondta ezt?!... nem, semmi esetre sem az orvos... ki beszélt az orvossal?... Biztos... Milyen bizonyosságot jelentene a telefon?...

– Nem hívod föl őket?!...

Un engem. És minket. Unja ezt az egészet, együtt... Csak a motor, az az átkozott, az az istene – az az istenük! – egyformák, mást mindent unnak, vagy meg fognak unni...

... De vigyáznia kell rám; félek...

És beszélni fogunk róla. Egyszer csak elkezdjük; ugye, egymásra nézünk megint? Mert akkor életben marad, érzem...

Nem igaz, hogy ha eltűnik közülünk valaki, utána könnyebb róla beszélünk. Addig él, amíg beszélünk róla; – ez a mi dolgunk.

– Telefonálunk?

Érzékeny lelkek

Meg kellett szervezni a kutasberki új kultúrház felavatását. A műsor összeállításával Irmuskát bízták meg. Felutazott Pestre és első útja a nagy költőhöz vezetett. Nem találta otthon, a felesége azt mondta, a klinikán keresse. Oda buszozott s megállott az előcsarnokban, hogy tájékozódjék. Sehol senki, jelzés semmi, majd az egyik lengőajtó kettényílt s egy valamelyest elvirágzott, de még mindig feltűnően vonzó nő jelent meg, hóna alatt retikül – görcsösen magához szoritotta, vékony karján ki-rajzolódtak az inak és az izmok – szemében téboly és tanácstalanság. Egyenesen Irmuskának tartott:

– Nem tudná megmondani, hol az anyám? Eszméletlen volt, mikor beszállítottam a mentőkkel, én már nem értem bele a liftbe, nem tudom hányadikra mentek, hol keressem, maga talán segítene... Azt sem tudom, melyik osztályra vitték, sem azt, hogy hányas kórterembe... Ilyenkor más is elveszti a fejét, nemcsak én, aki amúgyis... De látom, hogy maga idegen itt... Ugye, nem nővér?

Irmuska megrázta a fejét, bocsánatot kért, mert megpillantotta a költőt, aki félrugalmas léptekkel dőcögött lefelé a lépcsőn, a szeme körül karikák, a vonásai megnyúltak, a szája keserű. Elindult feléje, de a dúlszemű nő megelőzte:

– Ervin! – kiáltotta, – Ervin, maga itt?

– Sajnos, kezit csókolom, – válaszolt a költő savanyún. Majd sokkal élénkebben Irmuskához fordult: – Kaszás Balázs protezséje, ha nem csalódom?

Olyan édesen sugárzó mosolygást kapott válaszul, hogy mindjárt a lány mellé lépett s feléje nyúlt, mintha karon akarná fogni.

– Nem látta az édesanyámat, Ervin?

– Hogyne láttam volna, Tusika aranyos. A hatos kórterem előtt fekszik, eszméletlenül. Erre abból következtetek, hogy üdvözlésemre egyetlen mozdulattal sem válaszolt, ami egyébként nem szokása.

– És ezt csak most mondja nekem?

A költő elegáns mozdulattal tárta szét két karját:

– Most találkoztunk.

Utána kiáltott a nőnek, aki már a lépcsőt taposta:

– Megvárom. A maga lényében, – ezt Irmuskának cimezte, – van valami a vízi nimfából és az erdei sellőből. Ha asszony volnék, fiammá fogadnám, – kopott bajsza körül, mely nagyon kicsi volt – huncutkás félmosoly tűnt föl, egy Leonardo is megirigyelhette volna. – Ennek azonban két akadálya van, egyrészt maga nem fiú, másrészt én nem vagyok asszony. Ahhoz pedig, hogy lányommá fogadjam, az égvilágon semmi kedvem, tehát össze kellene tennünk a fejünket, hogy kisüssünk valami másféle kapcsolatot. Remélem, Adyt nem szereti?

– Most, hogy magával vagyok, nem tudnék senki másra gondolni!

– Oh, – sóhajtott a költő, – bár én is ilyen határozottan nyilatkozhatnék magával kapcsolatban. Sajnos, a hölgynek megígértem, hogy megvárom s ez éppolyan, mintha lasszóval kapnék el és tartanék vissza egy fiatal csikót. De nem! Az Istenit! Hiszen ez Adynak egy képe!

– József Attilát jobb szereti?

– Nem! – kiáltott a költő vörösén. – Magamat szeretem! S erre minden okom megvan.

Komorán a padlóra meredt, szemlátomást koncentrált, majd az arca felderült:

– Ez éppolyan, mint mikor a felrepülni készülő madár hirtelen hóna alá kapja a szárnyát s az ágon marad. Ez a hasonlat jobb, bár távolról sem tökéletes. De Ady-

hoz semmi köze. Ülünk le arra a padra s mondja el, mit kíván tőlem. Akkor talán az is kiderül, hogy én mit kívánok magától, – huncut mosolya a gyér bajuszt széthúzta, minden szál szőre önállóan meredezett, a kollektív bajusztudat legcsekélyebb csökkenése nélkül.

Irmuska fülig pirult.

– Rajtam kívül maga az egyetlen ember, aki még pirulni tud ebben az országban – mondta a költő. – Feket teszek a nyelvemre, hogy a kedvébe járjak. Ha ez a nő nem szállna le rólam, látogasson meg este, a feleségem pazarul főzi a túrós dereglyét, s ha netán valami dévaj ötletem támadna, elmegyek hazulról; ilyenkor a feleségem engem rüg ki, mert a vendéget tiszteli.

A szépasszony futvást jött a lépcsőn le, görcsösen szorongatott retiküljét kétszer leejtette, a sok hajlongástól meg az izgalomtól biborszínben úszott az arca. A költő elébe sietett s udvariasan tudakolta:

– Beülünk valahova, Tusika?

– A bolondokházába, úgy gondolja?

– Nem, ezt igazán nem gondoltam.

– Befektették, megvizsgálták, gyógyszerelték, magához tért, elaludt, de most fel kell vétetni. Felvétetni, mikor már itt van. Az ember megőrül a bürokráciától. Még a kórházban is!

A költő intett Irmuskának, karon fogta a feldúlt hölgyet:

– Elviszem a recepcióba, Tusika.

Körülbelül harminc kérdésre kellett válaszolni, köztük a tárgyra tartozó is akadt, a beteg neve, panaszai, régi betegségei stb.

– Na, ezen túl volnánk, – mondta a költő, – most pedig jöjjön, ülünk be valahova egy pohár konyakra. Látom, nagyon kimerült.

A nő olyanformán pislogott, mint akinek mindjárt lecsukódik a szeme, hosszú pillái rátapadtak szemgödrére – fáradt pillangók – s szemlátomást nehezen helyezkedtek az ébrenlétet jelző felső állásba. Táskája minduntalan kicsúszott a hóna alól, egyszerre nyúltak utána, hol a költőnek, hol neki sikerült elkapnia, néha összekoccant a fejük, ilyenkor összemosolyogtak.

– Igazán kedves magától, Ervin... – bizonytalan kézmozdulattal fejezte be a mondatot, ennek az volt a jelentése, hogy akárhova szívesen megy, csak ne a kórház, a betegség, a halál légköre övezzé. Mindenre kapható lett volna, de a költő nem érzekelte ezt, más gondok foglalkoztatták.

– Na, és a lány? – kérdezte a szépasszony a foyerban s Irmuskára mutatott, aki megadón ült a padon, az utolsó járatot váró utas fatalizmusával.

A költő legyintett, hogy az az ő gondja. Hármában hagyták el a kórházat, s ugyancsak hármában tértek be a közeli presszóba. Ott a költő külön asztalhoz ültette Irmuskát, fagyaltot rendelt neki és türelemre intette. Maga az elvirágzóféltben lévő szépasszony mellé telepedett.

– Beszédem van magával.

Amaz bólintott, hogy érti, hadd halljuk.

– Véletlenül nem olvasta összegyűjtött költeményeimet? Nem azért kérdem, mintha különösebben hiú volnék, szó sincs róla. Sokkal többen vannak, akik nem olvassák a verseimet, mint akik olvassák, ennek a kiszámításához nem sok ész kell.

Miután megigazgatta kissé dült frizuráját, a nő szerény kis mozdulattal szívére tette a kezét:

– De hiszen tudja, mennyire szeretem a verseit. Számtalanszor tapasztalhatta, abban az időben, amikor oly hevesen udvarolt nekem.

– És nem tűnt fel valami olvasás közben? Jól gondolja meg, Tusika.

– Nehogy kinevessen, – hangzott az előleges védekezés.

– Miért nevetném ki?

– Nagy banalitást mondok. Szóval, a verseknek is megvan a történetük, mint a könyveknek. A versek is élnek. Egyik-másik, amelyik annak idején nagyon tetszett – megöregedett. Ne kérdezze, hogy melyik, úgysem árurom el. Mások viszont megérttek, kiteljesedtek, kibontották virágaikat...

A költő közbeszólt:

– Lehet, hogy tíz év múlva épp azok a versek élnek majd teljes pompájukban, amelyeket maga ma félholtaknak vagy éppen halottaknak látott.

Bátortalan fejcsóválás, elnézést kérő kézmozdulat.

– A szerelmi ciklusból, Tusika aranyos, a szerelmi ciklusból a legszebb szerelmes versem hiányzik. Szerelmi költészetem koronája.

– Igazán sajnálom, – jegyezte meg a nő illetlenül. – De miért hiányzik?

A nyomda hibájából?

– Dehogyan! Azért hiányzik, mert maga elégette.

– Ilyet ne mondjon, Ervin, én nem égetek verseket.

Savanyúságba hajló szomorúság az arcán, a költő elrévedt, bele a múltba.

– Életem legnagyobb tragédiájának az okozója és még csak nem is emlékezik.

Most mondja, ezek után érdemes egyáltalán élni, ha a közönynek ilyen sivatagja veszi körül az érző és szenvedő embert? De hagyjuk! Az élményeknek ez a kategóriája már számos nagyszerű költeménnyel gazdagította művem, erre már semmi szükség. Hogy visszatérjek a tragédiára, a legnagyobbra, tizenhét éve történt, maguknál voltam, szegény édesapja még élt, de nem volt otthon, szegény édesanyja még nem volt beteg, de ő sem volt otthon. Én a maga lába elé borultam, kiöntöttem a szívemet, aztán átnyújtottam magának szerelmi költészetem koronáját, amelyben...

Kigyúltak az emlékezés fényei:

– De Ervin, maga nekem abban a versben...

– Na és?

– Ez annyira felháborított, miután már számtalanszor kereken megmondtam magának... Felháborodásomban dobtam a kályhába.

A költő gúnyos-sebzetten felnevetett:

– Az a vers őszinte volt, személyhez szóló s éppen ezért egyetlen példány. Én nem úgy jártam el, mint a többi szélhámos, mint Apollinaire például, akinek a halála után öt vénasszony jelentkezett a kiadónál ugyanannak a szerelmes versnek a kéziratával, amit a költő annak idején hozzá írt: „egyetlen szerelmének”. Ő mind az ötnek ugyanazt a verset küldte. Én nem ilyen vagyok, én minden nőhöz, akit megszerettem és megkívántam, külön verset írtam, a szökéhez szökét, a feketéhez feketét, a molett-hoz molettet, a karikalábúhoz karikalábút – mert én nem vagyok Apollinaire. A jutalom pedig az, hogy a kötetem torzó. Koncentráljon, Tusika, hátha visszaemlékezik a versre...

– Ne haragudjék...

– Akkor kárpótoljon, – folytatta a költő száznegyven fokos fordulattal, – megmondom, hogyan. Maga még mindig szép és kíváncsi. Ha most felhívna magához – a lakás, ugye, üres? – leborulnék a térde elé s maga nem viselkedne olyan visszautasítón, mint akkor... Bennem feltámadnának a hajdani érzések, vágyak, indulatok s már a fürdőszobában visszaemlékeznék a költeményre... A második kiadásba bevenném s magát megajándékoznám egy dedikált tiszteletpéldánnyal...

– Tusika! Tusika! Mit csinál? Megőrült?

Merev háttal, merev nyakkal, furcsán bizonytalan léptekkel a szépasszony a kijárat felé tartott. Aztán eltűnt, az ajtót nyitva hagyta maga után, az még lengett egyet-kettőt az enyhe huzatban, míg végül zajosan becsapódott.

Intéssel tudatta a felszolgáló lánnyal, hogy asztalt változtat, azzal a költő Irmuska mellé ült. A történetek szemlátomást feldúlták, meg sem kérdezte új partnerét, két pohár konyakot rendelt.

– Hát mit szól hozzá? Ugye, hallotta a beszélgetésünket?

Irmuska szíve szerint azt válaszolta volna, hogy ő a maga részéről minden áldozatra hajlandó volna egy költői remekmű érdekében, de megsejtette a várható fejleményeket, tehát csak fejcsóválással fejezte ki rosszallását. A konyak után nyúlt, de a pohár már üres volt, felindultságában a költő azt is felhajtotta. Sőt:

– Még két konyakot!

Hosszú nyomott hallgatás után a költő felsóhajtott:

– Ez a nő olyan érzéketlen, mint egy kritikus, mint például...

Neveket hallott, folyóiratok, napilapok hasábjain rendszeresen szereplő neveket.

– Maga szerint ezek a kritikusok érzéketlenek?

– Nemcsak irodalmilag, drágám, hanem klinikailag is. Annyira, hogy nyilván-
tartást készítettek róluk, mert műtét előtt teljesen fölösleges érzésteleníteni őket.

Pohár pohár után ürült, a költő kedvetlenül bár, de ráállott, hogy résztvesz a kul-
túrház felavatási ünnepségén, de kikötötte, hogy a verseit csak ez és ez a nagy szí-
nész mondhatja.

– Ő sem érti – legyintett megtörtén –, de az előadása azt a benyomást kelti,
mintha értené.

– És miért nem adja elő személyesen a költeményeit?

– Az még rosszabb, akkor nemcsak a közönség nem érti, de az a látszat, mintha
én sem érteném a tulajdon verseimet. Az ilyesmire vigyázni kell. Jobb lesz, ha most
búcsúzunk.

Nem mozdult, hanem intett a lánynak, hogy keljen fel az asztaltól. Lassan enge-
delmeskedett, mert nem értette meg azonnal a költő szándékát. Az ajtóból még zavar-
tan visszamosolygott, de merőben fölöslegesen. A költő maga elé bámult s mint tulipán-
földön a tulipánok, poharak nőttek ki az asztal műanyag lapjából.

Te jössz, Lupusz

(Részletek)

Lupusz minden erejét beleadta a futásba. Menekült. Ha teheti elszáll, mint egy léggömb, s az éjszaka sötétjében sok ezer kilométerre távolodik a patak torkolatától, a hidpillértől, a fényrémek, árnyarcok sokaságától. De élete a földhöz tapadt, s a lábait csak nyögve tudta elszakítani a talajtól. Hideg verejték gyöngyözött a homlokán, át-nedvesedett a trikója, s keresztcsontja tájékán a nadrágja is. Újpest felől vonat szaladt a hidra, s a vasfalak, vastestek, ahogy megfeszültek a teher alatt, kongtak, dübörögték. A szerelvény eleje már a töltésen nyomakodott előre, de a kocsisor vége még a hidon harangozott. Lupusz megtorpant. Árnyak mozogtak a vagonok alatt. A földre lapult és figyelte az árnyakat. – „Kutyák... Nyomozó kutyák?... Vagy a Gonosz emberei?... Szétfutottak... Félnék tőlem... Lehet, hogy nem félnék, és a nyomomba szegődtek?... A patak másik oldalán széledtek el... Ezek kutyák...” – rémüldözött. Felkeveredett a gyomra. Hirtelen maga elé hányt a földre. – A vonat imbolyogva eltűnt a töltés tetején. Sötét űr maradt a nyomában, semmi sem mozgott. Lupusz egyenként szemügyre vett minden árnyékot, aztán ismét futásnak eredt. A gázgyár betonkerítése és a vasúti töltés között nyargalt, hosszú, elbizonytalankodó ugrásokkal. Zihálva szedte a karcos, gázzal keveredett levegőt. Kiszáradt, meztelen karú platánfák szegélyezték az utját. A holdfény a vasúti töltés oldalára vetítette a fák hórihorgas árnyékát, s Lupusz menekülése is kirajzolódott az ágak közé. Amikor oldalra pillantott, úgy érezte, hogy a fák tetején szalad, mint egy riadt gorilla, ágról-ágra lendül, s az ágak törnek, recsegnek alatta. Valahol a töltés oldalában, vagy talán a fák tetején madarak énekeltek. Rekedt fűrészhangjuk fekete tömböket vágott ki az éjszakából. A tömbök leomlottak a magasból és gödröket vágtak a salakos, elhanyagolt út testébe. Lupusz átugrotta a mélyedéseket, a mérgező földből sarjadt gazcsomókat, s neszekhez, képzelt árnyakhoz igazodott. A betonkerítés felett gázlámpák égtek, s a homályból néha őrtornyok rajzolódtak elő. – „Hová futok?... Meddig lehet futni... Még öt perc és összeesek...” – gondolta. De futott tovább, minden erejét beleadva az ugrásokba, szökellésekbe, a vad, rémületes nyargalásba. A gázgyár főkapuja mellett megpillantott egy cementből készült szemétládat. Lassított. Hirtelen arra gondolt, hogy beleugrik és a mélyén meghúzza magát hajnalig. De aztán eszébe jutottak a kutyák. A nyomozókutyák úgy húznak elő, mint a nyulat. Tovább nyargalt. Futólag szemügyre vette még a portát, s a falakból, a kapu rácsozatból, a tojás alakú géppuskafészekből, mely az örbódé közelében sülyyed a földre, fenyegető jeleket vélt kiolvasni. A féltetős kerékpártároló oldalán hatalmas táblát világítottak meg a reflektorok: „Pumpákért felelősséget nem vállalunk!” – A mondat keringett vele, mint a ringlis. Úgy érezte, hogy a mondat kör alakú, s ő egy ketrecben ül a közepén. A mondat a halántékában dübörgött: „Pumpákért felelősséget nem vállalunk... Pumpákért felelősséget nem vállalunk...” – Vesztetetten nyargalt a kapuk és a porták sora előtt, s a figyelmeztető mondat csikorogva forgott körülötte... Lihegve maga elé lökte a szavakat:

– A pumpákért... A pumpákért...

Bizonytalan öröm környékezte... Képzeletében rövid időre felmerült az újdonsült bandavezér csodálkozó arca... Most utólag nem bánta volna, ha így kezdi: „Gonosz, a pumpákért felelősséget nem vállalunk!”... Mindennek persze semmi értelme sem volt, de azért az öröm tűnékeny, leheletnyi érzése vele maradt. Nyargalt. Arra gondolt, hogy Gonosz egész biztosan meghalt. Örült ennek a halálnak, s a futás már nem esett olyan nehezeire. Elmaradtak mögötte a Jégtörő utca árnyai, s a házgyár előtt

jobbra bekanyarodott a Záhony utcába. Furcsállotta ezt a kanyart, mert úgy emlékezett, hogy valamikor a Jégtörő utca sokkal hosszabb volt. Nem töprengett az utcák rendjén, zihálva nyargalt a Záhony utcában, s csak a sarkon torpant meg a kocsmá előtt. Elfelejtette, hogy a sarkon kocsmá van. Riadtan visszahátrált az utcába, majd a futballpályán keresett menedéket, mely a vendéglővel szemben terült el. Tudta, hogy a kocsmák közelében mindig akad rendőr, s ezen az éjszakán nem akart rendőrral találkozni. A futballpálya sötét szigetén meglapult néhány pillanatra és az utcát figyelte. A kocsmából éppen az utolsó vendégeket taszigálta ki a csapos. Nagy volt a zsvaj. A Szentendrei úton elkésett autók rohantak, bágyadt, kedvetlen taxikat kerülgetve, melyek bólogatva gurultak a semmi felé. – Lupusz megérintette a derékszíját. Meghökent. Idegesen a zsebébe matatott, majd trikójának az öblében keresgélt. Nem találta a kését...

Talpra ugrott, és nyargalni kezdett a pálya fekete négyszögén. Remegett a gyomra, a halántékában dübörögtek az erek. – „Visszamegyek és elhozom... Ott maradtam... Leesett... Vagy talán...” – a gondolatai zavarosan kavargtak. Nem tudta, mit akar. Érezte, hogy a kés elvesztése az életébe kerülhet. Pánikba esett. Képzletében megjelent egy pillanatra a könnyű, rugós kés, szinte a tenyerében érezte a fogását, de nem tudta, hogy mi lett vele. A félelem megbénította a lábát, karját, még az arcizmait is. A pálya szélén megtorpant, majd tanácstalanul visszakanyarodott a középvonál irányába. A kezdő körben lerogyott, és a hátára feküdt. A tarkóján érezte a salakrögök tühegyes szúrásait. Az eget bámulta. A hold még fent vöröslött, de már nem világított. – „Mit tegyek?” – tépelődött – „A kés ott maradtam... Leejtettem, a gazban, vagy... Ha megtalálják, biztosan felakasztanak. Át kellene kutatnom a hídfő alatt az egész terepet... Csakhogy... Azóta megérkeztek a nyomozók a kutyákkal... Valaki talán már köpött is... Ha a közelben maradtak, akkor már benyögték az eseményt... És a lány...? Talán a lány maga... A lány is feljelenthetett... Nem lehet visszamenni... Ha kutyákkal kezdenek, öt perc és a nyakamban vannak... Ez is a Gonosz műve... Még a halálában is bajt okoz... De legalább halott... A halottak keze rövid, főleg a csökkent halottaké...” – Lupusz idegrendszerébe megtelt gyűlölettel. Felugrott, és a Szentendrei út felé nyargalt. Érezte, hogy űzött vaddá változott, soha nem lesz nyugvása. Ha elfekszik valahol, felugrasztják. Kutyák, házmesterek, rendőrök szaglásznak a nyomában mindörökké. Meneküléssel telik majd az élete... Szomorúan ügetett a futballpályán. A salak surrogott a talpa alatt, s egy pillanatra elaltatta a rémületét. – „Sportoló is lehetnék akár, aki bemelegít a nagy verseny előtt” – gondolta, de maga sem hitte el. A Záhony utca sarkán már kialudtak a fények. A kocsmá lehúzott redőnye alatt két részeg üldögélt. Ismeretlen nótát dünyögtek elcsukló, szánalmas hangon.

A Szentendrei úton lépésre fogta a tempót. Nem mert futni. Ha fut, azonnal igazoltatják... Elrohant mellette egy HÉV szerelvény, aztán néhány részegbe ütközött, majd gazdátlan autókba... – „Ha beülnék egy verklibe, két óra alatt elérném az országhatárt... Bármelyik határt elérhetném... Csakhogy addig...” – Tudta, hogy rosszak, veszélyesek a gondolatai. Ahogy újabb és újabb autók mellé érkezett, még a fejét is elfordította. Nem akarta látni a gyors jöszágokat, és érezni a kísértést. Ha valaki jól berúg, elköthet egy autót, ha szerelmes, ha nem kap taxit, ha unatkozik... Mi történhet vele? Legfeljebb lecsukják egy kicsit... Vagy felfüggesztve két hónap... De aki néhány órával korábban megölt egy embert, az nem bukhat le autólópasón, mert felakasztják. Lupusz rázta a fejét, mintha kérdésekre felelne. Borzongva lépdelt a kivilágított úton. Minden akaraterejét össze kellett szedni, hogy futásnak ne eredjen. Fáradt volt, de ezernyi kis izma, sejtje remegve áhitotta a futást. Nem futott. Inkább lassította a lépteit. De hiába lassított, tempója csakhamar ismét felgyorsult. Amikor elérte az első balra nyíló utcát, már nem tudott parancsolni a lábainak, ismét futásnak eredt. Gyarak, elszívóberendezések nyögtek utcahosszat. Fekete épülettömbök hűhagtak, óriási baglyokká válva. Törött szelepek gőzt okádtak a gyárnegyed csenevész barackfáira. Lupusz tócsákat kerülgetett, szeméthalmokat, majd árkokon, vasúti síneken kelt át. Az iparvágányokon túl betonkerítés húzódott, s a kerítésen túl a hajógyári Duna-ág. Átvetette magát a kerítésen, s a Duna-part bokrai között a nedves

földre hasalt. – „Most merre...? Hová futok?... Hová kell megérkeznem?... Vasárnap éjszaka van? Vagy szombat éjszaka?... Szombat éjszaka... A kutyák már nyomon lehetnek... Ha a kutyák felvették a nyomot...” – Megborzongott. Feltérdelt, aztán óvatosan körülnézett. Elhatározta, hogy félrevezeti a kutyákat. Visszalépdelt a kerítésig, és jobbra-balra nyomokat hagyott. A kerítés mellett felmászott egy berekfára, s a fa alsó vastag ágán kisétált a víz fölé. A Duna sötéten kavargott alatta és hűvös szellőket támasztott. Lupusz a víz fölé hajló ágon lengett. Fülelt. A messzeségben daruk csikorogtak, valahol mozdony füttyögött. Hasra feküdt az ágon, és óvatosan vízbe lógatta a lábát. A Duna még dermesztően hideg volt. Lupusz néhány percig szoktatta magát a folyóhoz, aztán óvatosan beleereszkedett. Alámerült. Jeges szorítást érzett a szíve táján, s teste bénultan sodródott. Erőlködve tempózta magát a felszínre. Mély lélegzetet vett. Karja, lába dermedten küszködött a sodrásban. A folyó vitte a város felé. Gyorsan elmaradtak az ismerős fények, a betonkerítés sziluettje, s a gyárak nyögdecslése is beleveszett a puha éjszakába. Átúszott a hajógyári híd alatt, s a görcsők fokozatosan oldódtak izmaiban. Teste lehült, aztán az úszástól lassanként újra felmelegedett. Lupusz egyenletesen tempózott a folyóág közepén és a kutyákra gondolt: – „Jöhetnek utánam a tengerig... A víz nem őrzi meg a nyomokat... A víz mindent elmos, minden jelet, szagot... Jöhetnek utánam a tengerig...” – Örvendezett, hogy a kutyákat becsapta, s képzeletében megjelentek az első bizonytalan tervek is: – „Éjszaka úszom, a nappalokat pedig átalszom a parton... Ki sem jövök a fűzesekből. Beveszem magamat az ártéri erdőbe és nagyokat alszom. Madártojást eszem és halakat... Kitalálok valami jó kis szerkezetet... A Duna eltartja a szegényembert... Később keritek egy csónakot, és vitetem magamat az árral. Két hét alatt elértem a tengert... Felszállok egy hajóra és beállok matrónának... Behajózom az összes tengereket... Soha nem hallok többet Gonoszról... Csak úszni kell még egy keveset... Csak úszni...” – Hirtelen eszébe jutott, hogy a Duna több országot is átszel, s az országhatárokon nehéz átjutni. Elkedvetlenedett, s a fáradtság újra rátört. A víz szívta az erejét, s veszélyes kábulatba ringatta. Lupusz érezte, hogy nem bírja sokáig. Arcát kiemelte a vízből és felpillantott. A messzeségben feltűnt az Árpád híd fényíve... – „A hidon túl majd valahol” – gondolta, és erejét összeszedve erős karcsapásokkal feszült a víznek.

A hidon túl hajókra bukkant. Két vontató és néhány uszály simult a parthoz. Sötétek voltak, lámpa, jelzőfény egyiken sem égett. – „Szombat van, hazamentek a hajósok” – gondolta Lupusz, és óvatosan tempózott a nagy vastestek között. Életnek jelt sem látta a hajókon, így aztán elkapott egy drótkötelet, s nagy keservesen feltornászta magát az egyik uszályra. Végigment a keskeny fedélzeten, és a kormányos kabinjával próbálkozott. Az ajtót zárva találta. Tanácstalanul álldogált a kormányállás és a kabin között. A víz lassan csordogált a ruhájából, s töcsává nőtt a lábánál. Fázott. Állt a töcsában, és nem tudta, hogy mit akar... Szomorúan bámulta a kivilágított hidat, az elsuhanó autókat, a part fényszigeteit s a házak messzi ablakait... A partra vágyott... Legszívesebben beült volna egy jó meleg vendéglőbe húslevest enni... Húslevest, aranyos daragaluskával... Némán figyelte a part meleg ablakfényeit, s arra gondolt, hogy bekopog valahová. Az éhség biztatta... Már-már emlékezni kezdett egy óbudai kisvendéglőre, ami éjfél után is nyitva tartott... Az utca is felrémlett a képzeletében, s a kocsmáros arca is... Aztán hirtelen megborzongott. Fázott, de nem a hűvös éjszakai szellő borzongatta, hanem a felismerés: Bármilyen történik is, nem léphet partra. Nem kopoghat be az ajtókon, ablakokon. Nem keresheti fel az ismerős kocsmárosokat, nem rendelhet húslevest daragaluskával. Menekülnie kell, kerülni minden őrszemet, minden taknyos önkéntes rendőrt, minden katonát, minden fegyverest. Üldözötté vált az idők végtelenjéig... Megölt egy embert... S a társadalom, ha teheti, elszámoltat vele arról az életről.

Lupusz rettegett az elszámolástól. Hátat fordított a partnak, a kivilágított, csillogó hidnak, s vállát a kabin ajtajának feszítette. A zár engedett. Belökte az ajtót, aztán belépett az idegen kajütbe. A hídról gyér fény szűrődött a helyiségbe. Szűk volt, de egy kormányos matrónak éppen megfelelt. Lupusz leült egy székre, lerúgta a tornacipőjét, majd a vízes farmert és a trikót is lerángatta magáról. Gatyája évek óta nem volt,

így aztán azzal nem is kellett vesződnie. Farzsebéből előkaparta az irattárcáját. Igazolványa s kevéske pénze alaposan átázott. Papírjait kitergette az asztalra, aztán a kabin előtt kicsavarta a nadrágját és a trikóját. Csakhamar egy drótkötélen himbálózott minden gönce, s a nyirkos éjszakai szél belekapott. Visszahúzódott a kabinba, s az ágyra roskadt. Magára húzta a pokrócot és figyelt. Éppen kilátott a keskeny ablakon. A szél lengette ruháit. Az alétlan lógó nadrág s a ficamodott trikó embert formázott a félhálóban. Akasztott embert.

A ruháira meredt és megborzongott. Behunyta a szemét, de az iszonyatos jelet csukott szemmel is látta. Lengett, sötétlett az uszály felett, s a Duna mélyéről előcsalta a rémeket. Vízbefúlt legények kapaszkodtak a hajó oldalába, puhán csúsztak a fedélzetre, s tocsogva elindultak a kabin felé. Agyonlőtt katonaszökevények kotorásztak a mellvéd alatt. Zsidó öregasszonyok jöttek kalucsóban... Ősz hajuk még a víz alatt úszott, kibomolva, a fővenyt söpörve, de sovány testük már az ablak előtt imbolygott. Levágott fejek hömbölgöttek az uszály vasgyomrában, háromszáz éves fejek, gazdátlan fejek, beretvált fejek... Mindenütt motozott valami, percegett, toccsant, csikorodt, ezer árny neszegett, egyre közelegetve.

Lupusz hátat fordított az ablaknak, s a pokrócot a fülére húzta. Néma mondatok formálódtak a nyelve alatt. Összetorlódtak, értelmüket veszítették, szétestek, majd ismét szavakká, mondatokká rendeződtek: – „Tisztelt bíróság... Nehezményezem az ítéletet... Még csak huszonöt éves vagyok... Ezt beláthatják... Ezt beláthatják... És Gonosz miatt ne idegesítsék magukat. Aljas volt. Megérdemelte, amit kapott. Ha én most nem szúrom le, akkor bizonyára valaki más leszúrja... Én egyenesen kérni akarom a tisztelt bíróságot, hogy csukjanak le... Legalább tíz évre csukjanak le... Vitessenek kényszermunkára... Ha akarják, lemegyek a bányába, lent is alszom... De azt, hogy... Én még fiatal vagyok... Én még... Tisztelt bíróság, jól zárassanak el engem, de az életemet...”

Lupusz jól hallotta a hangot, ami a messzeségből érkezett. Éppen csak érintette a hang, ahogy felbukkant a víz alól, vagy sodródott a Duna felett. Halkuló, távolodó hang volt:

– Megbántad, hogy megölted...?

Lupusz arcát, mellkasát verejték lepte el. Szája szólásra nyílt, de hang nem jött ki a torkán. Eszébe jutott Olga. Olga arca, Olga bársonyos bőre, fehér fogai, Olga nevetése, Olga sirása. Felnyögött, aztán a hátára fordult. A mennyezetet bámulta, a kabin bordázatát, cellaszerűségét. Olga elvesztette minden fényét, bársonyosságát, Olgaságát. Nem akart többet rágondolni. Olga mégis ott volt valahol a közelében, puhán, macskaszerűen, kiismerhetetlenül. Nem akart rágondolni, de hallotta a sirását, s a keze ismét görcsbe rándult. Újra szorította a kést, és képzeletben már a banda vezére felé lépdelt. A gyűlölet elborította az agyát, és szúrta. – Tompán puffant a kabin oldal-fala. Ökle sajgott. Lihegve visszaereszkedett a hátára. Elszomorodott, félt... Érezte, hogy nincs felmentés... Nincs bünbocsánat, csak ítélet van, és bűnhődés. Szorongatott, vinnyogó hangok csúsztak ki a száján. Az álom is készületlenül érte. Belezuhan.

Kábultan és éhesen ébredt. A nap már fent volt, ragyogtak az ablakok, a víz, a korlát. Lupusz kitárta az ajtót és felpillantott a hídra. Autók suhogtak a magasban, a vasárnapi forgalom kezdett elszabadulni... Jó idő volt. Az ég felhőtlen, kékeszürke. A gyárak felett megbillentek a füstoszlopok, s ferdén szakadoztak a reggeli szélben. Az uszály vastestének hullámok csapódtak, csupa csillogás, csobogás volt a reggel. Lupusz beemelte a nadrágját és a trikóját, aztán mindkettőt magára feszegette. Az iratai még nem száradtak meg egészen, de azért azokat is zsebre gyűrte.

Éhesen nézelődött a kabinban. Talált egy ládát, s a ládában egy üveg fehér rumot. Belekortyolt, aztán az asztalra tette. A matróz borotválkozó tükre a deszkafalon lógott. Lupusz belenézett, aztán megcsóválta a fejét. Újabb matatus kezdődött, kotorászás a láda aljában, aztán az ágy alatt. Lassan előkerült a matróz borotvája, lavórja, pamacsa, sztaniolba ragadt szappana. Lupusz az ivó kancsóból vizet öntött a lavórhoz, aztán az asztal mellé ült. Óvatosan szappanozott, aztán még óvatosabban húzkodta az idegen kést... Arcvonásai előtűntek a fehér álarc alól, és felkeltették a figyelmét. Amikor az álla és az orra alatt is lekasabolta a szőrzetet, belemeredt a tükörbe. Rég

látta magát. Az ismerős arcon mélyebbek lettek az árkok, de nem sokat változott. Jól ismerte a saját arcát. Kutyaszerű, pontosabban vadászkutyaszerű arca volt... Szegény anyja, amíg élt egyre azt mondogatta, hogy leginkább Windsor hercegére hasonlít, a hajdani VIII. Edwardra... A padlást annak idején sokszor feltúrta Windsor hercege miatt. Látni akarta a bizonyosságot, az arcot, a száj vonalát... A régi képeslapokat forgatva néha valóban úgy érezte, hogy hasonlít Windsor hercegére, de általában kutyaszerűnek találta az arcát. Előkelő, vadászkutyaszerű arca volt. Jól illett ez az arc magas, csontos természetéhez, kőszálásra vágyó, nyugtalan természetéhez. De Lupusz nem Windsor hercegére akart hasonlítani, hanem a farkasokra. Kitartó vadász szeretett volna lenni, biztosan ugró, kíméletlen, félelmetes... Suhanc korában átrágtá magát Kipling és Jack London farkaskalandjain. Sokáig hitte, hogy hasonlít a farkasokra... Holdvilágnál mindig az ablakhoz ült és fülelt. Az ősök énekét, a vadon szavát akarta hallani. Telihold idején sokszor reggelig fülelt. Mindhiába. Semmit sem hallott. Nem is hallhatott. Egy kutyaarcú ember nem hallhatja a farkasok énekét. Akkoriban elvadult, búskomorságba esett. Később mégis azt hazudta magának, hogy hallja az éneket, és farkas ősöktől származik. Ez a hazugság megrontotta az életét. Gonosz hajlamai támadtak. Megkínózta az apróbb állatokat, és igyekezett fájdalmat okozni minden közelébe kerülő élőlénynek. A lelke mélyén nagyon jól tudta, hogy nem hallja a farkas ősök énekét. Semmit sem hall. Akár süket is lehetne, annyira nem hallja az éneket. Ezt valahogyan nem tudta megérteni. Hogyan lehet, hogy egy szánhúzó kutya hallja a farkasok énekét, s ő, aki vadászkutyára hasonlít, és ráadásul ember, akármit csinál, nem hallja. Haragudott a szánhúzó kutyákra, a holdvilágra, s időnként magukra a farkasokra is. Sokat nézte akkoriban az arcát. Örökké a tükör előtt ült. Az arca azonban változatlan maradt. Vadászkutyára hasonlított.

Az arcáról lassan, figyelmesen letörölte a habot. A régi vadászkutya arc meredt rá vissza a tükörből. Most, elvadultan, a gyilkosság másnapján sem látszott rajt semmi vérengző, kegyetlen, következetes, farkasszerű. Kutyaarca volt. Szomorú, bánatos vadászkutyaarca. Álmodozó kutyaarca, öreg kutyaarca. Hazudós kutyaarca. Mint aki nagy nyúlstráfokról mesél, de soha nem vett még részt hajtásban. Hazudós, szomorkás kutyaarcát megmosta, trikójának az ujjával meg is törölközött. A matróz szerszámait elmosta, a vizet kilötytentyette az ajtón, aztán mindent pontosan a helyére rakott. Megigazította az ágyat, a pokrócot, majd ismét felpillantott a hidra. A személykocsik sorra megcsillantak a pillérek fölött... Hangjuk beleveszett a reggel tompa, morajló zajába. A város feléledt.

Lupusz a tükörhöz lépett, és még egyszer megnézte az arcát. Bólogatott, vicsorgatott magára, nyögött, majd tompán tutult egyet. A tükröt ellepte a pára. Várt. A pára megülte az üveget. Toporgott az ágy és az ajtó között. Azán rászánta magát. Lehajolt. Előhúzta a matróz ládáját, és megkereste a borotvakést. Felállt, nézegette. Jó kés volt. Jó éles. A tükör elé állt és belenézett. A tükör még mindig homályos volt. Becsukta a beretvát, és a zsebébe csúsztatta. Percekig állt lehajtott fejjel, mozdulatlanul. Az éhség belemart a gyomrába. Nyugtalanul oldalt lépett és felkapta a rumosüveget. Lehajtott egy-két kortyot, aztán a keskeny ablakon át szemrevételezte a partot. Az uszályokon túl egy halászladik ringatózott a lejtősödő part mellett. A ladikban egy öregember rendezgette a szerszámait.

Lupusz fejére tette a matróz sapkáját, aztán üveggel a kézben kilépett a kajút ajtaján. Felpillantott a hidra. Úgy találta, hogy minden rendben van. Végigment az uszály fedélzetén, aztán partraugrott. Füttyörészve lépdelt az öregemberhez.

– Jónapot bátyó...

A halász borostásarcú vénember volt. Őszült a szakálla, haja, az alsó állkapcsából fogak hiányoztak. Tódozott, fótózott egérszínű ruhát viselt, és kajla, sültös sapkát. Mervev opálos köszemekkel nézett Lupuszra. Nem fogadta a köszönését, csak nézett rá és várt valamire. Lupusz újra megszólalt:

– Van egy kis fehér rumom...

– Azt hittem, mind elmentek. Nem szoktak őrzőt hagyni a hajón.

– Ez már igaz... Nem szoktak... De most elmaradnak keddig...

– Keddig...? Addigra vége lesz a világnak...

Lupusz újra próbálkozott:

– Van egy kis fehér rumom... Adhatna érte halat. Kubai fehér rum... Ivott már fehér rumot? Na itt van, húzzon belőle egyet.

Az öregember átvette az üveget, meglotyogtatta, aztán a szájához emelte. Nyelt belőle négy hosszú kortyot, aztán visszaadta Lupusznak. Törölte a szája szegletén, aztán vállat vont:

– Nincs halam.

– Nincs hala? – Lupusz elképedt.

– Most indulok a hidpillérhez... Ha nincs más dolga, kijöhet velem. Legalább tekergeti a csörlőt...

Lupusznak korgott a gyomra. Nem tudta, mit csináljon. Távolabb, a lépcsőkön horgászok álldogáltak. Feléjük sandított, aztán ismét az öregemberre.

– Lehet itt halat fogni?

– Halat mindenütt lehet fogni... – mondta az öregember és kinyújtotta a kezét a rumosüveg felé.

Lupusz idegesen várakozott.

– Na... – szólalt meg az öregember.

Lupusz átnyújtotta az üveget, aztán belépett utána a ladikba. A halász nem ivott az üvegből, csak letette az egyik ülés alá. Sok volt a vacak a hajóban. Evezők, hálók, szák, minden egymáson hevert. A ladik végén két vasrúd nyújtózkodott az ég felé. A rudak a csigát tartották, a csiga pedig a kötelet. Lupusz segített a háló rögzítésében, aztán a csörlőhöz ült. Az öregember evezett. Lassan megkerülték az uszályokat, majd a hajógyári sziget csücskét, aztán a hidpillér alatt horgonyt vetettek. Lupusz leengedte a hálót, és az öreghez fordult:

– Nincs egy kis kenyere? Elfelejtettem venni...

– A szatyorbán van kenyér – mondta az öregember és az ülés alá mutatott.

Lupusz lehajolt s a hánccszatyorból kiemelte az újságpapírba csomagolt kenyeret. Egyetlen szelet volt az egész. Kibontotta, és négy hatalmas harapással elnyelte.

Az öregember ferdére csúszott szájjal, opálos köszemekkel figyelte Lupusz mutatványát. Amikor eltűnt a kenyér, megszólalt:

– Mikor evett utoljára?

– Tegnap – mondta Lupusz, s az újságpapírt gombóccá gyűrve lendületet vett.

– Ne dobja el, kell majd a tűzrakáshoz.

Lupusz keze megállt a levegőben, aztán az ülés alá zuhant mint egy szélsodorta madár. A papírgombócot a szatyorba ejtette.

– Így jó lesz? – kérdezte.

A halász mereven figyelte az arcát. Kőszeme élettelenül kéklott. Percek múltak el, mire megszólalt:

– Mit evett?

Lupusz meghökkent:

– Mikor mit ettem?

– Tegnap.

– Húslevest daragaluskával és rántott szeletet, rizzsel...

– Savanyú nem volt hozzá?

– Cékla volt.

– Hazudsz – mondta az öregember, aztán elfordította a fejét.

Lupusz ekkor megbánta, hogy beszállt az öregember ladikjába. Ijedtség dörömbölt a mellkasába, gyomra megremegett. Érezte, hogy az öregember hirtelen föléje kerekedett, valósággal fogságba ejtette. Tegezi, mint egy taknyos gyereket, hazugnak tartja, s ezt ki is meri mondani. Nézte az öregember beesett, borostás arcát, és a választ kereste. Gyors, ügyes mondat után kutatott az agyában, mely helyre állíthatná közöttük az egyensúlyt, s az öregember gondolatait más irányba terelné. Homlokán összefutottak a ráncok, szája nekikészülődött.

– Pedig cékla volt – mondta.

– Hazudsz fiam – szólalt meg újra az öregember, és a víz sodrását figyelte.

Lupusz arcán megrángott minden izom. A düh vörösre gyújtotta az arcát. Legszi-

vesebben torkon ragadta volna az öregembert és a Dunába fordítja. Tudta, hogy a mondat, amit kinyögött, nagyon rossz volt. Elintézte magát... Megbénult az agya. De nem magára volt dühös, hanem az öregemberre. Mintha az öregember sugallta volna a rossz mondatot... Mintha bűbajos lenne a vén halász. Mintha hatalma lenne a gyengék felett... Gyűlölködve pislogott a vénember sovány, apostolszerű arcára. – „Legjobb lenne ha megbillenteném a ladikot... Belefejelne ez a Dunába, mint egy ágyúgolyó... Oda lenne a próféta... Aligha tud ez úszni... Elmerülne... Felszedném a horgonyt és utána eveznék... Kimenteném. Akkor aztán érezné, hogy ki az erős és ki a gyenge...” – gondolta Lupusz, és felpillantott a hídra. A korlátnak dőlve két rendőr figyelte a ladikot. Mozdulatlanul álltak.

Lupusz összerezszent. Ijedt mozdulatától a ladik is megbillent. Az öregember opálos kőszeme ismét rámeredt. Csakhamar a hangja is megérintette. Jóságosan és kegyetlenül.

– Ne félj, veled vagyok.

– Hogy én...? Miért félnék?! – hebegett Lupusz.

– Ne félj a rendőröktől.

– Én? Dehogy félek...

– Félsz. A rendőrök is látják... Ne... Ne fordulj hátra... Velem vagy, ez most elég.

Lupusz elvesztette az önuralmát. Hirtelen kinyújtotta a lábát, s fellökte a rumos üveget. Az öregember benyúlt az ülés alá, és felállította.

– Itt vannak még? – kérdezte Lupusz.

– Itt.

– Mióta állnak ezek a hídon?

– Ne félj, hamarosan elmennek.

– Nem félek. Miért kellene félnem...? – Lupusz fakó, reményvesztett hangon bizonykodott, s közben a partot figyelte. Attól félt, hogy az uszályok mentén is rendőrök bukkannak elő, s valahonnan aztán elindul egy motorcsónak.

– Embert öltél – szólt meg újra az öregember.

– Én... Dehogy...

– Mit csináltál?

– Semmit... Maga még nem keveredett verekezésbe?

– Meghalt?

– Kicsoda?

– Akit te... Akit...

– Én csak belesodródtam. Nem is ismertem ott senkit... – mondta Lupusz, aztán oldalt farolt az ülésen, és a fejét lassan a hid felé mozdította.

– Ne nézz oda. Ha megnézed őket, idejönnek...

– Ide...? Hö... Nem lehet idejönni...

– Fiú volt, vagy lány?

– Itt vannak még a rendőrök?

– Már nem támaszkodnak a korlátnak... Mindjárt elmennek...

– Adjon egy kis rumot.

Az öreg halász felemelte az üveget és odanyújtotta Lupusznak. Lupusz nagyot húzott belőle, aztán visszaadta.

– Maga nem iszik?

– Majd iszom. Férfi volt?

– Nem. Egy lány.

– Megerőszakoltad.

– Képzeld... Inkább a segítségére siettem...

– Aztán belehalt ebbe a segítségbe...

– Nem... Maga téved... Hátranézhetek már?

– Hátra. Elmentek.

Lupusz megfordult és hosszan nézte a hidat. A rendőrök eltűntek. A korlát mentén néha megvillant egy piros szoknya, vagy fehér férfi ing, de kincstári öltözék nem

mutatkozott. Fellélegzett. Ijedtsége még ott bizsergett minden sejtjében, de már szégyellte, hogy megijedt.

– Megnézhetnék a hálót – mondta, és nekifeszült a csörlőnek. Feltekerte a kötelet. A hálóban egy márna ficánkolt. Az öregember áttette a halat a szákba, aztán visszaengedték a szerszámot a Duna fenekére. Lupusz igyekezett feloldani a hangulatot:

– Srác koromban egyszer aranyhalat ettem...

– Akváriumból...?

– Nem akváriumból... Egy nagy tó volt ott. Kristálytisza, hidegvízű, átlátszó. Nagy díszhalakat tartottak benne a papok. Aranysárga és lila halak voltak, hosszú, fátyszerű uszonnal. Ritkán engedték le a tavat, így aztán meghíztak. Lomposak voltak, zsírosak és álmatagok. Szigonnyal mentek hegyibük. Nem volt nehéz. Bevárták az embereket. A kirándulók mindig etették őket, meg a gyerekek is, mert volt ott a közelben három iskola.

– A víz meddig ért? – szakította félbe az öregember.

– Három-négy méteres víz volt ott, de teljesen átlátszó.

– Ilyen mély vízben nem lehet szigonyozni...

– Amikor a halakat elintézték, éppen megnyitották a zsilipeket. Leengedték a tó vizét. Víz csak a mélyebb részeken maradt és a barlang nyílásánál.

– Barlang is volt ott?

– A város alatt nagy barlang húzódott akkor, talán még ma is megvan. A barlangban tavak voltak és patakok. A patakokban ujjnyi halak éltek. A halak vakok voltak, mivel a földalatti tavak mélyén mindig sötét van. A vak halakat a helyi lakosok csetrinek hívták. Sok csetri élt a föld alatt, s a tóban is, ahová a patakok ömlöttek. A tó vize télen nyáron egyforma volt, így aztán nyáron hidegnek, télen pedig melegnek tűnt. Nagy párafelhők szálltak onnan a városra, s a gőz elfedte az összes tornyokat. De ez csak télen volt így. Nyáron fürödni szoktak a tóban. Úgy emlékszem, a püspökségé volt a tó s a malom és a házak a parton. A díszhalakat is a püspökség telepítette a tóba. A malomhoz vezető út mellett volt egy zsilip. Ott eresztették le a fölösleges vizet. Az út másik oldalán, kertek és fűzfák között ismét tóvá szélesedett a víz. Azt a részt kis tónak hívták. A kis tó tíz méterrel mélyebben feküdt, mint a nagy tó. A zsilipen és az út alatt vezető csatornán át, zúgva, örvényekben kavarorgva áramlott a víz a kis tóba. Akkor nyáron éppen fellendülőben volt a strandélet. Naponta húszan-harmincan is megfürödtek a tóban. Jó úszók, sportemberek is akadtak... Azt mondja egyszer az egyik úszó, hogy ő tíz üveg borért átúszik a zsilip alatt. A rikkancs tartotta a fogadást. Falábú, kövér ember volt. Mindig ott őgylgett, ahol emberek voltak, mivel el akarta adni az újságjait. Valaki elment a közeli fűszerüzletbe és a tíz üveg bort elhozta hitelbe. Az volt a megállapodás, hogy az fizet, aki veszít. Az üvegeket leállógatták a partra, az alacsony bástya alá. Az úszó felállt a zsilipdeszkákra és megfigyeléseket végzett. A rikkancs meg magyarázni kezdte ott nekünk, hogy a zsilip alatt nem lehet átúszni, mert a csatornában rácsok vannak a víz alatt. Mindjárt mondta is neki valaki, hogy szóljon az úszónak, mert az még képes lesz a deszkák mögé fejelni. A rikkancs csak ingatta a fejét: „Ha szólok neki, elveszítem a bort...” Egyik fürdőző aztán odalépett az úszóhoz, hogy figyelmeztesse. De elkésett. Az úszó éppen beugrott a zsilip mögött örvénylő vízbe. Az emberek mind átszaladtak az út másik felére, hogy az elsők között pillanthassák meg az úszót, amikor előbukkan a habokból. Volt aki hangosan számolt, volt, aki csak visszafojtotta a lélegzetét és úgy figyelte az út alól előzúduló vizet. Elmúlt fél perc, aztán egy egész. Az úszó nem bukkant elő. – „Na ugye... Megmondtam, hogy nem lehet a zsilip alatt átúszni... Megnyertem a bort...”

– mondta a rikkancs és büszkén körülnézett. A közeli malomból is odasereglettek az emberek. Mindig akadtak ott gazdák, örletők, korpára várók. Előkerült a molnár és felhúzták a zsilipet. Órákig tartott, mire a víz lehúzódott. Két molnárlégény mászott a csatornába. Kötelet kötöttek az úszó lábára, s úgy húzták maguk után, mint egy fatörzset. Sokan nem is tudták, hogy mi történt... Csak azt látták, hogy leeresztették a vizet a tóból. A közeli lakosok szigonyt fogtak, és begázoltak a díszhalak után. Egy sem menekült meg. A mostohaapám segédje is szigonyozott. Négy díszhalat kapott

villavégre. Egy aranyospikkelyű fátyolos uszonyú halat nekem is adott. Hazavittem és megsütöttem magamnak. Éjfél tájban aztán eszembe jutott az úszó, és reggelig hánytam. Én amúgyis könnyen hányok. Elég egy furcsa szag, aztán már okádok... Vagy egy nyalás a romlott fagyaltból. De akkor is végem, ha látom, hogy valaki rókázik... Teljesen lesóványodtam akkor. Bármit ettem azon a nyáron, mindig azt képzeltem, hogy az úszó húsából sütötték.

– A borral mi lett?

– Visszavitték a fűszereshöz... Az úszó vesztett, neki kellett volna fizetni. Csak-hogy meghalt. A rikkancs nem akarta visszaadni a bort, de a fűszeres rendőrt hívatott. Be is kísérték a rikkancsot, de aztán...

– Semmi baja sem lett?

– Mit gondol, talán bizony felakasztották...? Bezzeg engem... Úgy értem, ha én keverednék valami apróbb dologba...

– Félsz, hogy felakasztanak?

– Miért félnék? Féltreértette, amit mondtam. A rikkancsnak semmi baja sem lett...

– Vége lesz a világnak – bólogatott az öregember.

– Az a rikkancs még ma is él. Legalábbis azt hiszem, hogy él. Amióta meghalt az anyám, nem jártam ott. Lehet, hogy már a bőrkereskedő sem él.

– Bőrkereskedő volt a mostohaapád?

– Egy nagyhasú bőrkereskedő. Két éves voltam, amikor elvette az anyámat. Az igazi apám egy katona. Hogy miféle katona, az soha nem derült ki. Szegény anyám örökké a Szayer cukrászdában üldögélt és álmodozott. Szép asszony volt, igazi vidéki úrinő. A bőrkereskedő nagyon szerette, csakhogy engem meg nem szeretett. El is kerültem onnan, intézetbe...

– Hová?

– Ide, Pestre. Lakott ott egy szerelmes tanító is. Mindig szerelmes volt valakibe, csakhogy akkor már négy gyereke volt otthon. Éjfélkor felkeltette a gyerekeit és így szólt hozzájuk: „Mit tudtok mondani húsz fillérért apátoknak, anyátokra?” – Nagy sikere volt a lépcsőházban.

– Ez az intézetben történt?

– Nem az intézetben. Ez még otthon történt. Vagyis a bőrkereskedő házában. Mert az övé volt az egész ház. Míg nem államosították, anyám pedig meghalt. Ezek mind régi dolgok, egyetlen egy sem érvényes már. Az aranyhalat akartam magának elmondani, azt a díszhalat, amit azon az éjszakán kihánytam... Nem is tudom, hogy az ember mit akar az életben...

– Vége lesz a világnak... Az emberiség nem éri meg a kétezredik életét... Minden pusztulóban... És nagyon sok a halott...

Lupusz az öregre pillantott:

– Milyen halott?

– Mindenféle halott. Lelövik őket, agyonszúrák, agyonverik, megmérgezik. Napról napra több a halott. Vége lesz a világnak...

Lupusz gyanakodva meredt az öreg halászra, de a köszemekből nem tudott kiolvasni semmi bizonyosat.

– Mit akar maga? – kérdezte ingerülten.

– Ne félj... Nem kell félni – mondta az öregember. – A gyilkosság nem bűn...

– Nekem beszél maga?

– Gyilkolni egyszerű... Jónapot. Köszönünk. Aztán a késsel. El kell találni a szívet, vagy a tüdőt. A nyak is jó.

– Nem értem, mit akar...

– Az állatok megölik egymást. Az emberek is megölik egymást. Az emberek mindent megölnék, madarakat, lovat, krokodilt, gyerekeket... Az ember ragadozó... Előbb, vagy utóbb kijön belőle... A szabómester fogja az ollót és beleszúrja az asszonyba hátulról. Lehetőleg, amikor az a krumplit aprogatja a disznóknak. Ha nem, akkor majd a háborúban. Különítménybe jelentkezik, s a hadifoglyoknak levágja a torkát. Vagy öregkorában a szomszédot borotvával... S az asszonyok... Milyen köny-

nyen ölnek ... Suttó ... És már halott az Ármin ... Aztán kutyát tartanak. Kan kutyát ...

– Ismerte azt a szabót?
– Ismertem.
– Mi lett vele?
– Semmi ... A gyilkosság bevett dolog. Megvannak a szabályai. Mint a táncrend ... Aki hibázik, azt persze ...

– Felakasztják.
– Ne félj.
– Miért félnék?! Csak mondom, hogy felakasztják.
– Háborúban kell ölni. Az a legjobb. Fizetnek érte. Akkor azt akasztják fel, aki nem akar ölni. Vagy lelövik. Durr, s az asszonyt otthon korpáért kúrja a jegyző. Tüzelőért a bíró vagy az erdész. A csendőrök, katonák ingyen ...

– Csendőrök? Hol él maga ...?
– A háborúban az ellenségnek is engednek ölni. Ez nagyon rossz. Összekeverednek a dolgok. Mindenki megdöglik. Békében mégiscsak nyugalmasabb ... Csak vigyázni kell minden lépésre ... Mondom, akár a táncrend. Aki hibázik, törlik a kaszinó névsorából.

– Kaszinó ... Talán klub ...?
– Legyen klub. Mindegy. Törlik ... De még így sem számít bűnnek. Bevett dolog. Elfelejtik.

– Mit nyer azzal már az ember ...?
– Ne félj ... Én veled vagyok ...
– Mondtam már, hogy nem félek.
– Mi volt a neve?
– Fölhúzzom a hálót, jó?
– Ráérünk még a hálóval. A halaink már befészkeltek magukat ... Várnak ránk.
Mi volt a neve annak a lánynak ...?

– Milyen lánynak?
– Tudod, a lánynak, akivel ...
– Olga.
– Fehér bőrűnek képzelem.
– Kreol volt, bársony sima bőrrel. És az arca.
– Mivel?
– Mit mivel?
– Mivel ölted meg?
– Öltöm ...?
– Kés, mi ...? Vagy borotva?

Lupusz megdermedt. Szeme vörösre gyúlt. Páraköd lepte el az agyát, s a keze lassan mozdult a zsebe felé. Aztán megállt, elbizonytalanodott, lehullott az ölébe. A kezére nézett, aztán az öregemberre. Az öregember opálkék kőszemekkel figyelte vívódását.

– Azt hittem, megölted ... – mondta aztán.
– Nem, nem öltöm meg – nyögte Lupusz.
– Az sem baj, ha megölted ... Nőt ölni ... Mi az a nő? Semmi. Hiány. Hiányzik valamijük. Ott hiányzik ... Tudod te, hol hiányzik nekik ...

– Idefigyeljen ...
– Na jól van ... Nekem mindegy, hogy kit öltél meg ... Én segíteni akartam rajtad. Embert ölni, semmi ... Se jó, se rossz ... Csak a táncrendre kell ügyelni, mert a táncrendet nagyon komolyan veszik.

– Idefigyeljen! Maga hány embert ölt meg idáig?
– Egyet sem ... Én külön vagyok.
– Miért külön? Embert ölni, semmi. Se jó, se rossz ...
– Külön vagyok ... Külön és halász.
– Én is külön vagyok – mondta Lupusz, aztán a csörlőhöz hajolt és mozgásba hozta a szerkezetet.

– Megöltél egy embert – mondta az öregember és várakozva nézett Lupusra. Lupusz nem válaszolt. A csörlőt forgatta, s a folyó áramlására ügyelt. A háló lassan, elnyúlva kiszakadt a vízből. Öblében halak járták ezüst táncukat. Egy közepes ponty és három dévér került a szák mélyére. Lupusz visszaengedte a hálót a Duna fenekére, aztán merengve bámulta az örvénylő vizet, a hidpilléren túl a kajakok, kenuk hadát, s a szigeteket. A szigeten gyerekek énekeltek. A dallamot libegve vitte a szél. Elmosódott a fák felett. Vidám semmiséggé vált, mire a víz fölé jutott.

– Várunk még két pontyot – mondta az öregember.

Lupusz nem válaszolt. Némán ült a ladikban, s az életre figyelt, a jelekre, melyek vöröslöttek és sárgállottak a Duna felett, szélbe, nevetésbe oldódtak, s bejárták Pestet és Budát. Lupusz érezte, hogy fokozatosan minden tárgy, szín és hang értelmet kap. Mind tartozik valahová, valakikhez... Csak éppen hozzá nem tartozik sem jel, sem tárgy, sem nevetés. Nem tartozik hozzá a Duna, sem a dunai hidak, sem a szigetek. Mindenen kívül áll. Kívülrekedt a házakon, kerteken, kocsmákon... Kívül rekedt a sportpályákon, a lelátók hangzavarán, a zsúfolt villamosokon. A Népligeten, a Népszigeten, a körúton, az aluljárók zsviján. Gyárákon, családok közös bűzén, ünnepeken, hétköznapiakon. Némán üldögélt a vénember ladikjában, s érezte, hogy teljesen kívülálló. Nem tartozik senkihez, hozzá sem tartozik már senki és semmi. Idegenné vált és üldözötté...

Mese egy szakmai kérdésről

*Mindig annyit erőlködtem hogy megértsenek hogy
„mindenkinek” érthető legyek mindig addig nye-
sem még ki se alakult sejtelmeimet addig igazítom
(jobb híján szólva) élményeimet a már le-
fektetett sinek nyomtávjaira hogy ki ne sikolja-
nak (sic!) (mellesleg: micsoda trauma okozhatja
egy ige tudatalattijában a gátlást ami miatt nem képes
magát felszólító módba helyezni?) addig temetem
be ki-ki-törő krátereimet azért, hogy*

*különösségemet olyan egyetemessé emeljem
számukra, hogy megint minden további nélkül bele-
olvassák a maguk különösségébe,*

*az olimposzi
receptje szerint (vagy azt félremagyarázva?)
mesterségünk kétszáz év óta uralkodó legmagasabb
normája szerint amíg*

*(most jön az utolsó
mellérendelés)*

*amíg végül is lehet hogy „mindenki”
megért csak én nem értem meg önmagammat és csak ők
nem értik meg önmagukat*

*és minden marad
önmagunk és egymás megértésének eddigi többezer-
éves meglehetősen alacsony átlagszínvonalán*

(Álom-émlék)-mese

*szárnyasan mint az igazi mesékben
s mint a Pogány Willy-illusztráció
a Vén Tengerész-hez Babits euró-
pai irodalomtörténetében
(századok képes kamaszálma ó
hogy fuldokoltam tudás-tengerében
minden metszete ma is alva-ében
holt albatroszt vivő szellem-hajó)*

*az ismeretlen lány lengett fölöttem
(vagy ismert volt csak ráismerni félek)*

*de hirtelen reám zuhant a vétket
haja háborgó tengerébe rejtve*

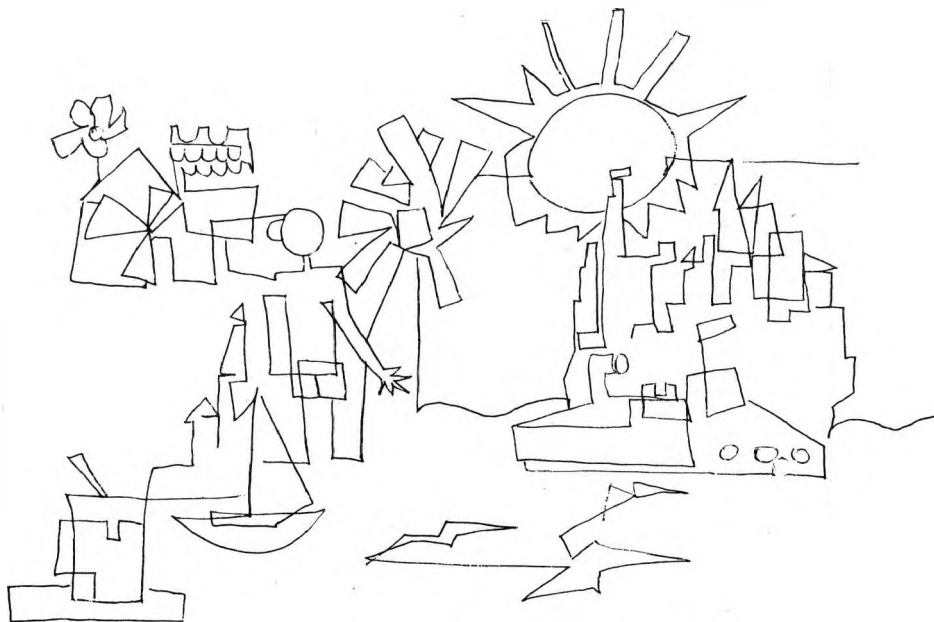
*s én mozdulatlanul minden izemben
mezítelen istenné merevedve*

Mese az alvó kutyáról

A kutya a szőnyegen
fekete szőr-arabeszkjei beleszövődnek a keleti minták
színeibe
szaporán lélegezve álmában olykor összerezzen
animális agyának ólomkamrájába zárt már-már emberi ér-
zelmeivel
épp csak hogy meg nem szólal:

a milliárdéves rejtelem az utánacsinálhatatlan egyszeri
varázslat a nylon a polieszter és polietilén ostromának egy
ideig még ellenálló ősváló-anyag a nem-szintetikus az előállít-
hatatlan az önmemző önmagátönmagából létrehozó önmagáról nem tudó
élet

Mi történt
 hogyan egyszer
 milliárd évek után
meztelenül kitört
 a kettős spirál
 vonala mentén
 az emberi szó
 amely tudja hogy él
és tudja hogy meg kell halnia

KALANDOK ÉS TÖRVÉNYEK

Jegyzetek Somlyó György költészetéről

1.

Somlyó György költészetének kétségtelenül van valami „próteuszi” jellege. Az utóbbi három évtized magyar lírájának többféle változatához és törekvésehez is igazodott; nem egyszer ő maga kezdeményezett új változatokat. Filozófiai töprengések születtek tolla alatt és impresszionista csendéletek; harcos politikai verseket írt és a művészet nagy értékei előtt tisztelgő „hommage”-okat. Egyformán szolgált a hagyományt és az újítást; végigpróbálta a szimbolizmus, a szürrealizmus és a neoklasszicizmus alakzatait; kitűnően „iskolázott” valamennyi irányzat formáiban. Az antikvitástól, Babitstól, Szabó Lőrinctől, Baudelaire-től, Eluardtól, Nerudától és Octavio Paztól tanult, a modern világlíra tájain kalandozott. És a modern költészet seregnyi meseterét tolmácsolta magyarul, közöttük olyan modernekeket, mint a nálunk addig ismeretlen Fernando Pessoa, Octavio Pazt és Kavafiszt. Nagy érzékenységgel integrálta költészetébe hódításait, mestereitől sorra eliesett egy-egy szint, vonalat, árnyalatot.

Ars poeticái – miket most a *Hármastükör* című gyűjtemény verseinek élére helyezett – ugyanerről a változatokban gazdag természetről vallanak. Nemcsak költészettant fogalmaznak, hanem a folytonos átalakulásnak is dokumentumai, az alakuló, változó költői öntudatról és látásról hoznak hírt. Az *Örvény fölött tükör* az indulás klasszicista-nyugatos szemléletét foglalja szavakba: „Te csak a mélységre figyelj, / mit titkos áramok ezer zengése tör, / töretlen tartva tág tükröd, melyben a teljes, / karcnélküli egek ábrándja tündököl”. A költészet hivatása az tehát, hogy az örök dolgok és törvények változatlan tükre legyen. E felfogást követi a háború utáni évek avantgardista kollektívizmusa, amelyről az 1947-es *Ars poetica* beszél: „Mindenki azokat a szavakat / várja tőled / amiket csak anyádnak / amiket csak a könny / ragyogó pajzsa mögül / amiket csak sikoltva / amiket még magadnak se / tudsz elmondani”. És ezután? Az ötvenes évek első felének hivalgó optimizmusa és népies klasszicizmusa következik. „Ami a nép szívében él már, / ragyogd előre, mint a példát. / Ami most még csak rejtve érik, / segítsd végső teljesedésig” – hangzik 1951-ben a *Barackfa*. Hogy azután néhány évvel később – a nagy közéleti csalódások után – ismét az önmegvalósítás igénye zengjen fel a nyugatos hagyományok klasszicista nyelvén. „Még egy-két ilyen délután van, / heverni a hegy oldalában, / téli gondokba nem töretve; / és várva egy mesébeillő, / sohasemismert szép szüretre, / csak édesedni mint a szőlő” – olvassuk az 1955-ben írt *Badacsonyi délutánt*.

Már ebből a néhány sornyi idézetből is kitetszik, hogy Somlyó költészete folytonos keresés, kutatás: *kalandozás* a lehetséges ars poeticák, magatartások és stílusok tájain. Felületes megközelítésre akár azt lehetne mondani, hogy a változatok iránt megnyilvánuló igény erősebb, mint a személyes mondanivaló, hogy a kalandok veszik el az energiát a törvények kutatása elől. Nyilván ez a jelenség íratta le annyiszor a Somlyóval foglalkozó kritikák kulcsszavát: a „műveltség”-et, s okozta azt, hogy verseiben sokan csak a művelt és tudós elemet voltak hajlandók észrevenni. (Márpedig tudjuk, hogy a „művelt” jelző, költőre alkalmazva, nálunk nem mindig jelent feltétlen elismerést.) Pedig a „műveltség” analízise nem elég, ha Somlyó György verseihez közeledünk. Költészetének nem csupán a „kalandok” – a modern világlíra megoldásainak integrálása – adnak rangot. Maga Somlyó is többször árulja el azt a vágyát, amely – a kalandok szombatúró eredményei mögött – az életmű belső kohéziójára, eredeti törekvéseire utal.

*Nekivágtam nyugatnak és keletnek.
De kicsúsztak alólam az utak.
Elkaptam a kitárt-szárnyú szereimet.
De sajnáltam, mint a rab madarat.
Ó, légy te kortyomtól még szomjasabb.
Menj a virágért, ami ottmaradt.
Kutasd fel elakadt útjaimat*

– szól az olvasóhoz *Előhang* – az olvasóhoz című versének szavaival. „Magad egyetlen szerelmét keresd meg” – biztatja olvasóját, s talán önmagát. Mert minden elakadt úton túl és minden kaland mögött valóban az egyetlen mondanivalót keresi.

Költészetének – úgy hiszem – elsősorban nem az ad jelentőséget, hogy végigpróbálta a huszadik századi líra irányait és megoldásait, hogy modern technikákkal gazdagította a magyar nyelvű költői kifejezést, s hogy integrálni tudta az új nyugati költészet formateremtő vállalkozásait. Inkább az, hogy saját vállalkozása van: a kor nagy ellentmondásai között az ember humanizálásának szolgálatára vállalkozott. Ennek a szolgálatnak a belső törvényeit kutatja, módszereit és esélyeit térképezi fel. És ez már több, mint „műveltség”, mint „kalandozás”: inkább „törvénykeresés”, az a minőség, amely a modern költészet humanisztikus elhivatottságával érintkezik. A műhely és a mesterség eredményei: a változatok ennek az egyetlen vállalkozásnak rendelődnék alá.

2.

Mindenekelőtt azonban meg kell vizsgálni a változatok indítékait és körülményeit.

Közismert, hogy Somlyó György apai örökségként, Somlyó Zoltántól kapta a költői hivatást és a költői kifejezés hajlamát. A mesterségre gyerekkorától készült, *Val-lomás a költészetről* című írásában így beszél: „Én alig tudok életemnek olyan homályos mélyére visszanyúlni, amikor nem sejtettem, sőt ne véltem volna tudni – ha mást nem, hát azt, hogy verseket fogok írni, hogy verseket kell írnom. S ez nemcsak pályaválasztásomat határozta meg már jóval a pályaválasztás szokott korszakát megelőzve; a választott pálya belső problematikáját, legrejtettebb formai és tartalmi indítékait is sokban meghatározta máig tartó érvénnyel.” Az apai örökség felszabadított, hivatást adott, egyszersmind figyelmeztetett. Somlyó György jól ismerte az örökségben rejlő veszélyeket; tudta, hogy nem szabad egyszerűen apját követnie, mert ezzel a másodlagosság csapdájába esik. Nagy érdeklődéssel és fegyelemmel gondolta át saját helyzetét; erre vall az a korai írása is, amelyben Petőfi Zoltán tragikus sorsát mutatta be. Ő tehát nem az apai utat akarta megismételni, nem az „átkozott költő” vallomások liráját tekintette példájának, más mestereket keresett. „Ínsnak – hangzik az előbb idézett vallomás – mégsem apám oly korán elhagyott műhelyébe szegődtem. Az ő gáttalan szenvedélyességű, ösztönösen kitérülő lirája helyett az intellektuális költészet olyan ellenpólusait választottam első mestereimül, mint William Blake, Paul Valéry és Szabó Lőrinc. Ez volt a szükséges – s már kezdetben is tudatos – antitézis, amire építenem kellett. Mert kényszernek nemcsak azt éreztem, hogy apám útját *folytassam*, azt is – egyúttal és még elemibb erővel –, hogy *megváltoztassam*.” És a változtatás igénye vezette el a nagyvilágba, a kortársi világlíra változatos tájaira is: az elemi erejű, forró személyességű, vallomások költészet ellenében kellett a műves és tanult, tárgyyszerű és intellektuális lírát választania. S ezzel az alkotó személyiség „próteuszi” kalandjait.

Mindez azonban csak egyik és lényegtelenebb magyarázata lehet Somlyó érdeklődésének és átalakulásainak. Biztosabb magyarázatot a történelem ad, azok a kataklizmák, forrongások és kelepcek, melyek között indulásától fogva el kellett igazodnia. Vagy nem magyarázza-e az imént idézett ars poeticák változatait a történelem? A harmincas évek végének polgári humanizmusa klasszikus eszményeket és értékeket szegezett a háború és a fasiszmus réme ellen: ez az indulás nyugatos klasszicizmusá-

nak környezete. Aztán a háborús borzalmak múltán az újrakezdés szenvedélyes igazságait kellett elmondani, az életöröm és a bizalom szavát lehetett hirdetni: a kor természetében rejlő lendület, igazságkeresés és szenvedély hozta létre a Somlyó-versek lázas avantgardizmusát, aktivizmusát. A *Seregszemle*- és az *Ahhoz, aki jönni fog*-típusú költemények arról tanúskodnak, hogy a szocializmusban látta a társadalomformáló erőfeszítések sikerének zálogát. Valóban, Somlyó a szocialista fordulat vezető költői közé került, ez a szerepe határozta meg az ötvenes évek első felében írott verseit, az 1951-es ars poeticát. A homlokzat mögött érlelődő válságok azután őt is válságba kényszerítették, s innen egy időre csak az önépítés felé talált kiutat. Ez a folyamat az ötvenes évek végén zárult le, midőn Somlyó költészete a maga eredetibb mondani-velőjára talált.

A történelem figyelésével és kommentálásával persze nem hagyott fel ezután sem, időről-időre írásra készítették a nagyvilág eseményei. Ma is fenntartja azt a hitvallását, amelyet az 1940-es *A semmittevőhöz* záró soraiban fogalmazott: „Tudd meg: élned e földön / hold libegése, nap utja s a föld forgása szerint kell”. Ez a mondat azonban átértelmeződött az idők során: a történelmi változások közvetlen krónikája és szolgálata helyett az eszmék és eszmények szolgálata került a költői magatartás középpontjába. A közéletiség egy magasabb szinten – a humanisztikus gondolkodás és etika terepén – érvényesült. Somlyó költészete is azt az utat járta meg – ha más módon és más összefüggésekben is – mint a szocialista magyar líra legjobbjai.

A magyarázat persze még mindig nem teljes. Az eszmélet kalandjainak, a költészet változásainak van egyfajta „eszmetörténeti” indítéka is. Somlyó az emberi gondolkodás, önszemlélet és helyzet-érzékelés egy drámai időszakában él, midőn egész világképünket kell átalakítanunk, s másként kell látnunk a természetet, másként az ember „ontológiái” helyzetét. Somlyó egyik nagy filozófiai élménye is az, hogy a létezés hihetetlenül gazdag, és hogy ez a gazdagság mennyire változékony, mennyire ki van szolgáltatva a pusztulás és teremtés névtelen természeti erőinek. *Egy nyomorékhoz* című versében írja: „Noéra gondolkodok itten, / rá, aki mellett nem telt még egy emberi hely, de a pondró / nyüzsgött százzsám – / mert *mindennek* lennie kell itt! / millió alakban hajigálja a szikrázó levegőbe / élőit e föld, / fontosabb néki a sáska / *még egy* hattyunál, / és több a satnya fajánkó, / mint egy *második* angyal”. Ámulattal tekint a valóság, a természet és az élet végtelen változataira. De nem kisebb ámulatot kell éreznie midőn ezeknek a változatoknak az időbeli sorsára, születésére és pusztulására, egymásba olvadására és osztódására gondol. „Mióta az eszemet tudom – olvassuk a *Prognosztikon* füzet jegyzeteiben –, foglalkoztatnak a dolgok átmenetei, a megfoghatatlan és örületbe kergető határok. A limeseken rejtőzik a világ minden alapkérdésének megoldása.” A változásban persze van valami megnyugtató is: az újjászületés. Erről beszélnek a *Törvény* sorai:

*A tavasznak is van ősze, a nyárnak
is tavasza: minden perc szül s temet.
Lásd, ezek az utolsó orgonák.*

*Orditanék a konok örület
szörny-törvényétől: teremtés, utállak!
És megbüvöl az első jázminág.*

A hatalmasabb érzés mégis a megdöbbenés és az eszmélkedés vágya. De az eszmélkedés új döbbeneteket okoz: Somlyónak azt is fel kell ismernie, hogy az ember – bár ki van szolgáltatva a természet törvényeinek – nem vehet részt a természet egygé olvadásában; valamiképpen kimarad abból az összhangból és áramból, amely átjár minden természeti létezőt. Vagyis a lét és a tudat tragikus ellentmondásaira kell rádöbennie:

*Ó, minddel mindig együtt lélegezni,
mindnek számlálatlan veszébe veszni,
s minddel kisarjadni a rothadásból!*

*Elborzadsz, hogy mint a szárnak, a lombnak,
az jut neked, s csak ott lehetsz, ahol vagy,
minden percben csak ott és soha máshol*

– hangzik ennek az újabb felismerésnek a döbbenete a *Koszorúvirágban*. És ugyanez az *Érkezésben*, az összhangból kimaradt ember tragikus kérdéseként:

*Hogy van, hogy mindig létezik
az irdatlan világ!
Öltöztetik s vetköztetik
nappalok, éjszakák.*

*S nem csak te vagy a kapcsolás,
a hő érintkezés,
mitől fellobban a csodás
lét, ahová belépsz.*

*E perc zenéje – avaron
zörrenő gesztenye –:
milyen vagy más, járt tájakon,
s hol nem jártam sose?*

Az embert öntudata ítélte erre a helyzetre és sorsra; a tudat, amely messze túlszárnyalja a létezést, s közben észre kell vennie, hogy az emberi lét mennyire lemarad szárnyaló röpte mögött.

A filozófiai és ismeretelméleti dilemmát végül a művészet belső dilemmája – a művész és az alkotás konfliktusa – egészíti ki. Somlyó azok közé a költők közé tartozik, akik állandóan érzik a mondanivaló és a kifejezés között feszülő ellentmondást, az eredmény lemaradását a szándék mögött. „Mert mindig úgy érzem, mintha az lenne éppen a fontos, ami kimarad, / ami óvatlanul mindig visszacsorog a felhúzott szavak / vödreiből a kimerhetetlen, vége-nincs-soha kútba, / amelybe hasztalanul merülünk le mindig újra meg újra” – hangzik... *És ami a szonettből kimaradt* című verse; *Az asztronautákhoz* címűben pedig a következő sorok olvashatók: „De mondd hol az a költő aki / ki tudja s valaha is ki tudta előre számítani / hogy a papiros-ürbe hajított első sor az ihlet hajtóművei / mekkora hasznos terhet fognak majd kirepíteni / s az valóban azon a hullámhosszon szólal-e meg amelyen előre jelezte”. A szándékot és az ösztönösen érzett vagy félig-tudott igazságot sohasem képes teljesen és maradéktalanul megfogalmazni a kifejezés. Somlyó többször is idézi azt az aforizmat, amit még fiatal költőként talált e fájdalmas diszkrepancia jelzésére: „Ó, hogy szeretném tudni azt, amit *tudok!*”

A költészet egy általánosabb és mind gyakoribb dilemmája jelentkezik itt. Az a szemantikai problematika, amely gyakran szorongást olt a nyelv művészeibe: a nyelv, mint a művészet, sőt tágabb értelemben, mint a világról kialakult személyes tudás kifejezésének anyaga sohasem lehet olyan pontos és egzakt, mint a tudományos fogalmazás. Somlyó is némi nosztalgiával emlegeti a matematikát, amely zárt és egyértelmű formákba tudja szorítani a valóság kaotikus alakzatait. Költőnek ez sohasem sikerülhet. „Ezt az egyetlen szobát se lehet leírni – hangzik *Részlet egy x-edik ars poeticából* című verse – a benne élő tárgyak genezisével és utóéletével / s azzal a picike végtelennel / ami az ablakkeretbe fér / a rövidülő téli alkonyatból”. Valóban, tökéletes „strukturálistának” kell lennie annak, aki akár csak egyetlen tárgy teljes összefüggérendszerét jelrendszerré tudja alakítani. A költészet csupán küzdelmeket – egyszer sikeresebb, máskor tragikusabb küzdelmeket – tud folytatni ezért, – igaz, ez a küzdés jelenti a költészet ethosát. Somlyó tudatosan éli át ezeket a küzdelmeket, s úgy tesz, lírájának változataiban, eszméletének kalandjaiban is szerepet kapott a mester-ségnek ez a belső problematikája. Aki ugyanis szűkebbre akarja szorítani a szándék és a kifejezés közötti rést, és csökkenteni akarja azt a szemantikai feszültséget, amely a mondanivaló és a műalkotás diszkrepanciájából keletkezett, annak valóban kísérleteznie kell, megoldásokat kell keresnie és integrálnia, vállalnia kell a „kalandokat”.

A „kalandoknál” minden bizonnyal fontosabbak a „törvények”; vagyis azok az igazságok, miket Somlyó György költészete megközelít. Már mondtuk, hogy a kísérletek és változatok egy nagyobb vállalkozásnak: az ember humanizálásának rendelődnek alá. Ez a vállalkozás egyszerre kutatás és szolgálat, Somlyó szerint a költészet legfontosabb feladata. S azzal a kötelezettséggel jár, hogy a költő újra és újra vizsgálja át az ember helyzetét, s kendőzés nélkül ábrázolja ennek a helyzetnek az „ontológiai” és történelmi konfliktusait.

Az „ontológiai” konfliktusok között az első az emberi élet véges és esendő voltából ered. Somlyó – miként az új magyar költészet általában – gyakran viaskodik a pusztulással, a halál gondolatával. Ennek a küzdelemnek talán legnagyobb hatású eredménye és dokumentuma a Sarkadi Imrét sirató *Halálhír* című vers. „Most kellene nem meghalni de élni most kellene még berepülni az űrt / most kellett volna benned és mindannyiunkban a lélek kozmikus sebessége a nagy emberi tudomány hogy a halál gravitációját röppenve legyüred” – hangzik. A történelmi ember legfőbb konfliktusát pedig abban a feszültségben látja, amely az emberiség technikai lehetőségei és morális-humanisztikus elmaradottsága között keletkezett. *Csak a béke...* című verse vet számot azokkal a szörnyűséges fenevadakkal, miket „a háború ránkvadított az évezredek alatt”.

Somlyó nem tartozik a kor csüggedt humanistái közé: látja az ember természetes és történelmi konfliktusait, de nem válik kiábrándulttá. Bizik az emberben, értelmében, lehetőségeiben. Sőt a kor természettudományos szemléletének feltételei között fogalmazza újjá a sophoklesi igazságot: az emberi létezés csodájának ámulatát. Az *Einstein* című szonettre gondolok, amely az emberi értelmet, a tudatot nevezi a világ legcsodálatosabb tüneményének:

*A fény sebességét utól nem éred.
De azt, ami ennél is sebesebb:
a gondolatot eléri eszed,
amivel ezt is, még ezt is feléred.*

*Eszed? Mi az? Nem méri semmi mérleg,
mint a parányi anyag-részeket,
miknek mivoltát mégis kilesed,
bár csak miljomod-másodpercig élnek.*

*Az, hogy a mozgás úgy hat az időre,
hogy csökken, – nem meglepőbb, mintha nőne,
s nem csodálatosabb egy táguló*

*világűr, mint egy szűkülő. Csodás csak
az ember, ez a nagy csodálkozó,
ki tükre lesz e táguló világnak.*

És minthogy bizik az emberben, azon gondolkodik, hogy milyen lehetőségei vannak a humanizálásnak, milyen erőket lehet az emberi lényeg szolgálatába állítani. Az első lehetőség lírai költő számára elég természetes módon a *szerелем*. Somlyó ezt az érzést tágabban értelmezi: a szerelem az ő számára nemcsak érzelmi feszültség, boldogító állapot vagy menedék a külső világ durvasága elől, hanem az emberi kapcsolatoknak is a legtermészetesebb alakzata. (Hasonlóan ahhoz a híres marxi megállapításhoz, amely férfi és nő viszonyát tekinti az emberi kapcsolatok elemi változatának.) Szerelmi versei, miket válogatásának *Nyár* című fejezetébe rendezett, erről a „szociális” kategóriává tágitott érzésről vallanak. S tovább menve, Somlyó nemcsak ember és ember kapcsolatában helyezi el kitüntetett módon a szerelmi érzelmet, hanem ember és világ – anyagi, kozmikus világ – viszonylatában is. „Magam után kapok – s

te vagy: / mint víznek part, mint láthatár a tájnak, / köztem s a semmi közt te vagy a korlát. / Bennem csak a te léted ad / a mindennel azonosulásnak emberi formát" – olvassuk a *Nyári szárnyasoltár* zárósorait.

A humanizálás második erőforrása a *szabadság* fogalma. Am ez a fogalom is tággabb értelmű, mint a publicisztikában, ahol sajnos sok minden a fogalmak inflációjának áldozata lesz. Somlyó szabadságfogalma természetesen tartalmazza a népek felszabadításának gondolatát, hiszen a háború után ő maga is e gondolat tevékeny harcosa volt. De tartalmazza a személyes szabadság motívumát is, azt a fogalmat, amit napjaink szociológiai irodalma „szabadságszükségletnek” nevez. De még ennél is többet: a szabadság az ő költői szótárában az a többlet, aminek révén az emberiség a természeti erők fölé kerekedik. Erről a „szabadságról” beszél *A Csu Ku-tien-i barlangban* című hosszabb vers egyik fejezete:

*Emlékezzetek ránk, kétes utódok.
E kor vad szülőágyon hanykolódott
s nem érhte meg újult önmagát.
Miképp ötven- vagy ötszázézer éve,
a múlt feneketlen belébe vésve
jövőnek nyitott barlang a világ.*

*Ahogy az ember ott kétlábra állott,
saját vérző húsaként tépve állat-
irháját magáról, s mint a követ
később, saját mancsát csiszolta kézzé –
most élő idegeiből kivésné
a belenőtt rab kötelékeket.*

*Uj fegyverekkel tébolygó hatalmak,
lelkünkbe forrt ősrégi aggódalmak,
a föld köré lassan sűrűsödő
halál: – milyen esztelen ősi vadság
közben sarjadsz sejtjeinkből, szabadság!
te új kezünk, agyunkban új velő.*

Ez a „szabadság”: az emberi lényegyet illető felszabadulás is az emberiség önmagára találását segítheti.

De ugyanígy válik komplex fogalommal a humanizálódás harmadik erőforrása: a *kultúra* is. A kultúra Somlyó számára nem egyszerűen tudásanyag vagy műveltség, hanem mindenek előtt morális és humanisztikus fogalom, emberi minőség, amely a „vadságból”, a primitív lét törvényei és kényszerei közül felszabaduló ember állapota. A kultúrának ezt az élményét fejezik ki a *Talizmán* című szonettciklus és a *Pietro della Francesca* című nagyobb kompozíció versei. A *Talizmán* „homage”-ok gyűjteménye: a kultúra hősei előtt tisztelegnek Somlyó költeményei. A szonett-sorozat írásának megkezdése idején a költő így nyilatkozott: „A ciklus egységes egész – bár egységét nem eleve tudatos terv, hanem szinte önmaga alakította ki az évek során. Mikor első darabját megírtam – hódolatul Bartók Béla nagy emlékének –, sejtelmem sem volt róla, hogy egy hosszú sorozat csiráit hordja magában, mely – az altamirai barlang rajzaitól a kozmikus rakétáig – az emberi alkotás nagysága előtti megrendülést és hódolatot fejezi ki. Műfajilag úgy szeretem elképzelni e szonetteket, mint a szobrász a plakettet, azzal a különbséggel, hogy a plakett két oldala itt eggyé olvad: a szonett sokrétű plasztikájában eggyé fonódik az emberi arc vonala és a mű értelme” (Élet és Irodalom 1960. 23. sz.).

A tiszteletadás mellett azonban van ezeknek a szonetteknek még egy értelme is: Somlyó nemcsak mások arcának és művének összefoglalására törekszik, hanem saját magáról is vall, pontosabban a saját eszményeiről beszél. *Önarckép* című szonettjében árulja el ezt: „Nem egy tükörben, tükrök szembenálló / során látom magam sokszoro-

zón / öröklétig". Vagyis az „hommage”-ok egyben az önkifejezésnek is eszközei. És az eszmények – a humanizálódást érintő elvek és gondolatok – megnyilatkozásai is. A Dante-sonett például a vállalkozás és a küzdelem etikáját, a Kassák-vers a következetes munka erkölcsét hangsúlyozza. És hasonló módon olvas ki Somlyó egy-egy zeneműből vagy festményből is morális és humanisztikus elveket. A *Talizmán* sonettjeinek műfaj történeti jelentősége van: a költő gondolkodásának és eszményeinek egész panorámája rajzolódik fel a sorozat darabjaiban. Ugyanilyen szerepe van annak a műformának is, amit Somlyó „mesének” nevez. Ezekben a prózaversekben is a humanizálás eszményei és feladatai öltenek alakot.

Ezeknek az eszményeknek és feladatoknak a fogalmazása adott Somlyó György költészetének belső tartalmat és kohéziót. S úgy tetszik, hogy a meglett küldetés erőterében a személyiséget feszegető dilemmák is megoldást nyernek. A világ és a dolgok kaotikus rendezetlenségének élményét „az emberi egyetemesség mindenütt jelenvaló igénye” váltja fel; az az igény, amelyről Somlyó Picassóról írott esszéje beszél. És a szándék és eredmény, a mondanivaló és kifejezés feszültségei is a „humanizálás” költői hivatástudata révén simulnak el. A már idézett 1963-as „x-edik ars poetica” abban látja a költő feladatát, hogy az emberiség „érzékszerve” legyen:

*Amit csak én érzek még magamat se tud érdekelni
ha nem tudom (vagy nem hiszem legalább)
hogy nem énnékem fáj hanem én vagyok az ami sajog
én sajgok valami másnak az emberiségnek vagy isten tudja minek*

*Csak az érdekel ami több nálam ami rajtam túl van
aminek én csak része vagyok*

Ami rajtam túl van az vagyok igazán én.

A közösségi költészet egyszerre lesz belülről érkező igény és a mesterség helyzetéből fakadó követelmény. És e két erő találkozása ad a versnek igazabb életet, az alkotónak biztosabb öntudatot.

KÁROLYI AMY

Halottvirrasztó

*Ott rejtőzködik még a lélek
márványorcák, árnyékpillák alatt
még nem szánta rá magát távozásra
a lélek búcsuzkodik
még marad*

*Ez volt a birtoka, ez volt a háza
még nem szánta rá magát távozásra
meghúzza magát még egy éjszaka
befogadja a pillák szötte árny
ott tartóztatja két kéz hajlata
utolsó éj ez birtokán
holnapra el kell hagynia*

*de ma még itt az arc, a bársonypárna
meghúzza magát még egy éjszaka
hajnalra háza rom és törmelék
indulhat egymaga*

2x2

*az öröm vidám a bánat bánatos
addig tart minden ameddig tart
csak mellettem van és mögöttem
az alattam nem mély
a fölöttem nem magos
A védangyalok elrepültek
költöző madarak
tán léprecsalták őket
nyárson forognak valahol Sziciliában
vagy még rosszabb
kalitban tollászkodnak
vagy állatkerti drótháló alatt*

SZENT MIHÁLY ARKANGYAL VÉDELMEZZ MINKET stb.

*unalmas volt a formula
kávédarálón darálta a pap
a kávédaráló eltörött
de rozsdamentes a kárhozat*

*-talan,
-telen*

*pázsitjuk aszfalt
tehenük trabant
bikájuk dömper
violájuk benzin
táltosuk Caravelle
pegazusuk Concorde
völgyük futballpálya
domboldaluk tribün
őzikéjük Bambi
haluk hátton úszik
csibéjük nem kapirgál
lovuk virslibőrben
madaruk gép-pacsirta
levegőjük massa*

*halatlan
lovatlan
madártalan
levegőtlen világ*

*már csak a szikár törvény maradt
az ég
alacsony levegőtlen sötét*

Egy csepp tenger

Véméendi változások

A JÖVŐ FELÉ

A lapos, fehér arcról egyszerre eltűnt a figyelem és a ravaszság. A helyét aggodalom és szomorúság foglalta el, s a hang is egyszerre tele lett reménytelenséggel.

– A paraszt az nem úgy van, mint a munkásember, amikor átvette az államosított gyárat, aztán elsején rögtön kapta is a fizetést. Higgye el, hogy nem is paraszt az, amelyik könnyelműen bánik a földjével.

A vasutas intett a csaposnak, hogy töltsön még a poharakba.

– Értem én ezt – mondta közben lendületesen a fehér arcúnak –, de maguk is értsék meg a fejlődés szavát...

A fehér arcú felpillantott a vizes bádogpultról.

– Nincs fellebbezés? – kérdezte.

– Mire?

– Vagyis nem mennek el, amíg be nem fognak bennünket is egy szálíg.

– Nem erőszak ez...

– Csak muszáj, mi? – kérdezte a fehér arcú, majd anélkül, hogy többet szólt volna, otthagya az italt, amit a vasutas töltetett, és úgy tűnt most: soha nem találkoztak ezelőtt, és az csak egy feltételezés volt, hogy katona korukból ismerik egymást, egy laktanyában szolgáltak, ahol ő honvéd volt, a vasutas pedig szakaszvezető.

A vasutas agitátorok – szám szerint negyvenen – aznap délután érkeztek meg Pécsről, Sári Ferenc vezetésével. Tele voltak lendülettel, egy kis túlbuzgósággal, még minden összetapadt a fejükben; az előkészítő előadások figyelmeztetései, a szándék, a kötelezettség, a rendkívüli feladat miatt érzett öröm és izgalom... Szállásukat a párt házban rendezték be. Néhányan közülük már az esti órákban elszéledtek a fagyos, behavazott utcákon, ismerkedni a faluval, mások átmentek a vendéglőbe egy pohár italra.

Másnap reggel az operatív bizottság – amelynek Káleczy István volt a vezetője – az iskolaigazgató és a községi párttitkár egyszemélyben – munkához kezdett. A községet körzetekre osztották, majd előkeresték a helyi pedagógusok februári nyilatkozatát, és negyedóránként beolvastatták a hangos h iradóba.

„A kéméendi nevelőtestület 1959. február 25-én tartott rendkívüli ülésén egyöntetűen a következő nyilatkozatot tette. Mi, kéméendi nevelők magunkévá tettük a pártnak és a kormánynak a mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatos politikáját. Teljesen egyetértünk azzal. Nemzedékek múltja van mögöttünk, és nemzedékek jövőjéért vagyunk felelősek. Tudjuk, mit teszünk! Nincs más út, nem lehet más utat keresni. Többségünk szegénysorsú munkás vagy parasztygyerek volt. Azon leszünk, hogy egész oktató-nevelő munkánkkal az iskolában és az iskolán kívül elősegítsük községünk szocialista átszervezését”.

Megkezdődött az agitáció. A pécsi vasutasok, a kéméendi kommunisták és pártönkivüliek, tanítók és tanácsi alkalmazottak reggeltől estig járták a falut. A szervezés központja a tanásházán volt, az agitátorok minden reggel nyolckor innen indultak el páronként – egy helyi és egy vidéki. Minden pár tíz címet kapott, ötöt délelőtre, ötöt délutánra. Este hétkor találkoztak, behozták az aláírt belépési nyilatkozatokat – ha hoztak. Az első napokban több mint harmincan léptek be a szövetkezetbe. Kide-

rült azonban, hogy ennek a harminc gyors belépőnek összesen nem volt kétszáz hold földje.

A többi hallgatott, vonakodott.

A kis tanítónők hiába kopogtattak be pironkodva és szelíden a hallgatag, szomorú házakba:

- Eljöttünk. Alá tetszenek írni?
- Nem írunk alá kislányom.
- Mikor tetszenek aláírni?
- Majd később...

Máshol ravaszkodva fogadták az agitátorokat.

– Amíg a lányomat föl nem veszik dajkának az óvodába, a fiamat pedig a bőrgyárba dolgozni, addig én semmiféle papírt alá nem írok...

– A tanács adjon ösztöndíjat a lányomnak, aki a középiskolában tanul.

– Én csak akkor fogok belépni, ha már a 95 százalék bent lesz. Jöhetnek addig ide az agitátorok reggeltől estig. Megitatom őket a boromból, nagyon szívesen, de be nem lépek a 95 százalékig.

– Mi a Márton-familiára várunk.

– Elvtárs, az a katona, amelyik eldobja a fegyvert a harcban, az nem katona.

Amelyik paraszt pedig a földjét dobja el, az nem paraszt...

Öt héten át mindössze hat gazda írta alá a belépési nyilatkozatot.

A parasztkon a megdöbbenés, a fájdalommal vegyes ravaszság és a melankólia lett úrrá. A változás, a föld életének, sorsának változása megriasztotta és mély aggodalommal töltötte el őket, és a lelkük mélyén úgy érezték: valami fájdalmas merénylet készül itt ember és a föld ellen, amelynek az eredménye, riasztó valósága majd csak hosszú évek múlva ölt testet. Március elején azonban beköszöntött a tavasz, és a földeken munkához kellett látni. Az emberek kora reggeltől kint voltak a határban, és talán soha ennyire nem örültek a munkájuknak. Nem jutott idejük a töprengésre, és a jó időtől – a lelkük is fellélegzett a szervezést abbahagyták, és ez reménnyel töltötte el az embereket, hogy ezen a vidéken már nem is kísérleteznek tovább a nagyzermi átszervezéssel.

Annál nagyobb volt most a zavaruk és a megdöbbenésük. Családi viszályok törtek ki. A gazdák között napirenden voltak a verekedések, nem kellett több, mint egy furcsa kétértelmű szó. És ittak, ittak, ittak. Lerészegedtek, és torkuk szakadtából énekeltek az irredenta és az SS-dalokat, aszerint, hogy ki hova tartozott. Mások elbujdos-tak, mintha nagy szegényük lett volna. Az emberek járása súlyos és fáradt volt.

Az agitátorok tanácstalanul és egyre növekvő dühvel, gyakran titokban összeszo-rított ököllel figyelték, hogy mi történik a faluban. Hétfő reggeltől szombat estig jár-ták a falut, volt ház ahova naponta kétszer is bekopogtattak. A vasárnap a pihenés napja volt. A vasutasok a szálláson a kimerültségtől lezuhantak a vaságyra, és legfel-jebb csak eszükbe jutott, hogy hazautazhatnak a családjukhoz. Egész vasárnap alud-tak és hallgattak, örültek, ha nem kellett megszólalniok. Agitáltak, ittak és káromkod-tak... Ez volt az agitátorok élete.

A szervezés irányítói Kálcz István, Sári Ferenc, Benkő Antal a tanácsházán elke-seredetten szitkozódtak: amit este elhatároztak, azt másnap az egész falu tudta. Türel-metlenség ütötte fel a fejét.

– Áruló van köztünk – mondták az agitátorok, és gyanakodva méregettek min-denkit; egymást, a parasztokat, a pedagógusokat, talán még az operatív bizottság tag-jait is.

A faluban rémhírek terjedtek el.

– Pista bácsit, az öreg székeltyt behurcolták a vasutasszállásra, és négylábú széket húztak a fejére!

– Pisztolyt fogtak rá!

– Nagykabátban a tüzes kályha mellé ültették!

Történt egy erőszakos eset.

Az egyik mohácsi agitátor, türelmét elveszítve, a listáról kinézett magának egy

középparasztot, és behívatta magához a tanácsházára. Az öreg megállt a szoba közepén, és megdöbbenve látta, hogy az agitátor kulcsra zárja az ajtót.

– Addig nem engedem el innen magát, amíg nem mond valamit! – zörrent az agitátor a megszeppent emberre.

– Mit mondjak én?

– Gondolkozzon csak!

Az öreg hallgatott.

Eltelt öt perc, tíz perc, negyedóra.

Kiszolgáltattottan állt ott s szomorúan, mint egy idegen, akit a sorsa hozott ide egy távoli faluból, és csak az ébresztett benne egy kevés reményt, hogy az unokaöccse levélben megígérte, hamarosan megjön néhány napra Pestről.

Az agitátor türelme elfogyott.

– Mit gondol itt maga, vén paraszt! – förmedt rá. – Játsszani fog maga a szocializmussal? ... Két órára visszajön ide! Megértette? Visszajön és tollat is hoz magával, hogy legyen majd mit eltenni emlékebe! ...

Az öreg nagy búsan hazament.

Délben megérkezett Pestről az unokaöccse, hogy – ha még nem lépett volna be – rábeszélje. Az öreg elmondta, hogy mi történt.

– Menjen csak oda nyugodtan két órára – mondta az őrnagy hosszas töprengés után. – Majd én is ott leszek valahol a közelben, ahol mindent hallani fogok, és amikor eljön az ideje, majd közbelépek.

Az agitátor kegyetlenül megszidta az öreget.

– Itt a ceruza! – mondta végül. – Tessék azonnal aláírni!

Az öreg szerette volna biztosan tudni, hogy valóban a közelben tartózkodik-e az unokaöccse, de azért előre lépett, és fölemelte a súlyos kezét.

– Maga így nem beszélhet velem! – mondta.

– Hogyan beszéllek én?

– Az én földemről van szó, nem a magáéról. Megdolgoztam érte becsülettel, és akkor lépek be amikor akarok!

Az agitátor dühösen az asztalra csapott.

– Menjen innen, vén csavargó!

Akkor lépett be az őrnagy civilben.

Megfogta az öreg karját.

– Mi az? Magával így beszélnek itt?

Az agitátor gyanakodva, egy kis bizonytalansággal nézett az őrnagyra.

– Kicsoda maga? És mit akar itt? ...

Az agitátort még aznap este leváltották és hazaküldték.

Karácsony és újév táján nagyon megromlott a hangulat a faluban.

Az agitátorok nem boldogultak a szervezéssel, a parasztok pedig felháborodtak. Most már szóba sem álltak a szervezőkkel, elbujdostak a fészerben, a padláson, azokat pedig, akik már aláírták a belépési nyilatkozatot – nyilvánosan bojkottálták, üldözni kezdték. A vasutas agitátorok közül hatan végleg visszautaztak, a helyi pedagógusnők lemondták a szervezést.

Fenyegető leveleket dobtak be a párttitkár, a tsz-elnök és mások ablakán.

Az első fenyegető levelet Kálcz István kapta.

„Jó lesz csökkenteni a szervezést! Ne okoskodjon, mert könnyen fejbeverhetik! Esetleg lesújt egy kampó valahol!” Néhány nap múlva egy fekete kutyát és egy kis macskát dobtak a szenespincéjébe. A kutya nyakára cédulát kötöttek: „Hozzon magának ez az állat szerencsétlenséget!” Kálcz felesége állapotos volt, napok választották el a szüléstől. A pincében ő talált rá a kutyára és a macskára. Elájult. Kálcz a kutyának enni adott, megtartotta, a macskát pedig egy zsákban kivitte a határba.

Rott Antal, az Új Barázda elnökét is megfenyegették. Egyik éjszaka a háza falára rámat és akasztófát rajzoltak. Aláírták: „Ezen fogsz megdöglenni!”

Orcsik Márton fényképésznek ezt írták: „A kutyák fogják meginni a véredet!”

A járásnál és a megyénél növekvő aggodalommal és türelmetlenséggel figyelték

a vémemdi eseményeket. A megye legtöbb községében már befejezték az átszervezést, Véménden azonban a gazdáknak a fele se lépett még be a szövetkezetbe.

1960. január hatodikán a megye vezetői és a teljes járási pártbizottság kiszállt a faluba. Autó autót követett, nagy volt a riadalom és a felfordulás. Káleczt Istvánnak rendkívüli ülésen kellett beszámolnia a kialakult helyzetről, a politikai kudarc okairól.

– Az az igazság, hogy a legjobb barátaim is elfordultak tőlem – mondta. – Az agitátorainkat kinézik a faluból. A szervezés megállt, ellenszenv és bizalmatlanság vesz körül bennünket. Ezt elismerem, de a helyzet nem reménytelen. Én hiszek az itteni emberekben, és jók a kilátásaink. De meg kell nekünk is érteni azt, ami a parasztokban lejátszódik. Súlyos megpróbáltatást élnek most át. Mégis azt mondom, jók a kilátásaink, és január végére mi is befejezzük a szervezést...

– Az késő – rázták a fejüket a járás vezetői, akik a legjobban szégyellték a fejleményeket, és ha lehetett volna: legszívesebben letörlik a járás térképéről Véméndet. – Elég volt a szűgyenből, amit a község miatt el kellett viselnünk!

Sári Ferenc, a vasutas brigád vezetője keserűen kifakadt.

– Szabad kezet kérek! Ígérem, egy hét elég nekünk, hogy elrendezzük a falut!

A megye vezetői lezárták a vitát.

– Csak nem képzelik, hogy ebben a munkában szabad kezet adhatunk? Anarchiát akarnak?

Aztán egyszercsak felállt Cs. Gáspár, az egykori székely-tsz elnöke. Szikár, fehér alakja a legváratlanabb pillanatban emelkedett föl, mindenki csak nézett, és semmi jót nem várt a konok székely nemzetség vezetőjétől. Ő azonban papírt, tollat kért.

– Én hajlandó vagyok elől menni – mondta. – Én nem akarom a megyét és a járást megsérteni, de kijelentem itt mindenki előtt, hogy az aláírásom csak akkor érvényes, ha az egész falu aláírt... Különben nem fontos eltitkolni. A hangos híradóba is bemondhatják, de így, ahogy kérem.

A székelység nagy része napok alatt belépett, sok jó gazda, mint Biró Imre, Orosz János, Farkas Antal, Farkas József, Fábián Pál, Mátyás Fábián, Pál Lőrinc – mások pedig konokul elhárították a tollat.

– A Márton-familiára várunk... – mondták.

– Én pedig csak a megyei tanács elnökének vagyok hajlandó aláírni...

Palkó Sándor, a megyei tanács elnöke másnap megjelent a gazda lakásán, aki először megszeppent, de aztán elégedetten a sikerült tréfája fölött, nagy élvezettel és büszkén forgatta ujjai között az elnök töltőtollát.

– Tudja meg, elnök elvtárs! – mondta ravaszul. – Tíz éves most a fiam. Gondoljon rá, ha megnövekszik, mert én ugye, magának irtam alá személyesen.

Volt egy harmincholdas gazda, aki valósággal az orruknál fogva vezette az agitátorokat. Rendszerint nem találták otthon, akár reggel, akár délben, akár este, csak a felesége tördelte a kezét, vagy ártatlanul és ügyetlenül pislogott az agitátorokra. Az agitátorok pedig esküdni mertek volna, hogy az öreg a ház körül rejtőzik, de ahhoz nem volt joguk, hogy átkutassák a házat, az udvart, a fészert. Ha időnként mégis túljártak az eszén, és sikerült elcsípni otthon, hiába beszéltek hozzá, nem szólt egy szót sem.

Végül Sári Imre és Káleczt István nagy dühösen felrángatták magukra a kabátot.

– Most elcsípjük az öreg ravaszt! – mondták.

Nem kopogtak, nem zörögtek. A házörző kutyát egy kővel messze az udvar végébe zavarták.

Az asszony a kezét tördelte a konyha közepén.

– Jaj, istenem – mondta – megint nincs szerencséjük, hisz kiment az erdőre.

– És mikor jön haza?

– Ki tudhatja azt előre egy ilyen embernél, mint ő? – vont vállat az asszony.

– Akkor pedig megvárjuk – mondta Káleczt eltökélten, és maga alá húzott egy széket a konyhában.

– Az nem lesz jó – próbálkozott megszeppenve az asszony.

Sári legyintett, ő is leült.

– Van időnk elég. Megvárjuk, amíg előkerül.

Az öregnek már nem volt annyi ideje, hogy eltűnjön a fészer lim-lomjai között. Kálecék már a verandán voltak, amikor az öreg végső kétségbeesésében behemperegett a konyhai ágy alá. Minden ebéd után ezen az ágyon szokott szenderegni egy keveset. A hemperedés azonban nem sikerült valami tökéletesen, mert az öreg két bakancsa kilátszott az ágy alól.

Múltak az órák. Egyik a másik után.

Az öregasszony reszketett félelmében, és nem mozdult a konyhából. Időnként morgott valamit, de nem lehetett érteni, hogy mit, ellenségesen méregette a két agitátort. Később leült az ágyra, száraz, sovány kezét fekete ölébe ejtette, és várta türelmesen, hogy mi fog ezután történni.

Az öreg hat óra után kimászott. Keservesen nyögött, elgémberedett végtagjait mozgatta. Elvörösödve söprögette a ruhájáról az ágya alatti maszatokat, pelyheket. Nagy zavarban volt.

Kálecék felfogták a perc komikus voltát, de már nem tudtak nevetni.

– Itt a papír öreg! – mondták. – Most már ne teketóriázzon.

– Alá is írom most már – bólintott az öreg csöndes beleegyezéssel –, de van egy kikötésem.

– Micsoda?

– Nem sok, csak megkínálnám magukat egy kis pálinkával.

– Kínáljon, ha ez a kikötése.

– De megisszák az egész üveggel.

– Egész üveggel? Elég lesz nekünk egy pohárral is.

Az öreg fölemelte az ujját. Nyoma sem volt rajta az előbbi nagy zavarnak.

– De nekem az a kikötésem, hogy az egész üveggel megigyak.

– Milyen az az üveg? – kérdezte Kálec lehangelten.

– Literes.

Sári Ferenc türelmetlenül közbeszólt.

– Hozza már azt a pálinkát gyorsan!

Az öreg a kredencből egy fehér üveget szedett elő, két vizespoharat hozzá. Tele-töltötte.

– Igyanak. Én meg közben aláírok.

Kálec beleszagolt a pohárba. Az itálnak förtelmes büze volt.

– Mi az isten ez, amit meg akar itt itatni velünk? – kérdezte.

– Ez bodzapálinka – mondta az öreg nevetgélve.

– Igya meg maga ezt a szart!

– Megihatom, de akkor nem írok alá.

Lehunyták a szemüket, és leöntötték az italt. Forróság öntötte el őket és erős hányinger. Azt gondolták: Ha most nem fordul ki a gyomruk, akkor soha... Hat-hat pohár jutott. Hatszor lettek rosszul, de kitartottak. Szótlanul, biztatva néztek egymásra, és azt gondolták: Szörnyű, hogy harminc hold földért milyen árat kell fizetnünk...

Hősöknek érezték magukat.

S a helyzetet tekintve ebben nem is tévedtek sokat.

Január közepén oldottabb lett a faluban a hangulat. Harminc makacs székelv azon-ban minden kérdésre azt válaszolta:

– A M-familiára várok. Majd, ha ők is...

M. A. pedig egyelőre feltételeket szabott. Nem túl nagy, nem megoldhatatlan fel-tételek voltak ezek, inkább az időhúzást szolgálták, de ezekhez mereven ragaszkodott. Az operatív bizottság tagjai napokon át töprengtek, összevesztek.

– Mi történne, ha M. A.-nak is adnánk kedvezményt? – kérdezte Kálec.

– Miféle kedvezményt? – horkantak fel a többiek. – A lánya iskolába jár. Ő megbecsült polgár. Mit akar még?

– Ösztöndíjat a lányának.

– Azt nem az ő lányának tartogatja az állam. Ha belép örülünk, ha nem lép be kívül marad.

– Meg harminc székelv gazda.

– Másnak is tettünk mi már engedményeket.

– Az akkor volt. Akkor még én is mindenre hajlandó voltam egy jó aláíráseért. De nekem most már elegendem van ebből.

– Ha bejön ez a harminc székely, jelenthetjük a megyének, hogy befejeztük. Jöhet a közgyűlés.

– Nekem elegendem van az udvarlásból – mérgelődött Sári Imre.

Végül is Kálec Istvánt és Sári Ferencet bízták meg, hogy tárgyaljanak a „feltételekről”, ha különösebb hátrány nélkül teljesíthető, egyezzenek meg. M. A. széles, elégedett mosollyal nézett rájuk a szobaajtóból, ők pedig dühösen álltak a konyha kövezetén, le sem akartak ülni, pedig e percben halálosan fáradtnak érezték magukat, és a lelkük mélyén gyűlölték M. A.-t.

– Tehát nekem is megadják? – kérdezte M. A., miután a felesége egy kézmozdulatra kiment a konyhából, és az asztalhoz ültek.

– Miről beszél?

– A feltételről.

– Nem azért jöttünk! – mondta Kálec hűvös rövidséggel. A poharat visszatolta és hátrább ült az asztaltól.

M. A. elkomolyodott.

– Azt hiszik nem tudok arról, hogy mit beszéltek rólam az este?

– Mit beszéltünk?

– Mindent tudok én. A pénzügyi osztályon dolgozik egy rokonom. Az be szokott oda mászkálni magukhoz, amikor tárgyalnak. Sok mindent megtudtam már tőle, amiről maguknak fogalmuk sincs...

A két vendég nem szólt, szavakat kerestek magukban, és úgy érezték: megsemmisültek, és megsemmisült körülöttük minden, mintha legfontosabb érzéseiket, gondolataikat elveszítették volna. Mielőtt szóltak M. A. átnyúlt az asztal fölé és megfogta Kálec István karját.

– Én is aláírok, Pista! – mondta csöndesen. – Holnap reggel bemegyek magukhoz a tanácsra és aláírok. De van egy kérésem.

– Mondja csak!

– Meghalt a nagybátyám. Tudja?...

– Hallottam.

– Holnap lesz a temetése – mondta M. A. – Azt kérem, hogy három napig ne hozzák nyilvánosságra az aláírást. A rokonság meg a halott miatt nem szeretném.

– Meglesz – ígérte Kálec.

– Kezet is adjanak rá.

M. A. másnap ígérete szerint bement a tanácsházára, és aláírta a belépési nyilatkozatot. Gondterhelten nézte a papírt, a papíron kéklő betűit. Azt mondta Kálecnek:

– Jöjjenek át velem a vendéglőbe!

– Nem iszunk.

– Egy pohár rumot csak...

– A vendéglő ma szünnapos – mondta Kálec, és örült, hogy ez most az eszébe jutott, mintha távoli emlék lett volna.

– Majd hátul belopózunk – biztatta M. A. a többieket, s míg a rum ízére gondolt, úgy érezte: soha nem sóvárgott annyira egy pohár ital után, mint most.

Az egy pohár rumból három lett, majd hat. Egy idő után már nem is számolták. A vendéglős egy ideig dohogott, M. A.-tól megkérdezte:

– Nem várja magát az a halott?...

– Az ördög vár engemet, amiért eladtam a lelkemet – mondta M. A. és Kálecékra nézett.

A vendéglős egy idő után már nem dohogott, megadta magát a sorsnak, sőt az ötödik kör után ő is beszállt az ivászatba.

A gyászoló család ez idő alatt egyre türelmetlenebbül várta haza M. A.-t, aki reggel csak annyit mondott otthon, hogy a temetés előtt bemegy a tanácsházára elintézi a dolgát. Tíz óra elmúlt, amikor egy idős rokon azt mondta:

– Alighanem ott fogták a tanácson. Lehet, hogy jönne ő, de erőszakoskodnak vele az aláírás miatt.

A legtöbben egyértetettek vele, főként az asszonyok. Tovább nem is várhattak, hiszen a szertartást fél tízre tűzték ki, s közben a pap is megérkezett a kántorral. A család férfitagjai közül négyen vállalkoztak, hogy „kiszabadítják” M. A.-t a tanácsházáról. Dühösen ordítottak a kapu alatt, majd bent a folyosón. A hivatalsegéd rájuk dörrent.

– Ne zajongjanak itt, a fene a dolgukat! Ha beittak, akkor táguljanak haza aludni!
– Engedjék haza M. A.-t! – kiáltottak a székelyek. – Micsoda dolog ez, hogy lefoglalják itt, és még a nagybátyja temetésére sem engedik haza!

– Kit fogtak itt le? – rontott ki a tanácsbíró a folyosóra.

– Tudják maguk azt jól!

– Emberek, józanodjanak ki! – mondta a bíró valamivel türelmesebben. – Mi nem zárhatunk be ide senkit, mert ehhez jogunk sincs, meg miért zártuk volna be M. A.-t? Ha nem hisznek nekem, tessék, menjenek be minden helyiségbe, győződjenek meg, hogy igazat mondok... Aztán pedig menjenek isten hírével! De nagyon gyorsan.

A temetési menet a vendéglő előtt vonult el. M. A. mély bűnbánattal, le-lecsukódó szemmel nézett az elfüggönyözött ablakból a lehajtott fejű menet után. Várt egy ideig, többet már nem ivott, aztán hazament. Akivel útközben találkozott, az ittas emberekre jellemző körülményességgel és melankóliával mindenkinek elmondta, hogy reggel aláírta a belépési nyilatkozatot. Estére az egész falu tudta. A családja is természetesen, akik a hír hallatára sápadtan álltak a szoba közepén, mintha egy halálos beteg ágyához érkeztek volna.

M. András kijózanodva vigasztalta őket, és apró mozdulatokkal kedélyesen legyintett.

– Mit csodálkoztok? Legfeljebb elnök íeszek...

*

Az elnökválasztó közgyűlést 1960. február elején tartották.

Előző nap a község ötven gazdáját behívták a tanácsházára. A székelyek az első mondat után izgatottan felugráltak a helyükről:

– Nekünk nem kell Rott Antal elnöknek!

– Nekünk székely elnök kell!

A németek is felugráltak:

– Nekünk német elnök kell!

– Mi ragaszkodunk Rott Antalhoz.

Káleczt dühösen verte az asztalt.

– Emberek! Itt most félre kell tenni az érzelmeket! Itt most az a fontos, hogy mindenki összefogjon. A székelység létszáma valamivel ugyan több a szervezetben, mint a németeké és a felvidékieké, a székelyeknek viszont négy helyük lesz az intézőbizottságban. Maguk fognak ott irányítani. Ráadásul elnökhelyettesnek M. Andrást javasoljuk. De, mint elnöknek, Rott Antalnak nagy gyakorlata van. Az Új Barázda 39 családjával egy év alatt kiláboltak a bajokból. Miután Rott Antal lett az elnök, negyvenöt forintot kezdtek osztani. Mikor volt ebben a faluban negyvenöt forint egy munkaegység?...

Másnap a közgyűlésen nagy többséggel Rott Antalt választották meg elnöknek.

Kézfeltartással szavaztak.

Káleczt Istvánt a mentők még azon az estén súlyos gyomorvérzéssel a pécsi kórházba szállították.

Egy hét múlva már kész volt a mezei leltár, elfogadták a vetéstervet, és a sertésállomány fejlesztéséről vitatkoztak. Csobot Gáspár, Márton Lázár, Farkas Pál elsőként adták be a lovaikat...

Ó, a lovaikat...

(Folytatjuk)

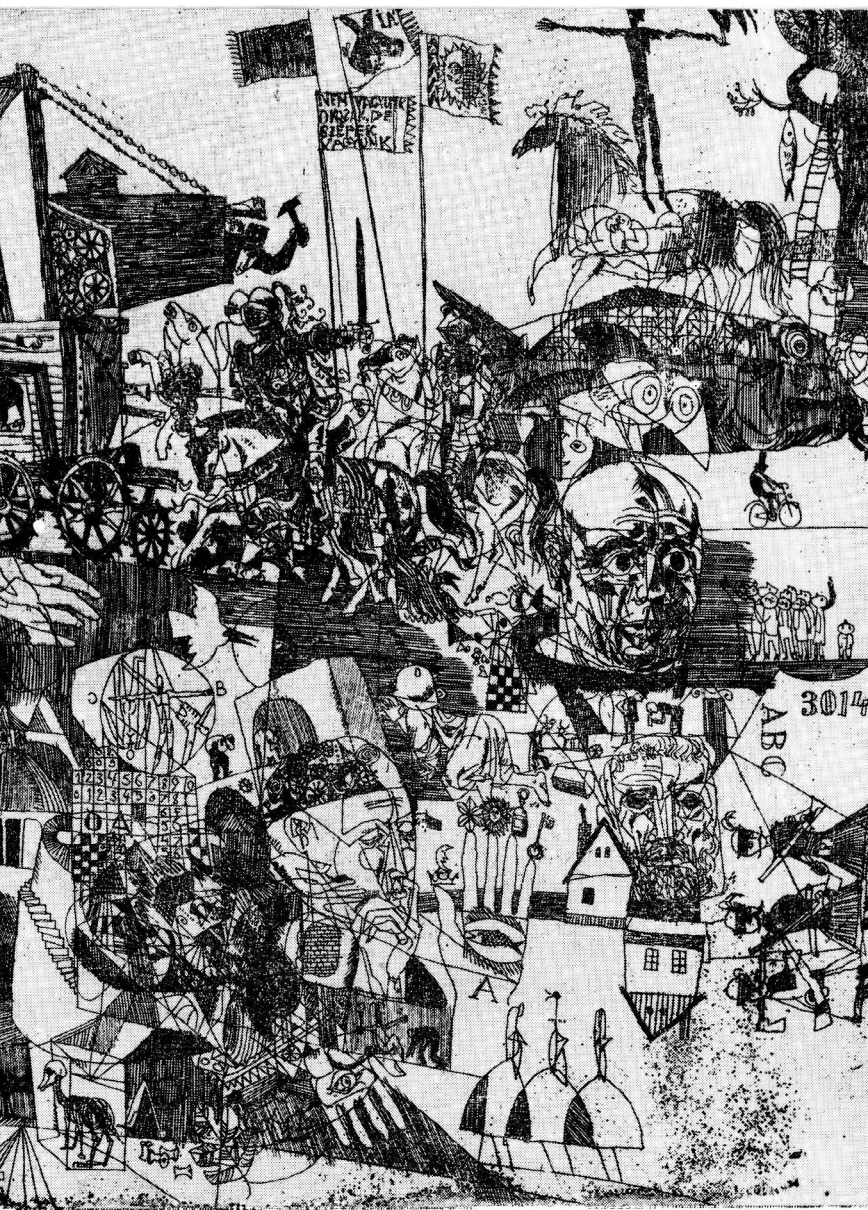

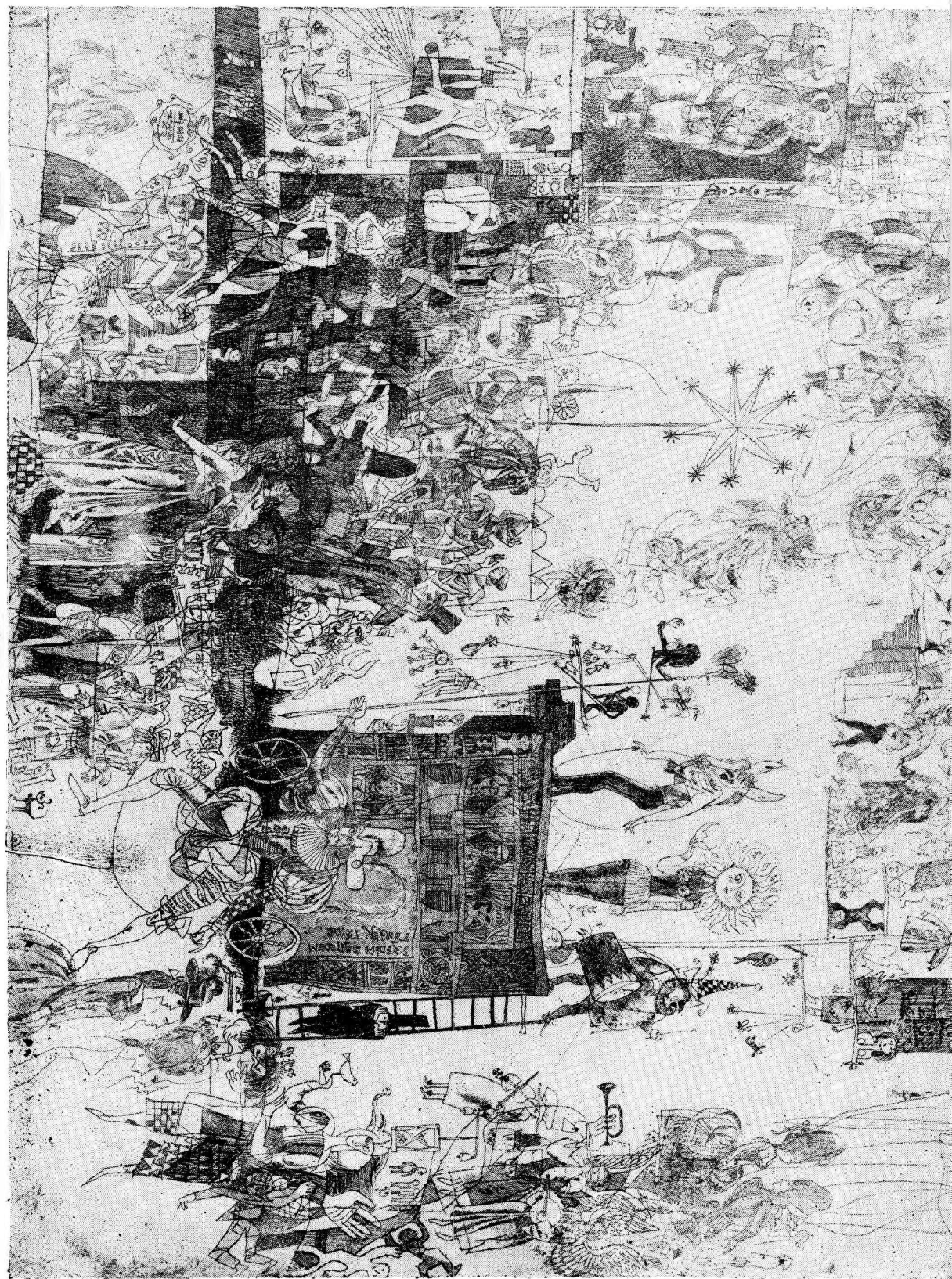

1965
VIII. 2.

GRÁFIKUS DÖRTANJA. LESIK AZ ÉSO NEMINT CSÖKE LÁSZLÓ. LEVENT. EGYENLŐSÍTŐ TÁRSASÁG.

Most is

*Az így-úgy összetákolt
barikád mégis védett:
könnyebben fölsímerted
cégéres ellenséged.*

*Nagyjából tudtad, honnét
várhatók a lövések.*

*Az egymás hegyén-hátán
épülő barikádok
naponkint jobban össze-
kuszálják a világot.*

*A vér nem tengert zúdit,
csak b é k é s e n szivároog.*

*Ki vaktában lövöldöz,
az ördög tüzét fújja;
puska-závaron nyugszik
az éber strázsa ujja.*

*A Jót, mint mindig, most is
ki kell találni újra.*

Kelj föl és járj!

*Nem szólított magához az Úr,
a Sátánnak sem kellett a bőrdő;
mért lapulnál gyámoltalanul?
Ki vesztésre áll, még nem legyőzött:
Kelj föl és járj!*

*Kérdezetlen minek vallani?
Fitogtatnád fölös-szép erődöt;
hisz az egész nem nagy valami,
újra beállhatsz következőnek:
Kelj föl és járj!*

*Másokkal se hitesd el soha,
hogy különös, ami veled történt;
nem spanyolviasz és nem csoda,
csak kései-biztató verőfény:
Kelj föl és járj!*

*Ötvenen túl minden ráadás,
ki megéli, könnyen belebékül;
akad mindig, aki magyaráz – –
tedd a dolgod fontoskodás nélkül:
Kelj föl és járj!*

*Mint a Naim-béli tetszhalott:
félíg még a koporsóba zárva – –
de gyógyul a szív, gyógyul: sajog,
készül az újabb feltámadása:
Kelj föl és járj!*

Nyolcas

*A zománca-vesztett lyukas bögre
őreganyánktól maradt örökbe.*

*„Még az a jó, hogy nem kér kenyeret”
– házi szótárunk így jelölte meg
a kacatot, ami a ház körül
láb alatt volt s szemétre nem került;
nem ám: a szegénység költészete
ilyen megoldással nem érte be;
az ócska bögrét eztán várta csak
a sorsszépítő újabb föladat:
mellőzött és csak épp-hogy-valami-
voltából fölös, esztétikai
eszközzé vált: – akár a toll, ecset –
nyomában alkotás keletkezett;
én töltöttem meg vízzel, mialatt
kisujjammal befogtam a lyukat;
s mire Terus ripsz-ropszra felsöpört,
kezébe adhattam az öntözőt;
a földes padlón – sujtás a subán –
szép íveket rajzolt a vízszugár;
és csupa nyolcast, csöppös-sugarast,
mindig ugyanúgy, mégse ugyanazt;
Terus nővérem rendszerint ádolt
valami búsat – ha jókedve volt;
így a nyolcas is szebbre sikerült,
s a vízszag virágillattal vegyült;
pár percig mászkálni se volt szabad,
ne mázolódjék el a rajzolat.*

*A zománca-vesztett lyukas bögre
nyolcast rajzol időtlen időkbe.*

Nyárutó

*Az éjszakák nem óvják
Rozsdásodnak a rózsák*

*Fordulnak napkeletnek
Csipkéző szélben lengnek*

*Napszikkasztotta lányok
Cigaretta zabálók*

*Maradéknak is ócskák
Tépdesik az ég gyolcsát*

*Flastromnak a sebekre
Fázóska fenekükre*

*Mert fia pali sincsen
Ki sorsukon könnyítsen*

*Fukarabb lett a kincstár
És gimnazista sincs már*

*Istenem hát ki érti
A szénaboglya-kéglit*

*Mért nem lehetett másképp
E megalázó játék*

*Vacsorára se futja
És mély a csorda kútja*

*A nappalok nem óvják
Rozsdásodnak a rózsák*

*Üzenhetnének te toprongy
Hátha még várnak otthon*

KISS NAGY ANDRÁS MŰVÉSZETE

Az I. Kisplasztikai Biennálé nagydíját Pécsen Kiss Nagy András nyerte 1967-ben, a II. Biennálé idején pedig önálló kiállításon mutatta be anyagát. Bár a legrangosabb hazai szobrászati díjat számos egyéb díj és elismerés is megelőzte már, a kritikusok keveset foglalkoztak művészetével. Bírák elismerték tehetségét, azt is, hogy munkái mindig a tárlatok legszebb darabjai közé tartoznak, de a részletes méltatással, törekvéseinek elemzésével adósak maradtak. „Hirtelenében sehová sem kapcsolható egyéniség” – írták róla, és ebben az tükröződik, hogy első látásra nem köthető egy meséhez sem, vagy nehezen sorolható valamilyen iskolába.

A 20. sz. művészetében a kapcsolódás, a hagyomány kérdése sokkal bonyolultabb annál, minthogy egy-egy mester hatására redukálódhatna. Jelentése térben és időben kitágult, beletartozik a teljes múlt és a világ bármely részének művésze. A választás minden alkotó egyéni feladata és egyben legkarakterisztikusabb vonása. Kiss Nagy András a modern szobrászatnak ahhoz az ágához tartozik, mely Duchamp-Villon és Henri Laurens munkásságával kezdődött. Szobrainak kizárólagos tárgya az emberi alak, melyet a plasztikus tömegek ritmusaként értelmez. Témája kevés – álló, ülő, fekvő figura; egy vagy több egymás mellett –; másra nincs is szüksége, hiszen műveinek indítéka mindig plasztikai és sosem irodalmi probléma. Így elkülönül korunk egy másik jellegzetes szobrászati törekvésétől – amit pl. Amerigo Tot is képvisel –, és amely inkább szürrealisztikus ihletésű.

E fő vonása mellett igen jellemző, hogy mit választ ki a régi korok művészetéből, milyen tulajdonságokat lát meg és használ fel saját munkáiban. Csodálattal adózik az antikvitásnak. Tőle elsősorban a mértéket és léptéket tanulta, azt az örökséget, mely a legmélyebben hatotta át az európai kultúrát, és ami minden idegen hatást befolyásol és átalakít. De a görög-latin hagyományok mellett egy más szemlélet is formálta művészetét, a keltáké. A kelta művészetet hosszú ideig a görög utánérzésének tartotta a tudomány. Napjainkban azonban egyre inkább felismerjük önálló karakterét, a görög világréptől eltérő látásmódját és merőben különböző kifejezőképességét, mellyel a valóság és művészet más fajta értékrendjét teremtette meg. Elfordulása a szigorú szimmetriától az aszimmetria felé, erős stilizáló hajlama, előszeretete az ornamentika iránt, mellyel az ábrázoló elemeket is díszítménnyé alakítja és néhány motívum variálásával bonyolult kompozíciót épít, a legegyszerűbb használati tárgyban is szimbólumot látó szuggesztivitása – mind a mi korunk kifejezőmódjával rokon. A kelta pénzek csak kezdetben követték a görög-római mintát. A jellegzetes antik ábrázolások, a sisakos Athéné vagy a babérkoszorús Apollófej stb. egyre elvontabbá vált rajtuk, bonyolult szimbólumokkal gazdagodott, majd az ún. „fantázia vereteken” a plasztikus jelek ritmikus kompozíciójává alakult, melyek jelentése – ha volt ilyen – számunkra már megfejthetetlen. Egész megjelenésük megdöbbentően rokon a modern éremfelfogással, mely az adott felületet nem egy jelenettel akarja betölteni, vagy a témát magyarázó jelképekkel illusztrálni, hanem az érem egészét egységnek tekintve, azt szabadon alakítva, plasztikailag komponálja meg.

Kiss Nagy András első érmei Ferenczy Béni és Borsos Miklós ihletését mutatják. Az érzékeny, festői hatásokat is megengedő mintázás és a szigorú, archaikus karaktert adó vésés egymás mellett jelenik meg művészetében. A két technikát váltakozva használja ma is munkáin, kifejezési lehetőségeiket bravúrosan felfokozza és megsokszorozza, hatásait egymásba olvasztja, egy-egy érmen akár együtt is alkalmazza.

A korai érmek több irányú próbálkozásai közül kiemelkedik a görög pénzekre emlékeztető, negatívba vésott „Nyilazó lovas”, a mintázott „Barbusse” érem, a grafikus hatású „Lorca”, a festői „Egry” és „Hemingway” hátlap, a magas plasztikájú „Siquei-

ros". Maga a témaválasztás, a művész-emlékérem műfaja is Ferenczy Béni ösztönzésére vall, akár csak a „Van Gogh” és a „Picasso” érmek előlap-hátlap festmény áttétele. A későbbiekben már nem valakinek az emlékére készít érmet, hanem élményeit, plasztikai és kompozíciós elgondolásait valósítja meg munkáin, ezzel a műfaj véglegesen felszabadul minden konvenció alól.

A fordulatot az 1964-es „Dózsa-sorozat” jelzi. Fő problémája a tömegábrázolás, mely majd a négy évvel későbbi „Poljuská”-n ismét visszatér. Az egyes darabok még zsúfoltak, bonyolultak, de egy-egy figurán a reneszánsz érmek hatására már érződik a letisztulás. A sorozatot három önálló, negatívba véselt kis érem követi: az „Álom”, a „Két lovas”, és a „Szöcske”. Az első lovas lándzsás figurája a mozgalmasan kialakított háttérrel, a tájra utaló részletekkel még jelenetszerű. A másik kettőn ennek már nyoma sincs. A „Két lovas”, a görög, a „Szöcske” a kelta pénzekhez áll közel, melyen a természeti motívumot ornamentalsé alakító ábrázolás tkp. absztrakt kompozícióhoz vezet. Mindhárom éremnek külön szépséget ad a polírozás, a matt és fényes felületek játéka új kifejezési lehetőség.

1965-ben készültek a „Széttört idő” változatai. Az első érmen fogaskerekek, rugók, mutatók, egy széttört óra alkatrészeinek lenyomatai rendeződnek kompozícióvá. Az idő és az óra kapcsolata itt közvetlen és szemléletes. A következő darabokon a tárgyak, a kerék vagy a rugó már nem önmagukat jelentik, szimbólumokká válnak, az idő múlásának, a generációk egymásra következésének kifejezéseiként. A tárgyak állandósága és az ember mulandósága minden művész számára az egyik legizgalmasabb kérdés. A műalkotás túléli az embert, vallomás és üzenet a jövőnek, ez adja komolyságát és igazi becsét. A közelmúltban Kokas Ignác kiállításán találkoztunk ennek mélyen átérzett, elemi erejű megfogalmazásával. Ez a gondolat talán azért ilyen jelentős a két művész munkásságában, mert mindketten szenvedélyesen érdeklődnek a régészet iránt, természetesen nem a tudományos feldolgozás szempontjából, hanem éppen ennek az „üzenet”-nek a megtalálása és annak megkeresése miatt, hogy a földből előkerülő egyszerű használati tárgyak hogyan őrzik koruk és alkotójuk szellemét.

A „Széttört idő” technikailag is új megoldás Kiss Nagy András művészetében. Nálunk a hatvanas évek közepétől különösen népszerű az az éremformálás, amely mintázás helyett tárgyak lenyomataiból alakítja ki az ábrázolást. Borsos Miklós Balatoni plakettjeivel kezdődött ez a gyakorlat, mely a fantáziagazdag, szabad alakítás korlátlan lehetőségét, de az üres, felületes manír veszélyét is magában rejt. (Ma már más műfajokban is – különösen a kerámiában – elterjedt ez a megoldás.) Kiss Nagy András jó érzékkel kerüli el a veszélyeket, érmei így új elemmel gazdagodnak, az eredeti tárgy és a kész mű közti feszültséggel, egy olyan érzelmi töltéssel, mely több, egymással távoli asszociatív kapcsolatban álló dolog jelentését sűríti egy képbe.

Az érem azonban elsősorban plasztikai probléma megoldását igényli, az eszközök mindig csak másodlagosak lehetnek. A bronz anyagának szépsége, a pozitív-negatív formák ritmusa, a tenyérynyi érmet monumentálissá növelő térhatás kiteljesedése a „Felszabadulás” sorozat. Különösen szép darabja a „Kapu” és a „Harang”, a polírozott felületek teret teremtő, jelképi erejű alkalmazásával.

Szintén 1965-ben készült és 1966-ban szerepelt először kiállításon a „Metamorfózis I.” sorozat. Tagjai: az „Ősz”, az „Éjszaka”, a „Három fa” és a „Magvető” azonos gondolatot és hangulatot, egy a földet, eget és természetet az emberrel összekapcsoló pantheisztikus életérzést fejeznek ki. Ez a kis méretben is nagy távlatokat érzékeltető, „kozmosz” hatást keltő mintázás, valósággal iskolát teremtett néhány évre. Számos hasonló felfogású érmet láthattunk a kiállításokon művészekről. A leegyszerűsített, összefogott felületekkel és néhány motívummal kialakított éremstílus a díjnyertes „Tavasznép” sorozatban (1967.) kapta meg legszebb, legteljesebb megfogalmazását. Az ábrázolás csak jelzésszerű, a tiszta plasztikai formálás adja az egyes darabok hangulatát: a „Fűzfá”-ban a tavasz kezdetét, a nyugalomét a nagy tájban pihenő tehének („Tehenek”), egy fa és a holdsarló az „Este” líraiságát. A „Vitorlás”-on a fényesen csillogó víz és ég között plasztikusan mintázott hajótest suhan, finoman érezteti a víz ellenállását. Rajta egy falevél leheletnyi lenyomata, mely egyszerre idézi emlékezetünkbe a vászon feszességét és az őskori kőzetekben megőrzött levelek bámolatba ejtő rajzát.

A sorozat ötödik darabja az „Esernyősök”, a hasonló témájú szobrokhoz kapcsolódik, jelezve, hogy a művész minden lehetőséget kipróbál az őt éppen foglalkoztató probléma megoldására.

A mintázott érmekeket („Álföld” I-IV., „Exodus” I-IV.) a vésett „Fejek” sorozat követi. A négy érme azonos élmény eredménye, a valóságban látott arcokban jellemek, típusok keresése. A kontyos, szigorú tekintetű öregaszonyból így lesz a „Kurázi mama”, a „Táskarádiós fiú” így válik jellemképpé. A sorozat fő jellemzője a humor, mely főleg az ötletgazdag, játékos felületkialakításban testesül meg. Az aprólékos, már az ötvösséggel rokon megmunkálás a mesterségnek, a megcsinálás módjának minden lehetőségét felvonultatja. Érezzük, hogy a művész milyen szívesen időzött el a gallér, a láncok és ráncok, a szakáll vagy a haj kialakításán a „Spanyol úr”-ban vagy a táskarádiós kis huligán ruhadarabjainak eltérő fakturáin.

A finom humor mellett Kiss Nagy András érmeinek másik fő jellemzője, az átszellemeltség és fenségesség adja a „Kút – Forrás – Erdő” hangulatát. A természet és az ember kapcsolata, mely korunk sokirányú művészetének – még a legbizarrabbnak is –, a legmélyebb, legalapvetőbb kérdése, nála mindig lélekkel telített, ünnepélyes megfogalmazást nyer, hirdetve, hogy a természet állandó része az emberi életnek, igazi civilizációt csak a természettel együtt élő ember teremthet. Különösen szép az „Erdő”, melyen a behajló fák még jobban hangsúlyozzák az érme kerekességét, magas plasztikájuk és az alapsík egyhe homorulata mély távlatot ad, a patina zöldes-lilás fényei pedig a bronz szépségét, színességét csillantják meg.

Az „Álföld” sorozat egyik darabjához („Tér”) egy parasztház tornáca adta az ötletet. Ez a gondolat érlelődött tovább a „Metamorfózis II.” (1969-70.) darabjain. A mélyülő, egymásba nyíló, az ajtókkal és ablakokkal elválasztott vagy egybekapcsolt külső-belső terek ábrázolása nemcsak érdekes szobrászi probléma, hanem az otthon és a külvilág, az „én” és a környezet számvetésére is késztet. Deim Pál képein vagy Schaár Erzsébet kisplasztikáiban találhatunk még hasonlóan mély érzelmi töltésű tereket. Kiss Nagy András érmein egy ház vagy házrész plasztikai képlete áll előttünk, a nyitott ablakok és csukott ajtók pozitív-negatív geometrikus formái a bezártságot („Ház eleje”), a fordított tömegelrendezés, éles árnyékokkal és mélységekkel a kitárlkozást („Folyosó”) jelentik meg. A terek ritmusa és aránya az oszlopos tornácú parasztházak fegyelmezett esztétikai rendjét, geometrikus tömegkompozícióját, kiegyensúlyozott aszimmetriáját idézi, annak az örökségnek tanúságaként, melyet a népművészet őrzött meg legtisztábban a nemzet látásmódjának eredeti karakteréből.

A plasztikai gondolatok kiérlelése, a megoldások kipróbálása a műfaj lehetőségei miatt az érmeiken könnyebb és gyorsabb, de a tér és tömeg viszonya, a tömegek ritmusa és dinamikája, a szobrászat igazi problémái mégis csak a három dimenziós szobrokban jutnak kifejezésre. 1963-ban megrendezett első kiállításán alapjaiban már jelentkezett mindaz, ami ma is foglalkoztatja. A kiállítás legszebb, legérettebb darabja a „Kubikusok” a testformák zárt, tömbszerű felfogásával, az ismétlés ritmusával, az aszimmetrikus tömegelosztással kialakított plasztikai renddel kis méretben is monumentális hatású. Ezt érleli a következő két évben készült kis szobraiban. Idegen tőle a zsánerszerűség és irodalmiság, munkáin a testen belüli tömegritmust keresi, azt variálja a fekvő, ülő, támaszkodó, lehajló nagytestű asszonyok sorában. A fej még néha más fogalmazású, a lábfej le is marad, a figura tömeghatását esetleg egy-egy negatív formával (pl. karoszék) is fokozza. („Eszi néni”, „Támaszkodó”). Különösen szépek az anyafigurák, melyeken a széles csipőjű, dinamikus felépítésű asszonyalakok bensőséges, óvó mozdulattal ölelik magukhoz, zárják magukba a gyermeket. („Szeretet”, „Asszonyok”).

1965-ben egy élmény új sorozathoz vezet. Az autóbusz megállóban várakozó, esernyőt tartó nő látványa indítja el azt a plasztikai gondolatsort, mely már nemcsak a testen belüli tömegelrendezést, hanem a figura és egy hozzá szorosan kapcsolódó külső tömeg viszonyát, egyensúlyát keresi. Az első megoldások álló figurák. Az „Esernyős” (1965.) szembenézete dinamikus formaépítéssel, hangsúlyozott osztással érzékelteti a testet. Hátára köpeny borul összefoglalóan, feje körül az ernyő, mint egy napkorong, melyben aszimmetrikusan helyezkedik el a fej. Az „Ácsorgók”-ban (1965–66) a figura megduplázódik, az egymás felé forduló két asszony összeér, szinte egy testet alkot, vá-

laszul a két esernyő fönt elhelyezett tömegére. Hogy alakul a megoldás, ha ugyanez a tömeg közepre kerül? A feleletet a „Kenyérvívó” (1968.) és az „Október” nagyvonalú drapéria-kezelése adja meg.

Az ülő figurák új egyensúlyi lehetőségeket kínálnak. A sort a „Hazafelé” (1967.) indítja, a villamoson ülő, ölében kisgyermeket tartó asszony. Az ülő alak felső testének pozitív és alsó részének negatív kialakítása, a domború-homorú játék, az ehhez kapcsolódó drapériamegoldások számos variációt adnak. Az „Április” (1968.) ülő figurája esernyőt tart, melynek ívét a szélesen kiterülő szoknya ismétli. Kecses tömegkontrasztja igazi kisplasztikává teszi, míg a sorozat további darabjai – ha méretben nem is, de felfogásban – már kilépnek ebből a műfajból. Az „Öregasszony” (1969.) hallatlan monumentalitását a nagy, lehatárolt síkokkal fogalmazott plasztika, az erős fény-árnyék ellentétek, a mély árkokkal formált fej energikus tartása adja. Félelmetes és hatalmas figura, erős és uralkodó, mesebeli ősasszony. A „Megemlékezés” (1969.) parasztpárjában a tömegritmus új lehetősége mutatkozik meg. Az egymás mellett ülő két alak végsősoron egy pozitív (a férfi) és egy negatív (a nőalak) formát ad. A „Latinok”-ban (1969.) az ismétlés a döntő. A leplek azonos redőzése, a méretkülönbségből eredő fokozás az etruszk szarkofágok és római sarkofágok házaspárjainak méltóságát, az elmúlással dacoló időtlen nyugalmat fejezik ki. A „Párkák” (1969) hármas ülő szobra zárja a sorozatot. A pozitív, a lépcsőzetes és a negatív formájú drapéria megoldás, a fejek ezt kísérő ritmusa a végigvitt plasztikai gondolat befejezése.

A háromnál több figurából alakított kompozíció a tér és a tömeg másfajta viszonyát hozza magával a DIVSZ székház pályatervén (1968.). A négy álló alak rácsszerűen nyúlik a térbe, a szobor tömbszerű, egységes tömege megnyílik, a kompozíció előrehátra mozog. A gyöngyösi pályaterv (1970.) dekoratív levélmotívumaival már az op art mozgalmasságához közelít, a szobrot körülfogó külső és az általa bezárt belső tér egymásba hatol, a kompozíció játéka a néző mozgásával változik. Az új probléma tehát a zárt tömeg megnyitása. Ennek kibontakozását a most készülő „Magvető”-vel induló sorozatban követhetjük majd.

Végére marad a kérdés, vajon hogy kapcsolódik mindez a kortárs művészethez, vajon nem konzervativizmus-e az emberi figura ábrázolására koncentrálni a kinetika, a berendezett terek, a színes építőkockák, a mérnöki ihletésű architektonikus szerkezetek, a pusztá anyagstruktúrákat megmutató vagy a pillanatnyi gesztust plasztikává merevítő szobrászat idején. A 20. sz. szobrászatának nagy vívmánya volt, hogy felszabadította a műfajt az emberábrázolás kötelezettsége alól, és így korlátlan lehetőségeket nyitott számára mind a tágran értelmezett organikus formák, mind a technikai indíttatású művészet felé. Az emberi figura azonban változatlanul a legfontosabb probléma maradt, erről korunk legnagyobb szobrászainak (Moore, Giacometti, Marini, Picasso, Marisol stb.) művészete tanúskodik. A tér és a tömeg, a dinamika és a mozgás, a tárgy és a mű, az anyag, a szín új viszonyainak keresése, a szobrászat alapelemeinek új értelmezése, mely napjainkban bontakozik ki előttünk, sosem fog lemondani az emberábrázolásról. Kiss Nagy András művészete éppen ezeket a problémákat feszegeti, a zárt tömegeket megnyitó, a külső – és belső teret egybekapcsoló, térbe kitarulkozó dekorativitással, a tárgyak lenyomatait új tartalommal megtöltő, azokat nagyobb egységbe foglaló, jelképpé sűrítő látásmódjával, polírozott felületeinek színességével, a környezetet tükröző fényeivel. Munkáin a szobrászat legelemibb kifejezési eszközei teljes tisztaságukban és egyszerűségükben érvényesülnek, hogy a ráció örömeivel, az érzelem mélységével, az anyag szépségével ajándékozzák meg a nézőt.

WÜRTZ ÁDÁM GRAFIKÁIRÓL*

Würtz Ádám művészetéből a szívnek és a gyakorlott kéznek rendkívül változatos világa burjánzik elénk. Ezt a gazdagságot már-már a népművészet forma-gazdagságával lehet összehasonlítani. De nemcsak az újrateremtett formákról és a vonalak kincsetfogott hálójáról van itt szó. Ezeknek a megjelenésén túl, arról a kisugárzásról kell szólnunk, amely körülveszi e grafikusművészünk tollrajzait, a színes linókat és rézkarcait. És épp ez a lényegesebb! Ez a magávalragadó, hangulatkeltő erő. Ebben a teremtett világban, és bőségben az okos szerkesztés egyensúlya uralkodik. Nem annyira az önkívület, inkább az ember és helyzetmegértés, a mély humor, derűs ironia varázsa, a groteszk izgalma, és a mese egyszerűen-szép lebegése kísért...

Hogy jelképesen szóljak én is, – mégpedig rajza alapján –, azt kell mondanom, hogy Würtz művésze olyan, mint az a keze, amely a világ és a valóság zsúfolt tornyai és az élet rajzokkal kitöltött sejtjei közül kitárt ujjaival nyúl föl a felhők közé... A táguló tenyér közepében a hal, hogy Operenciákat idézzon... Az ujjak begyén különös csillagok és a virágarcú nap és a gyerekek emberarccal mosolygó holdja ragyog... – És a feketével-fehérral írt jeleinek tükréből csak egy merevrendű kaleidoszkóp-világ tükre és érdekessége ragyogna ránk? – ... Nem! ... Ez a hasonlat csupán összeikrásodó képrendszereinek biztos-állású, gazdag szerkezetére mondható... Maga az ábrázolás, – a megalkotott grafikai mű –, épp a rajzok természetes mozgásával és alakjainak, tárgyainak belső életével fogja meg a szemlélőt. Úgy annyira, hogy maga is igyekszik azok gondolat- és életritmusába lépni...

Úgy nyargalja meg a képzelet nagy teremtő-kedvű, tarkatollú kakasát, mint ahogy színes rézkarcának huszárja teszi, akinek veretes pisztolycső célgömbjére dalos-madárka ült. Vidám kíváncsisággal kandikál bele a halál hosszú barlangjába... Hogy az életet varázsolja onnan is elő!... A minden művész és művészet nagy mutatványát tegye elénk... Hogy elénk vezesse a földi nagy vásárban a shakespeare-i tollas kikiáltó mögé a kerek világ-bódét minden szükséges létrájával, figurájával és jelmezével. A jelképes cégérekkel, a légtornászok rúdjaival, sodronyaival, amelyekről csak egy lendület, és máris mindenki kísérteties mosollyal úszik át a nagybetűvel írandó ARS egére... – És onnan? – Onnan figurái, mint mesebeli állat és madár-emberek, vagy mint a kísértetek úsznak el városaink és játékaink fölött, vagy pedig „hús-vér” jellemekbe és alakokba öltözve és költözve lépnek közénk e művész könyveiből... Jönnek, akár Zrínyivel, másutt, mint katonák, mesterek, vagy betyárok. És vonulnak hajókkal, ha kell lovakkal, máskor pedig írókkal, költőkkel eszmék és fegyverek között vándorolnak a történelmi időben... Történelmi jellemek korhű jelmezekben... Vagy a „Mesélő Dunántúl” és a „Népmese” színes rézkarcainak változataiból lépnek ki a mesék időtlen idejébe...

Amint látjuk, az illusztráló grafikusművészek világa és alkotásmódja különösen tág-horizontú és ihletű. Nemcsak rajzviláguknak színpada több-emeletes, de szereplőiknek száma is vásárt kitevően sok. Jellemeik pedig e komoly játék közben, az írók és festők közös alkotó-lendületében, különös mód lényegülnek át. A társművészek és művészetek egymást ihlető és alakító légkörében formálódnak ki... – Kettős toll, de hány színű alkat, és hány vonzású helyzet és értelmi és érzelmi ihlet tüzében? – És végül is, legyen bármilyen szerzetesen alázatos alkat is a rajzoló, az igazi grafikus túlnőve minden íráson és stíluson, saját művészetet teremt. Így lesz eredeti és így született meg Würtz Ádám tolla alatt is ez a mégis önálló grafikai életmű... Ilyen értelemben díszít és teremt. Legszebb példája ennek az alkotás-teremtés mód-

* A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum kiállítása alkalmából

nak a Rómeo és Júliához készült rézkarcsorozata. De ilyenek és hasonló erejűek, szépek és igazak Dickens, Pope, Zrínyi, Petőfi, Madách, Kassák, Bartók vagy Babits ihletében kiért lapjai is, hogy munkásságának csak egy részét említsem...

Úgy vélem, ezek után külön kell megemlékezni Würtz népmeseillusztrációiról. Külön, mert a művész ihletője itt már nem egy személy, egy kor, de maga a szülőföld és a rajta élő nép minden tárgyi és szellemi kincse. Az egyszerre értelmi és képi megjelenésű valóság. Szerencsés alkatú művész, aki kivételes érzékenységgel fogta föl ezt a kettős sugárzást. Grafikai munkásságának talán legelragadóbb darabjai ezek a színes rajzai. Érzelemvilága a magyar néprajzban olyan rétegekre lelt, és azt olyan szín- és formatársításokkal hozta fel, melyhez ugyan ösztönösen készülődött és tudatosan gyűjtött, de amelyik tolla és tüje alatt világgá csak 1965 után alakult. Egy olyan színesen átépített és tömörített grafika ez, amelynek lapjai hamarosan, – a most készülő külföldi népmese-illusztrációkkal együtt is –, a magyar grafikai-művészet hírét fogja öregbíteni.

NÉMETH FERENC

Zsúfolt csend

*Elutazott. Most árnyéktalan
éles szögleteikkel a dolgok
zsúfoltan állnak a napsütésben.*

*Tavaszi nap ez az őszben
szőlőérés előtt, mikor a csend
a kezdődő betakarításé,
Elcsitulnak a lánykacajok,
készülődnek a lakodalmak,
koporsók, bölcsők, katonaládák.*

*A szó a töprengő férfiaké
kik felnéznek hol láthatatlan
viharok időznek az égen:
farkasszemet néző csapatok
felségjel nélkül feketében –
veszteglő vonatok napok
felnyitatlan naptárlapok
közelgő óráketyegésben*

Amikor az a szürkeruhás

Amikor az a szürkeruhás
szürkehajú és szürkearcú
manó átvett, már a kapún túl,
mely lezárult pár évre mögöttem,
még mindig vidám voltam módfelett,
vidám bár álmos (rég nem aludtam),
vidám mert ismét igazi dolgok
részesé lettem, két komoly úr
vett közre az éjszínű kocsiban mely
kifejezetten énmiattam
gördült át a decemberi hidon,
vidám mert kiabáltam az utcán,
hogy értesítsék ezt meg amaszt,
vidám mert véltem kirándulásnak
azt az utat, de vidám azért is,
mert ilyen szürke, ilyen kicsi bácsit
még sose láttam, ő azonban
nem volt vidám, megnyugtatóan
únta a banánt, unatkozva
írta alá az átvételi
elismervényt és unatkozva
forgatta ki hét zsebemet
és fapofával kobozott el
zsebkendőt bicskát kulcsokat
majd egykedvűn elkérte övem
és megvizsgálta saját szemüleg
hogy nem madzagra ját-e gatyám
majd közönyében ásitozva
végigtapintott és már szinte
szundikálva elkérte cipőm
vígán leffegő madzagait –
„Igy nem tudok járni” – megvonta a vállát.
Balkézzezzel tartva a nadrágomat
még mindig hetykén, az érdekes
helyzettől lenyűgözve, gúnyos
meghajlással nyújtottam át
jobb kezemmel a pertliket.
„Mire jó ez? Úgyse kívánom
felkötni magam” – biztosítottam
vígán. „Nem? – kérdezie – Miért nem?”
Fakó arcában semmi gúny.

És ekkor utolért a félelem.

Négysorosok

A TERMÉSZETRŐL, IRIGYEN

*Viharozva is szenvtelen-nyugodt,
tisztán önmaga, semmivel se több,
tárgyilag, mint magába-csukott
frigid szépasszony a tükör előtt.*

A SZERENCSÉRŐL, FÉLTÉKENYEN

*A füstben elakad a szó.
Olcsón lefektethette bárki.
Nem győzők e kurvára várni
kocsmánkban, hol a csapos besugó.*

AZ AMNESZTIÁRÓL, TÁRGYILAGOSAN

*A közös remények korának vége.
Kitárul a világ,
s a rég-várt kapun át
kilépünk sorra a külön reménybe.*

A HÜSÉGRŐL, METAFORIKUSAN

*Vedd példának a madarat:
olyan szabad, hogy visszaszáll.
Ki messze megy, az itt marad.
Ki itt maradt, az messze jár.*

A MEGALKUVÁSRÓL, MEGALKUVÓN

*Húnyt szemmel csókolom szemed,
hogy ne lássuk megalkuvásunk,
egyáltalán semmit se lássunk,
s elfogadjuk a perceket.*

AZ ESÉLYEKRŐL, BIZAKODÓN

*Aki játszani szeret, annak
tudni kell nyerni, veszteni.
A horgászoknak s a halaknak
egyformák az esélyei.*

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK I.

SZENTIVÁNÉJI ÁLOM

„Sok tárgyat, ami hitvány, nemtelen. / Naggyá, dicsővé tesz a szerelem; / Nem szeme lát, csak szíve – s ez okon / Festik Cupidót szárnyal, de vakon...” (Szentivánéji álom). Ez Shakespeare véleménye a szerelemről. Özönével lehetne idézni darabjából ennek további variációit: olyan a szerelem, mint istene „Az a nyomorult fattya Vénusznak, akit töprengés nemzett, szeszély fogant és örület hozott a világra, az a csirkefogó vak kölyök, aki megtéveszt minden szemet, mert ő maga szemtelen...” (Ahogy tetszik). A szerelem mindig pillanat alatt támad: megkívánás, mely a szemmel láthatónak szól, de a szem sokszor megcsalja az embert. A Vízkereszt Olivíája felgerjed a fiúruhás Viola iránt és észre sem veszi, hogy szerelme Sebastianra siklott át, mert az arcnak, természetnek szól, mely az ikertestvéren ugyanaz. Cressida, mikor hűséget ígér Troilusnak, nem hazudik, csak érzékei ejtik hálóbá: amint Diomedést látja, a régi szerelmen „túlragyog az új”, „S ebből következik, / Hogy a szem-rab szív folyton vétkezik.” Erről a szerelemről szól a Szentivánéji álom, melynek négy fiatalját Shakespeare az ösztönök zűrzavarába vezeti.

Sohasem volt kérdéses, hogy – bár legtöbbször elismert értéke a négyes cselekményszál mesteri egysége – a *darab gerince, veleje: a négy fiatal története*. A másik három cselekménysor is ezt szolgálja ki. Vele legszorosabb egységben a tündérek köre áll, akikben az író „állandó alakkal, / Lakhellyel és névvel ruházza fel” az emberi ösztönvilág, szexualitás, szerelmi vágy ismerősen-ismeretlen erőit. Jan Kott szerint a Szentivánéji álom Shakespeare legerotikusabb darabja, amit talán azzal egészíthetnénk ki, hogy a szerelem természetét – nem csak erotikus vonatkozásban – itt ábrázolja legmélyebben. Kott felfogásával többen vitáznak, az előbbi kiegészítést mi is szükségesnek tartjuk, de a vitázó érvek javarésze azt igazolja csupán, hogy a romantika hagyatéka alakváltozásaiban elnyúlhatatlan. A romantika *mesét* látót e darabban, akként vitte színre: pipiskés, gyermeteg tündéreket, csintalan manóval, bohókás-bolondos szerelmesekkel, holdas erdővel. Hogy a tündérinek súlyos tartalma, démonikus jelentése legyen – ebbe a világba nem illett bele. Pedig a tündéri és boszorkányos őseredetileg minden néphagyományban közös gyökerű, és Shakespeare onnan merített. Pontosan tudjuk, hogy onnét léptette át Puckot, ezt a vásott ördögfit a tündérvilágba, ahol – Kott cáfolhatatlanul igazolja – úton-útfélen boszorkányos jelképekbe botlunk. Puck Oberon szolgája, az ő parancsait teljesíti, vagy elvétí, – a tündérkirályban pedig rontó és áldó hatalmak egyesülnek. Emberen túli lény, démoni és isteni egyszerű. Shakespeare egyik legrejtélyesebb és legköltőibb teremtménye. A darabban inkább rontása érvényesül, ám ehhez Puck balkezessége is hozzájárul: közvetlenül ő, ti. Puck idézi elő – azaz folytatja és boszorkányosan megsűriti – a szerelmi párcseréket. Az irracionális szférára az írónak azért van szüksége, hogy egyetlen éjszaka viharzásában összefoglalhassa *nők-férfiak kapcsolatainak legáltalánosabb történetét*. Az athéni erdőben nem bohózatos szerelmi kergetőzés folyik, hanem metafórikus ábrázolása annak, hová, mibe visz a „vak” szerelem, az érzékek uralma, amit a természet ránk szabadít. Szokássá vált felhánytorgatni, hogy Shakespeare alig jellemzi fiataljait, pl. a két fiút szinte csak neve különbözteti meg. Színpadon a „halvány” fiatalok másfél évszázadig háttérbe szorultak a kézművesek rusztikus komikuma és a tündérek fátylas látványossága mellett. A fiatalok jelzésszerűségének az a kézenfekvő oka, hogy – valóban jelképek. A szerelmi képletben mindegyiküknek megvan a maga saját jelentése, egyéni értéke is, de kapcsolataikat, azok változásait helyi értékük fejezi ki inkább. A két lány különböző egyéniség, helyi értékük mégis azonos: érzelmeik nem változnak,

csak elszenvedik a két szerelmi szélkakas pálfordulásait. A tündér-rontás a fiúk érzelmeit vadítja meg, s épp azzal lesz dinamikusabb a képlet, hogy mindketten állhatatlannak, vakok, új és új gyönyörök után rohanók. Négyük sorsa abban közös, hogy egymást keresve ismeretlen, sötét erők közt botladoznak. Minden szerelmes sorsa ez.

Shakespeare más vígjátékaiban is súrol tragikus problémákat; nemcsak emberi gyengéket, hanem bűnöket is, nemcsak félreértéseket, hanem valódi cselszöveéseket is exponál. Legtöbb vígjátéka valamiféle „dark comedy” – körülvéve a kiengesztelődés és megbékélés lehetőségével. A Szentivánéji álom abszurd játékát a korabeli társadalmi valóság felső és alsó szintjével, egyben az élet napfényes szintjével köti össze – igen szorosan. A plebejus-valóság Zubolyát személy szerint is belekeveri a központi játékba: Téseus és Hyppolita nászünnepe a fiatalok szerelmi boldogságának is megvalósulása: a kézművesek színjátéka megint a központi témát csendíti fel: a szerelem örülete hajtja tragédiába Pyramust és Thisbét, akár Rómeó és Júliát. A bumfordi előadás ugyan harsány paródiává vidítja e szörnyűséget, vidámabb vígjátéki véget képzelni se lehet, de Shakespeare így is jelzi vele a másik, a pusztító lehetőséget.

A Pécsi Nemzeti Színház évek óta folytatja Shakespeare-programját: a korszerű, mai tudással megértett Shakespeare bemutatását. A színház ahhoz a nagy színház-történeti fordulathoz csatlakozott, mégpedig késedelem nélkül, amit világszerte Peter Brook, Jan Kott, Zeffirelli, Peter Hall neve fémjelez. A pécsiek nem divatot majmolnak, hanem a kor parancsát teljesítik, közben nem mondanak le egyéni meggyőződésükről sem. Vállalkozásuk egész színházi életünk egyik legjelentősebb művészi akciója. Az idei évadot a Szentivánéji álommal nyitották. Ideális darab a csupa-fiatal prózai társulatnak. Mégis hatalmas feladatot rótt a hamis hagyományoktól terhelte, közismert mű-újáteremtése a rendező *Dobai Vilmosra*, aki – nagyon rokonszenvesen – végleges gesztussal kiiktatta rendezéséből a szépelt romantikát, szakított a mesefelfogással és a legkorszerűbb értelmezésekre alapított. Kottnak a szexuális vonatkozásokat kicsit kizárólagossá tévő nézeteit nem tette magáévá, de alapvetően helyes felismeréseit igen. *A szerelem összetettebb, érzéki és lelki kínokkal együtt lesújtó hatalmát állította elénk.* Az előadás Shakespeare szerelem-filozófiájára, a darab valódi mondanivalójára koncentrált. A fiatalok szerelmi megpróbáltatásairól beszél, melynek általánosságát a rendező az alakok maiságával hangsúlyozza. Törekvését némileg megszelídíti Arany gyönyörű fordításának érezhető illedelmessége, ami néha a színészeket is zavarba ejti, pl. Demetriusból (*Sipeki Tibor*) jórészt kioldja azokat a kemény-nyers hangokat, melyek figurájában adottak lennének. Lysander melegebb alakját *Kiss István* hibátlanul formálja meg, bizonyos lefékezetttség azonban nála is ugyanebből adódik. A két lány közül *Szabó Tünde* temperamentumos-nőies Herminája maradéktalanul tetszett; *Vajda Márta* Heléna keserű színeit néha tragikusra sötétítette, s olyankor inkább hősnő volt, mint ez a csak értelmével tájékozódó, s ezért a vágyaknak védtelenül kiszolgáltatott mai lány. Mégis: a fiatal quartett jól értette és néhol elragadóan közvetítette Shakespeare-t; a szerelem poklát és extázisát. Attól kezdve, mikor a „hű” Lysander csömörrel elfordul Herminától, mintha valóban egy pokoli tájfun sodorná őket. A lányok értetlenül, elveszten verődnek, a fiúk nagyhangú érvekkel igazolják esztelenségüket. Nagyszerű volt a reggeli ébredés jelenete: szégyenkező eszmélésük, elhűződásuk egymástól, égető emlékeiktől. Az ő történetük az előadás legtisztázottabb, legjobban értelmezett vonala.

A tündér-szféra újraalkotásában Dobai, sajnos, nem jutott kielégítő megoldásra. Felfogása szerint *csak Puck démoni lény, Oberon és Titánia emberiesültek.* Nehéz ezzel egyetérteni, Shakespeare – úgy véljük – nem teszi lehetővé. Nála a tündérvilágban Oberon a legfontosabb alak, ahogy már jeleztük. A Természet maga. Puck csak eszköz, őtöle kapja varázsszközeit, a bonyodalmat Oberon akarata mozgatja. Alakja az el-lentmondások csodálatos egysége: félelmetes és elragadó, bosszúálló és gyengéd, kegyetlen és jóakarató, szilaj és bölcs, kiábrándult és szerelmes. E nagyformátumú lény helyett egy kiábrándult, kissé enervált fiatalembert kapunk. *György Emil* szenvtelen, inkább a méla Jacques-ot alakítja, s a Téseusszal való finom megfelelésben nem felül-, hanem alulmúlja az emberi teljesség képviselőjét. Titánia (*Timár Éva*) csinos, ledér asszonykája a démoniség szikrái nélkül elveszti jelentőségét. A számmal való jele-

neteie – a rendező jóvoltából – elkerülik a szokott bohózatot, de nem kegyetlenné csak naivvá válnak. Tündérei már nem ballerínák, végső alakjukat azonban nem találták meg, pillanatnyilag amolyan faluvégi rosszlelkek. Dobai legjobban elgondolt, legizgalmasabb tündérfigurája – Puck. Valóban ördögi, és nem kedélyes krampusz; nem nélküli, kortalan, érdek nélkül ártó, emberiességet nem ismerő, könnyed szórnyeteg. Épp némi vaskos erőt hiányolunk belőle, de ebben alighanem *Sólyom Kati* alkati finomsága a ludas. Keményebb kötésű fickó ez a Puck!

A cselekményt jórészt már Shakespeare konkrét időn és téren kívül helyezte. Dobai tovább kívánt menni, az időtlenség vonatkozásában igen szerencsésen (ehhez kitűnő partnert kapott a jelmeztervező *Kalmár Katalinban*), a helyszín tekintetében viszont nagyon vitathatóan. Az egyetlen díszlet (*Vata Emil* munkája) nem „jelzi” Téseus palotáját – az oromzatfigurák a gyenge világításban alig funkcionálnak, – de megteremti az athéni erdő zsúfolt, buja, nyomasztó környezetét. Így tulajdonképpen egyetlen konkrét helyszín van. Téseus palotája a nappal, a megbékélés, a bölcs derű tartománya – megszűnik, legalábbis elmosódik. Téseus maga is a szürrealisztikus renegetegben járkal (nem minden logikai és fizikai nehézség nélkül) Hyppolitájával. Az éjszaka-lidércnyomás síkjának meg a nappal-kijózanodás síkjának kontrasztja elkenődik és két szerencsétlen következménnyel jár: egyrészt *minimálisra csökken a Téseus-kör funkciója*, a Téseus-képviselte érett nyugalom, megbékélő derű Shakespearehez nagyon közelálló magatartása (hiszen Téseus Prospero előképe). Téseus alakja a megszenvedett tapasztalások energiaforrásából sugároz harmóniát; *Baracsi Ferenc* alakításában át is csillan valami ebből, de nem tudja leküzdeni a másnemű atmoszféra ellenjátékát. Másik bajos következmény: a *befejező tündér-jelenet teljes félreértés*. A tündérek ide (a palotába) a Természet harmóniáját hozzák. A megbékélt Oberoné a főszerep, áldást mond a szerelmi párokra, a szerelem otthonára, ezekben a percekben a teremfő-fenntartó szerelem gényusa. Hangulatilag az előadás mégis a korábbi, démoni elemet hozza vissza. Megerősítik ezt a balett bacchanáliát idéző képei, holott *itt a nemiségnek nem a sötét, hanem a fénylő aspektusa, életet adó ereje jutna szóhoz*. Higgyünk Shakespearenek! A derűs, kibékítő elemek nála többnyire párhuzamban vannak a „dark comedy” szférájával, filozófiai, dramaturgiai szerepet is kapnak. Nem merő és fölös konvenciók.

A régebbi előadások visszatérő hibája volt a *kézműves-jelenetek* túltengése. Hazai színikritikáink száz éve keseregnek rajta. Az új pécsi előadásban a helyükre kerültek. Színészileg ugyan a kézművesek megformálása a legkönnyebb feladat, a derék mesterek gazdag komikumuk azonban gyakran arra csábította a színészeket, hogy rájátszsanak, s ezzel az alakok báját, üdeségét elvegyék. Dobai sok remek, igen mérték-tartó ötlettel rendezte ezeket a jeleneteket, a színészek szinte puritánul játsszák és egytől-egyig pompásak. Különösen Zuboly (*Koltai Róbert* – pedig alkatával nem is termett a szerepre) túltengő önbizalma és gyermeki megszeppenései meg Vackor (*Paál László*) tudatlan-tudálékossága felejthetetlen. A jámbor fickók nemcsak műkedvelők, hanem a mindenkor színeszgyöngék öngúnyoló kifigurázásai. Ahogy az író is öniróniával torzítja el önnön művét (a *Romeó és Júliát*) és talán nem belemagyarázás Arany hasonló törekvését is felismerni: *Pyramus és Thisbe* siralmas tirádáiban az Arany-balladák pátozát és ritmikáját. Micsoda isteni komédia! Mindenki nevet, a játékos és színpadi közönségük, az író, (a fordító), a nézőtőren ülők. Egy pillanatra megszűnik minden diszharmónia, embert és embert közösségbe von, békélve összetálcsoztat a tiszta nevetés. Shakespeare ezt is tudta. Azzal együtt, hogy „Ily gyorsan elvész minden, ami fény.”

Az előadásban a fiatalok és a kézművesek cselekményszála nagyon jól sikerült, a tündérek és Téseuséké nem, de ez mégsem annyit jelent, mintha a korábbi színrevitelekhez képest egyszerű helycsere történt volna. Egy remekmű halhatatlansága örök megújulásának képességében rejlik, ezt a potenciát azonban az élő színháznak kell felszabadítani. A pécsiek Szentivánéji álom előadása sokat elvégzett a klasszikus mű újáteremtéséből – hibái, tévesztései ellenére is. Tendenciájában rejlik az értéke.

A sánta Marika

*Marika biccenősen, sántitva jár.
Kijött az erdőszélre egy délután.
Hozta gyönyörű kincsét az aranyos,
Mint egykor Achillesét Hétaisztosz.*

*Attól volt szebb a leány, hogy sánta volt,
szenvető kis csipője látnivalóbb.
Szomorúság tanyázott arcocskáján,
de élénk reszketés a melle táján.*

*Fekete haja fénylett a nyári nap
méz-édes melegében, mint a bazalt.
A bőre tűz-tehér volt, mint a rozs-láng.
Igy jönni sose láttam gyönyörűbb lányt.*

*Meggyfának láttam akkor a Marikát,
lépett a gyaloguton meggyfa-virág,
hitetlen áradással a szerelem,
már attól szögesebben, hogy félszegen.*

*Nem tudtam örömömben mit csinálni.
Marika leült mellém eget látni.
Gyümölcsös szájában egy rágott fűszál.
Bámulta, hogy a golya magasra száll.*

*Fáradt volt kicsikét még a menéstől,
orcája fölpirult a heves vértől.
Szemérmesen, szeliden, vigyázva szólt.
Szíve, mint a galambé, úgy dobogott.*

*Félt attól, amit akart, de akarta,
lábaival csipőmet betakarta.
Szarvasbika legelt a tejes rozsba,
aranymáringó bujt a bozótosba.*

1967. 10. 4.

Életem szikrázásai

*Életem szikrázásai
Szavak szavak
Akár a csillagszórók
Elizának
És csak ünnepem emléke
Lóg kormosan*

*Bámulom a kivégzett lenyőt
Karácsony van*

Különös ez,

*hogy ugyanaz az ember,
ki egyrészt szürke s esendő nagyon,
s nem akar „győzni” barikádokon”
(ha dolgozik is, ammit épp, hogy éljen)
végül is győz
és csodákat teremt.*

*Hajdan... hitetlen, vagy titkolt eretnek,
követ hordott hatalmas templomokhoz,
ma... szidja körben az egész világot,
miközben modern erőművet épít;
– ha szobrász, amíg titkon ágyradönti
más asszonyát, úgy nézi már e testet:
„Jó lesz a hűség szobrához modellnek”
– ki becsstelen jutott főhivatalhoz
(bólintgatva mindenhol s helyeselve)
a becsületről fogalmaz beszédet;
– lehet hogy ír, folyton elégületlen,
pokolba küldi a rendszert naponta,
de megereszt egy pár pozitív jelzőt,
hogy az írás közölhető legyen;
– Tanít. „Nem így volt! Hazugság!” üvölti
(otthon) ám másnap elmondja az órán
a szomjas-szemű tanítvány seregnek...*

*És lám,
felépül mégis a világ.*

*A turista az ódon katedrális
nézve dicséri a kőfaragót:
„Mekkora hit kellett ehhez a műhöz!”
– s a jövőendő kor embere meg minket
csodál gigászi alkotásainkért;
– a hűség szobra lelkiturdalást kelt
a hűtlenekben (míg előtte állnak!)
– s az apró csalók arca falfehér lesz
a becsületről elzengett beszédétől;
– az olvasó megnyugszik: Jól van minden!
Hiszen az író is dicsérte, jól van...
– és a tanítványt egész életén
végigkíséri az a szent tanítás...*

*Mert
a sündörgő, kétkedő szemű
ember eltűnik,
s megmarad a mű.*

*.
Iszonyatos ez,
s mégis, gyönyörű!*

FRANCIA KRÓNIKA

CENZÚRA AZ EMBERI JOGOK HAZÁJÁBAN

Olvasóimat alighanem meglepei a fenti alcím. Hogyan: cenzúra Franciaországban? Lehetséges egyáltalán ilyesmi? Sajnos, igen. Persze, nem nevezik nevén az elfajzott gyermeket. A hivatalos szó nem cenzúra hanem *contrôle*, vagyis „ellenőrzés”. Leglényegesebb ismérve, hogy a „valláserkölcset”, a „szemérmét” védi, no meg persze az „ifjúságot”, de kétszínűen és „rugalmasan”, azaz úgy, hogy közben sanda politikai szándékoktól sem mentes.

Fő vadászterülete a film. Az e téren működő filmellenőrző bizottságban nyolc cenzor képviseli a kormányt, illetve a minisztériumokat, nyolc pedig „szakértőként” ténykedik (egyházi emberek, pedagógusok stb.) Hetente kétszer ülnek össze, s megtekintik a kész filmeket, az államtanács egyik tagjának elnöklete alatt. Csak véleményeznek, a végső döntés joga ugyanis Michelet, azaz Malraux utódának, a kulturális ügyek miniszterének a kezében van.

Közbevetőleg felöltik bennem egy emlék: egyszer magam is részt vettem egy ilyen vetítésen – no nem kell megijedni, nem mint „cenzor”, hanem csak mint tollmács. A bizottság ítélkezik ugyanis a külföldről behozott filmek „vetíthetősége” felett is. Azt hiszem, 1951-ben történt, hogy kapásból fordítottam a tisztes bizottságnak egy magyar film szövegét. Arra is emlékszem, hogy melyik volt: a *Dalolva szép az élet*, amelyet az 1956-ban „külföldre távozott” Békeffy István és Mérai Tibor írt, s amelyből csak Balázs Samura, meg arra emlékszem, hogy a bárgyú mese Rákosi dicsőséget zengte (képzem, hogy Békeffy, e minden hájjal megkent róka, hogy röhögött a markába, mikor „átejtette” az akkori „filmfejeseket”...)

Ami a könyvkiadás illeti, a helyzet sokkal bonyolultabb: itt egy olyan bizottság működik, amelynek elvben az a célja, hogy az ifjúság erkölcsseit védje. Elnöke egy Morelli nevű bíró, s a bizottság a belügyminiszter „felé” véleményezi a műveket. Ha úgy találja, hogy a könyv szeméremszértő, megtiltja a kirakatba való helyezését (ami mellesleg eléggé nevetséges, mert ezzel csak növeli a tiltott gyümölcs kelendőségét). Ha egy kiadónak már két ilyen esete akad, minden „hasonló” szellemű munkát előzetesen be kell nyújtania az igazságügyminiszternek.

Ami a filmet illeti, az említett bizottság különösen arra érzékeny, ha a rendezők korrupt rendőröket vagy bírákat, megvesztegethető politikusokat, sikkasztó tisztviselőket ábrázolnak, no meg persze – amint arról Diderot *Az Apáca* című regényének filmváltozatával kapcsolatban sok szó esett – ha valamit egyház-, illetve vallásellenesnek találnak (ami elég furcsa egy olyan országban, ahol majdnem száz éve megvalósult – legalább is elvben – a vallás és az állam szétválasztása). Nem véletlen, hogy egyetlen filmet sem készítettek a Dreyfus-ügyről, hogy az olyan kényes dolgokról, mint az algériai háború ne is beszéljek. Autant-Lara nem forgathatta hazájában *A ne ölj-t* és hosszú ideig Godard *Kiskatonájá-t* sem engedték forgalomba hozni. Elég, ha egy rendőrt pofonútnak, hogy betiltsák a filmet (ez történt Chris Marker egyik filmjével). Vadim, a kitűnő rendező így nyilatkozott: „Azért csinálók erotikus filmeket, mert nem vihetem vászonra azokat a történeteket, amelyek igazán érdekelnek.”

A filmforgatókönyvet már előzetesen be kell mutatni az ellenőrző bizottságnak, amelynek ugyan csak „figyelmeztetési” joga van, de ha a producer vagy a rendező fittyet hány a figyelmeztetésnek, biztosan számíthat a betiltásra a film elkészülte után. Mivel a film drága multság, nem igen akad tőkés, aki kockáztatni merné millióit. Ezért nem készülnek politikai filmek, vagy, ha igen, mint például újabban a nálunk is sikerrel vetített *Z...* Görögországban vagy valahol másutt külföldön játszódnak,

mintha Franciaországban már rég megvalósult volna a szólásmondás: *Heureux les pays qui n'ont pas d'Histoire* („Boldog az ország, amelynek nincs történelme”).

Ismét a kiadványra térve: a rendőrségnek kiépített besúgó hálózata működik, részben a kiadóknál, részben a nyomdákban, s a hatóságok már az imprimatúrát megkapják, ha „gyanúsak” találnak egy könyvet. Az igazság azonban az, hogy – legálábbis az algériai háború vége óta – nagyon kevés könyvet tiltottak be, koboztak el, illetve kevés szerzőt fogtak perbe, pusztán politikai okokból. Baudelaire és Flaubert hazájában ezen a területen főleg az ún. pornográf vagy fél-pornográf művek körül támadnak – a hagyományokhoz híven – viharok.

A színházi cenzúrát a Kamara még 1906-ban megszüntette. Igaz, hogy nem politikai vagy erkölcsi, hanem költségvetési okokból: egyszerűen megtagadták a cenzoroknak nyújtott fizetés megszavazását, azzal, hogy erre ott van a rendőrség... Persze, mindenképpen visszaesett a helyzet, hogy színházi cenzúra nincs, filmcenzúra azonban van. Az igazságügyi apparátusnak megvan a lehetősége, hogy bármilyen darab bemutatását megakadályozza azon a címen, hogy „zavarja a közrendet”. Emlékeztet, hogy az ötvenes években betiltották Vailland egyik darabját. Azóta erre a sorsra jutott Armand Gatti egyik műve, s akadt még néhány ilyen eset. Nemrég egy Arrabal-darab körül támadt bonyodalom. A kiszálló rendőrtiszt betiltást követelt, mert az egyik színésznek látható volt a nemiszerve. Két héttel később azonban visszavonta javaslatát, mert a fehér színészt egy néger váltotta fel...

A sajtó állandóan vita tárgyává teszi, s persze a karikatúristák rengetegszer veszik célba a cenzúrát, illetve balfogásait és következtelenségeit. 1951-ben Beckett alig tudta kinyomtatni *Molloy* című regényét, mert a nyomdák féltek, hogy eljárást indítanak ellenük „trágár” könyv kinyomtatásáért, egy olyan üzemben, ahol 18 éven aluli tanulók is dolgoznak (ez az egyik legmeghökkenőbb és legkormönfontabb módja annak, hogy a hatóságok belekössenek a könyvekbe). Eleddig még semmiféle miniszternek, vagy rendőrnek – az esztétikusokról nem is beszélve – nem sikerült megnyugtatóan meghatározni a pornográfiát. Henry Millert húsz éven át pornográf-nak tartották – ma viszont már elismert és büntetlenül kiadott sikeres szerző (legálábbis Franciaországban). A könyvcenzúra egyik legnevetesegebb vonása az, hogy az említett „ifjúságvédő” bizottság csupán két-három havonta ülésezik. Ha tehát egy „merész” könyv, az ülés másnapján jelenik meg, mire a bizottság eljárást indít, már rég elfogyott (ez történt *Positions* című, címéből is láthatóan nagyon merész „kis piros könyvvel”). Egyébként már sokan megírták: az „agyonvédett” ifjúság egyáltalán nem harap az ún. pornográf könyvekre, s például a párizsi Diáknegyedben nemrég megnyílt, skandináv példára berendezett *sex shop*-okat főleg élemedett urak látogatják. Az egyik kommentátor, azt hiszem, helyesen tapint a lényegre: „Ha az irodalom és művészet a valóság tükré... a cenzúra akkor csak egy olyan társadalom reakciója, mely fél. Méghozzá önmagától”. S Pierre Daix, a *Lettres françaises* szerkesztője is helyesen mutatott rá: „Ellene vagyok minden előzetes cenzúrának, mind a kiadvány, mindpedig a film terén. Szerintem ez veszedelmes rendszer, amely meghamisítja a problémát. Az íróknak és a filmeseknek felelősnek kell lenniük, azért amit termelnek, akárcsak nekünk, újságíróknak.”

MAGYAROK VILÁGLEKSIKONA

Kiadói körökben hallottam félfüllel, hogy készül a Magyarok Világlexikona. Nagyon örülök neki, de nem irigylem a szerkesztőséget, mert – mint az utolsó előtti Krónikámban, némi tréfás túlzással Schöffner Miklóssal kapcsolatban írtam – „mindenki magyar”. Roppant nehéz feladat lesz feltérképezni a világon szétszórta élő és működő tudósainkat, művészeinket – arról nem is beszélve, hogy sok esetben felvetődik a politikai hovatartozás kényes kérdése – amit, gondolom, a szerkesztőség körülbelül olyan ügyesen fog eldönteni, mint az Irodalmi Lexikon tette, azaz mindenkit bevesz, aki szakmai tevékenysége, tehetsége, tudása révén megérdemli...

Sokkal nehezebb kérdés eldönteni: ki a magyar? Az, aki a Kárpát-medencében

született és még tud magyarul, vagy az is, aki csak magyar származású, de már idegenben nőtt fel, és esetleg nem is beszéli a nyelvünket? Ha rajtam állna, talán úgy oldanám meg, hogy a Lexikon törzsökében az igazi magyarokról (tehát az itthon született és magyarul ma is tudó hírességekről írnék), de egy függelékben felsorolnám, s rövid adatokkal ismertetném azokat is, akik csak eredetük szerint magyarok.

Mindezt azért mondtam el előljáróban, mert ismét szeretnék szólni néhány ilyen hírességről.

Az első Vercors, alias Jean Brüller, aki a második kategóriába tartozik: ő már Párizsban született és nem tud magyarul. Mivel régi barátság fűz hozzá, volt oly kedves és megküldte az egyetlen monográfiát, amit eddig írtak róla (ami bizony furcsa, hiszen a francia írókról – a Vercors-nál kevésbé jelentősekről is – általában sok könyv jelenik meg már életükben). Szerzője Radivoje D. Konstantinovič, s a párizsi C. Klincksieck könyvkereskedés adta ki, a strasbourg-i Bölcsész Kar Román Filológiai Központjának az égisze alatt. Külön érdekessége, hogy imitt-amott maga Vercors is kommentálja a szerző megjegyzéseit. (Ez általános divat a francia filológiában, hirtelenében Malraux és Maurois jut az eszembe, akik szintén megjegyzéseket fűztek egy-egy róluk szóló monográfiához.) Nekem az volt a legérdekesebb benne, hogy végre megismerhettem Jean Brüllert, a rajzoló, mert a könyvecske közli Vercors (de akkor még nem volt Vercors) 18 régi rajzát a háború előtti grafikus korszakából. Származásáról is megtudtam egy eddig ismeretlen adatot, amelyről ő sem beszélt nekem: apja, Louis Brüller, aki Budapesten született, tulajdonképpen francia származású volt: családja a XVIII. században a Vogézek vidékéről emigrált Magyarországra. Ezek szerint – tudtommal ez a maga nemében példátlan eset – maga Vercors valójában olyan magyar eredetű francia író, aki végülis ... mégiscsak francia származású! Nagy érdeklődéssel néztem át a bibliográfiát is (amely, mint a jugoszláv szerző maga is elismeri, korántsem teljes), nemcsak azért a szerénységgért, mert szerepel benne az én *Hongrois de la Résistance* című kis brosrám (1946), amelyhez Vercors írt előszót meg az ÉS-ben megjelent *Vercors „kalandjai”* című, 1967. júliusi cikkem (e téren a leghiányosabb a bibliográfia, mert Vercors-ról még sok más magyar tanulmány és cikk szól), hanem azért is, mert fel vannak tüntetve benne Vercors műveinek a fordításai is (bár ez a lista sem teljes). A leghíresebbet, *A tenger csendjé-t*, amely magyarul már többször, több fordításban is megjelent, a főbb világnyelveken kívül lefordították többek közt perzsára, görögre, katalánra, japánra (az érdekesség kedvéért ideírom a nippon-címét: *Uni no simmoku*), izlandi nyelvre, kínaira (*Hai-di csen-mei*, Peking, 1953) észtre, portugálra, bengálira, hindire, örményre, héberre és még (talán ez a legfurcsább!) walesi nyelvre is. A monográfia felsorolja a megzenésítést, rádióra és televízióra alkalmazott változatokat is: itt megint szerepel *A tenger csendje* (amelyből 1965-ben magyar Tv-film készült).

*

Alighanem Vercors-nak köszönhetem azt is, hogy megkaptam a Dormándi László Baráti Társaság nagyon szép küllemű brosróját. Dormándi viszont az első kategóriába tartozik. Ő csak 1939-ben vándorolt ki, s hosszú évekig magyarul írta regényeit meg novelláit. Csak élete alkonyán tért át a franciára. Ezeket az írásait aztán le kellett fordítani magyarra, a felszabadulás óta ugyanis néhány munkája anyanyelvén is megjelent: *A hórihorgas és a köpcös* (Szépirodalmi, 1965); *A múlt zarándoka* (Magvető, 1968); *Bábszínház* (Szépirodalmi, 1968).

A könyvecskét Székely-Kovács Olga (Madame Dormándi) színes festménye díszíti, mely férjét ábrázolja, amint újságot olvas. A bevezetőt Vercors – a Társaság elnöke – írta, ehhez kapcsolódik Gyergyai Albert *Egy francia-magyar* író című előadásának a szövege; továbbá Dormándi érdekes első világháborús emlékei, amelyekből kiderül, hogy amikor 1916-ban bevonult, lelkes „osztrák–magyar hazafi” volt (az is igaz, hogy – rousseau-i öngyalázó kéjjel vallja: „hihetetlenül korlátolt fiatalember voltam”). Egy novella, meg egy részletes életrajz és bibliográfia egészíti ki a monog-

ráfiát, amely szerint a szerzőnek még sok magyar nyelvű kiadatlan műve hever kéziratban, valamint négy francia színműve, mely eddig nem lett sem kiadóra, sem direktorra.

*

A milliós példányszámú *Paris Match*, Európa legnagyobb képes hetilapja, két oldalas illusztrált cikket szentel André François rajzolónak. Persze a nevéből (Vasarelyvel ellentétben), akárcsak mondjuk Jean Image, a kitűnő magyar-francia rajzfilm-rendező nevéből (családi neve: Hajdu Jenő), nem derül ki, hogy Temesvárott született (akárcsak François Ervai, a kitűnő, szintén magyar származású esztéta és kritikus, a *Quinzaine Littéraire* egyik szerkesztője). A nagy világlap abból az alkalomból ír Farkas Bandiról, (ugyanis ez az igazi neve), hogy nagy kiállítása nyílt a Louvre épületében lévő Iparművészeti Múzeumban, ahol 300 különböző művét állították ki. André François ugyanis nagyon sokoldalú: plakátrajzoló (ő rajzolta például Pierre Étaix, a kiváló rendező és komikus filmjeinek a plakátjait, de reklámfalragaszokat is készít), festő, illusztrátor (például Huxley *Szép új világ*-ához vagy Jarry *Übűkirály*-hoz rajzolt remek illusztrációkat), szobrász, diszlettervező (Roland Petit balettjeihez és Royal Shakespeare Theatre társulatának *Windsori víg nők*-jéhez készített diszleteket). Ő is a harmincas években érkezett Párizsba. Én a háború után ismertem meg a nevét. Szerettem szellemes karikatúráit, amelyekkel akkor elárasztotta a francia sajtót. Ma már nem nagyon látom a francia lapokban a nevét, s mint *Match*-ből megtudtam, most elsősorban az angol-szászoknak dolgozik (*New Yorker*, *Punch*, stb.). A franciák ugyanis úgy vélték, hogy nagyon szellemes, de humora inkább amolyan brit ízű (az is igaz viszont, hogy az angolok szerint meg „franciásan szellemes”...). Albumai is jelentek meg Amerikában és Angliában. Angliáról jut eszembe, hogy ő is eredeti módon házasodott, mint André Salmon: a kitűnő, nemrég elhunyt francia műkritikus, költő és író – amint már megírtam – fogadásból elvette az első hölgyet, akivel egy párizsi kabarében megismerkedett – Farkas-François viszont kijelentette, hogy csak utcai ismeretségből fakadó házasságra hajlandó. Így is történt: megszólított egy nőt, kiderült, hogy egy angol diplomata leánya, elvette... és – mint a mesében – ma is boldogan élnek...

Farkas-François az I. kategóriába tartozik, hiszen csak felnőtt korában került Nyugatra és ma is jól tud magyarul.

*

Nem tudom, hogy a tervezett Magyarok Világlexikona csak az élőkrol fog-e megemlékezni. Ha nem, akkor – gondolom – Georges Politzer is bekerül, akiről *A materializmus Pascalja* címmel írtam 1967 júniusában az ÉS-ben, és amelyhez – hasonló cím alatt – hozzászólt M. Abonyi Arany is (*Magyar Nemzet*, 1967. júl. 23.), sok érdekes adatot közölve a nagy francia filozófus, pszichológus és vértanú hazai gyermekkoráról. Később Péter László szegedi kutató is kiegészítette Politzer életútjának érdekes adatait (*Magyar Hírlap*, 1969. febr. 14. és *Délmagyarország*, 1970. márc. 29.). Utóbbi cikket megküldte, azzal a kéréssel: tegyem már szóvá, hogy 1967-es reklamációm óta még mindig nem jelent meg semmi magyarul Politzer művei közül. Íme, a *Jelenkor*-ban teszek eleget kérésének. Tudomásom szerint a Kossuth kiadó foglalkozik a gondolattal – de az úgy nem egyszerű, mert sok eszmei probléma vetődik fel az 1942-ben kivégzett mártír korai műveivel kapcsolatban. Ennek ellenére remélnünk kell!

KÖNYVSZEMLE

A fordítások előtt két magyar szerzőtől származó műről szeretnék szólni. Az első az Akadémiai Kiadónál jelent meg, *Eszmei és irodalmi találkozások* címmel, „Tanulmányok a magyar-francia irodalmi kapcsolatok történetéből” alcímmel. Akik ismer-

nek, azt hiszem nem lepődnek meg, ha azt mondom: az utóbbi hónapok terméséből ez érdekelt a legjobban. A mű az Eötvös Loránd Tudományegyetem Francia Tanszékének és a Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének gondozásában, a szakterület két kiválóságának (Köpeczi Béla és Sötér István) szerkesztésében jelent meg, majdnem 36 íves terjedelemben, de nem tudom, hány példányban, mert ez nincs feltüntetve (nyilván, mert nagyon kicsi). A tanulmányok a trubaduroktól (Eckhardt) egészen máig terjedően sok területet tekintenek át. A dolog természeténél fogva legjobban Markovits Györgyi: „Magyar tollal francia földön” című dolgozata érdekelt, úgysí, mint „szereplőt”, de nagy kíváncsisággal olvastam Fenyő István írását is Pulszky Ferenc kiadatlan párizsi útinaplójáról (1836). A legizgalmasabb olvasmány a francia–magyar kapcsolatok egy olyan megszállottjának, mint e sorok írója azonban talán mégis Kozoca Sándor repertórium a francia nyelvű irodalom 1919–1968-as korszakáról. Roppant nagy és hasznos munka ez a gyűjtemény, hiányai ellenére is kitűnő – azt azonban fájjalom, hogy egy ilyen elit-kiadványba oly sok sajtóhiba csúszott be. Nemcsak a francia ékezetekről van szó, hanem még Giraudoux-t is Giroudoux-nak írták, vagy szedték; Sainte-Beuve-öt meg Saint-Beuve-nek, Roger Vailland-t pedig Vaillard-nak, stb., stb. Az 1969. december 26-án elhunyt Pálffy grófnő, alias Louise neve pedig nemesi név: tehát nem pusztán Vilmorin, hanem de Vilmorin. Persze ezek a kis pöttyök nem változtatnak azon az örömdetes tényen, hogy a gyűjtemény (amelynek egyes darabjait folyóiratokból már ismertük) a felszabadulás óta a legmonumentálisabb dokumentuma a francia–magyar szellemi kapcsolatoknak. A 20. századi részből különösen nagy élvezettel olvastam Illés Endre „Stendhal műhelyében” című remek esszéjét.

Sokkal kevésbé igényes Szávai János *Saint-Exupéry*-je, mely a Gondolat kiadó becses „Irodalomtörténeti kiskönyvtárában” jelent meg. A fiatal kutató már az első mondatával vitára invitál: „Franciaországban ma Saint-Exupéry a legolvasottabb író.” Így, kereken, apodiktikusan, magyarázat, bizonyító statisztika nélkül. Én ezt kétlem, bár az *Éjszakai repülés* szerzője csakugyan népszerű. Nagyon sok statisztikát láttam, de Camus mindenütt előbb szerepel. Különben is ezt így kijelenteni, nagy merészség, hiszen nemcsak a kelendőség számít, hanem a közkönyvtári olvasottság is, meg egy se-reg egyéb tényező. A fenti mondatba én bizony beírtam volna egy „alighanem”-et... Félek, hogy ez éppolyan téves, mint az, hogy – amint a szerző a 89. oldalon állítja – Gide „1950-ben halt meg”. Nem: a *pénzhamisítók* írója 1951. február 19-én hunyta le szemét. Az sem áll, hogy Saint-Ex-en kívül (a franciák így becézik) „csak Malraux, André Chamson, Jean Prévost vállalta a kockázatot”, mármint a fegyveres harcot a háború alatt (95. old.) Hosszan tudnám sorolni a „kockázatvállalók” névsorát, vagy a vértanú-írókét... Kissé csodálkozom, hogy ezeket a kirívó állításokat, vagy elírásokat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Világirodalmi Tanszékének munkaközössége, illetve a szerkesztő, nem „pécézte ki” az egyébként érdekes és általában helytálló dolgozatban.

*

A fordítások közül elsőnek Jean-Paul Sartre *Mi az irodalom?* című (Gondolat) régi tanulmány-gyűjteményét említem, amely csak 14 ívet közöl – Dobossy László válogatásában, Nagy Géza és Vigh Árpád fordításában, Tordai Zádor hosszú utószavával – a hét francia kötetnyi tanulmányból (*Situations*), amelyeknek anyaga eredetileg folyóiratokban jelent meg, egyes dolgozatok még a háború előtt (például a Faulknerről szóló). A válogató roppant nehéz helyzetben lehet (én még nehezebben voltam, amikor csak mazsolákat szedegedhettem belőlük a Nagyvilág 1964. decemberi számában), mert a szerző minden írása érdekes. A legerdekeesebb azonban maga a kötet törzsoke, a *Mi az irodalom?*, amely annak idején nagy port vert fel, és amelyre olykor még ma is hivatkoznak. De hol van már azóta ez a sietgő elme, ez a nyugtalan lelkiismeret, aki kanyargós, de mindig imponálóan őszinte meggyőződéstől fűtött pályája során mostanában megint balra, sőt szélsőbalra hajlott?...

A népszerű Európa zsebkönyvben jelent meg egy Mauriac-regénycsokor: az *Atya*-

isten, *A szerelem sivataga*, Thérèse Desqueyroux és végül *A kis idétlen*. Én talán az elsőt, az 1924-es *Genitrix*-et szeretem a legjobban. A szerző remekül írta meg benne, egy rövid idő alatt lejátszódó, alig három hőst mozgató családi tragédia keretében, az anyai szeretet (vagy szerelem? hisz' mind a kettő *amour*!) gyilkos túltengését. Mint minden Mauriacé-regény, ez is Gironde megyében, az író szűkebb hazájában játszódik. Hősei semmittevő aranypolgárok, így tehát amikor a szerző a lélek legiszaposabb rétegéig ás le, egyúttal „leleplez” is...

Elvezetett, sőt izgalommal olvastam a Kozmosz Könyvek című népszerű sorozatban megjelent, *Nagyúri mesterség* című Pierre Boulle-regényt. A *Híd a Kwai folyón* szerzője kitűnő abszurd-regényeket ír (itt a szót nem az elvont képtelenségekre, vagy az „új regény”-féleségekre értem, hanem a helyzet kiélezett ellentmondásosságára), még bőven meríthet belőlük könyvkiadásunk. Ez az ellenállási kémhistória egyszerűen jó krimi és kitűnő lélekfestés. Parancs János (kitűnő költő!) fordítását már nem tudom hasonlóképpen dicsérni; rengeteg benne a tapadás: „a tiszta gondolkodás távol állt tőle” – írja (25. old.). A magyar olvasó azt hihetné, hogy a piszkos gondolatok ellentétéről van szó, holott *pensée pure*, itt elvont gondolkodást jelent. A tapadás olykor már eléri az értelmetlenség határát: „Azokat, akik beérik azzal, hogy követik az általános mozgást” – írja a fordító ahelyett, hogy „Azokat, akik csupán követik a többséget, vagy úgy tesznek, mint a többiek” (69. old.; a *mouvement* ugyanis itt a lelki indítékokra utal, szó sincs semmiféle fizikai mozgásról!). A 161. oldalon említett „cseleszövés hercegei” pedig egyszerűen a cseleszövés mestereit jelenti (a *prince*, származásához híven, nemcsak fejedelmet, herceget, hanem principálist, elsőt is jelent!).

Az 1967-es Goncourt-díjas regény, amelyet André Pieyre de Mandiargues (ezt a bakafántos második keresztnévet – Pieyre – a nyakatekertségeket kedvelő író eszelte ki magának a közönséges Pierre helyett – el is vétik nálunk sokszor!), *A legkülső körön* (nem a legszerencsésebb cím, de bevallom, nem nagyon tudnék jobbat a *La Marge*-ra) címmel írt, a szürrealistáskodó, erotika-kedvelő írónak nem a legjobb műve (bírálták is sokan hazájában a Goncourt Akadémiát, hogy ezt jutalmazta), de sokat felvillant a szerző tehetségéből, kivált ami a barcelónai környezet érzékletes ábrázolását illeti. Nekem az 1957-es *A tengeri lilium*, de még az azóta megfilmesített 1963-as *A motorkerékpár* is jobban tetszett. Tellér Gyula, a fordító és utószóíró kissé többet is írhatott volna a nálunk szinte teljesen ismeretlen szerzőről, hiszen ezen a regényén kívül csak egy elbeszélése jelent meg *A mai francia elbeszélők*-ben. (Európa, Modern Könyvtár.).

Az Európa elkezdte „piacra dobni” a II. világháború utáni legsikeresebb történelmi regénysorozatot, Maurice Druon „regénygyárának” maradandó termékét, *Az elátkozott királyok*-at. Az első fecske, *A vaskirály*, amely a XIV. század elejét eleve-níti fel, szemléletesen, izgalmasan, tanulságosan (jobban összefogja a szálakat, mint Dumas, és nem elmélkedik annyit, mint Hugo), bizonyára elnyeri a magyar publikum tetszését is, az angolszász, német, spanyol, portugál, orosz, dán, svéd, norvég és román olvasóké után. Druon pompás egyensúlyban tartja a regényes cselekményszöveget és a történelmi hűséget. (A ciklusnak sok magyar vonatkozása van, illetve lesz, kivált az utolsó, VI. kötetben, amelyben sok szó esik Magyarországi Klemencia fiáról, a roppant kalandos sorsú, bölcsőben elcserélt, Budán is járt, I. Jánosról.)

Igaza volt-e Halász Gábornak, amikor így parentálta el 1944-ben Giraudoux-t: „Éreztük, hogy átmenet csupán, mulandó, mint minden illúzió; de tudtuk, hogy örökkévaló is, mint minden, ami költészet. Ridegebb korra váltottunk, de az emlék és a giraudoux-i mű megmarad, gyönyörködtetően és izgalmasan”. Körülbelül így vélekedik a fordító is a most újra megjelent *Harc az angyallal*-ról, s ha tudjuk, hogy ez nem más, mint Gyergyai Albert, aki mellesleg nagyon szép utószót is írt a műhöz, alighanem igazat kell adnunk mindkettőjüknek, bár azt hiszem, a mai ifjúság nem „harap” erre a sajátosan kanyargó új-preciozitásra... (Európa)

A MAI SZLOVÉN IRODALOMRÓL

II. rész

V.

Ha először a költészetről beszéltünk, ezt nem csupán az irodalmi műfajok hagyományos besorolásának hatására tettük, hanem azért is, mert ez a szlovén irodalomnál – és sok más irodalomnál – is a legtermészetesebb dolog. A szlovéneknek különösen az elmúlt és a jelen században. A szlovén nemzet 1918-ig a Habsburg-monarchia politikai keretében élt, és nem volt rá lehetősége – századokon át szűkségét sem érezte ennek –, hogy politikai öntudatra ébredjen. Mint nemzet azonban már valamikor a XVI. század közepén öntudatra kezdett ébredni, és pedig kizárólagosan az irodalom és a kultúra útján, a XIX. század közepén pedig politikai, alkotmányos öntudatosulása is a kultúrán és irodalmon keresztül kezdődött meg. Ebben a folyamatban az a jellemző, hogy az irodalmi vagy kulturális élet fejlettsége, produktivitásának foka sohasem volt normális viszonyban, természetes összhangban a politikai és gazdasági lehetőségekkel. A kultúra és az irodalom élete mindig erősebb, sőt elsődlegesebb is volt, mint a gazdasági élet. Nemzeti múltunkra tehát semmiképpen nem lehet alkalmazni az ismert tételt a kultúráról, amely állítólag a gazdasági és politikai hatalom felépítménye. Jellemző az is, hogy Bécs politikai nyomása eltorzította és határok közé szorította az eredeti kulturális, és ezzel nemzeti fejlődést is, az újabb időkben azonban már nem tudta erősebb méretekből elkorcsosítani, ami pedig területeink kulturális fejlődésének diszharmóniáját okozhatta volna, összehasonlítva Ausztria más tartományaival.

Az irodalomnak tehát a szlovénség fejlődésében évszázadokon át uralkodó és nemzetet-formáló szerepe volt. Ezért jutott az irodalomnak a legmagasabb polc a nemzet, a nemzeti alkotóerő értékeinek és kvalitásainak hierarchiájában. Csak az utolsó szakaszban, leghatározottabban 1950 után zajlott le a technizáció és a politikai-eszmei expanzió nálunk is, a nagyvilágban is a nemzeti irodalmak létezésén kívül, vagy irányult egyenesen ellene. A társadalmi öngazgatás eszméjének megjelenésével és megerősödésével, ami a kulturális élet és alkotás keretében is egyre inkább reális, eleven lehetőséggé válik, a funkcionális értelmeben, a helyzet javulni kezdett. Mégis, az irodalom nem lehet többé az, ami volt a nemzet politikai életében, csak alárendelt, funkcionális szerepe marad a nemzeti alkotások összességében, ha nem is a pragmatizmus, a közvetlen, gyakorlati társadalmi, eszmei, politikai hasznosság értelmében, sőt néha még reprezentatív elit-jelleggel is, az általános fejlődési irány azonban megmarad. Ilyen értelemben alakul és erősödik tovább a nemzeti kultúra és a nemzet kultúráltsága, sőt a mi nemzetünk egyénisége is az európai térség és az egész emberiség távlataiban.

A művészi próza ezt a funkciót teljesíti belső struktúráival, amelyek eszmei, tartalmi, és kifejező-formális jellegűek. – Több lehetőség áll fenn, hogy a jelenkori, azaz háború utáni és a mai (1964-től számított) szlovén prózát megközelítsük. A leghagyományosabb, illetve leggyakoribb megközelítési mód az eszmei-esztétikai sajátosságok vizsgálata. Ebből a szempontból a fejlődést így vázolhatjuk fel: A háború után néhány évig a szocialista realizmus uralkodott, a zsdanovi esztétika többé-kevésbé látható jegyeivel. Mégis, ez az irodalom sokkal erősebben támaszkodik a háború előtti szlovén szociális realizmusra, amely már akkor kifejezetten magas fokot ért el mind esztétikai, mind eszmei és formális szempontból (Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Bratko Kreft, Ciril Kosmač, Anton Ingolič, I. Potrč). Éppen ezek a háború előtti legjobb írók folytatták a háború utáni első években a harmincas esz-

tendők irodalmi hagyományait. Mások is csatlakoztak hozzájuk (D. Lokar, Mira Mihelič stb.)

Közben, a kollektivizmus összesűrűsödésének és a társadalmi-politikai kiélezettségnek ellenében, amely a háború előtti szociális realizmust jellemezte, érvényesülni kezdtek olyan irányok, amelyek az 1954 után fellépő fiatalabb szerzők temperamentumos individualizmusának jegyeit viselték (B. Zupančič, A. Hieng, L. Kovacič, Vladimir Kavčič). A novella-irodalomban a megtanult értékrenddel szembenálló értékek elsőbbségét kezdik hangsúlyozni; az előre elrendezett és tudatosított emberi cselekvés értelmetlen és nem létezik, azonban léteznek egyéni döntések, amelyeket majd igazol az élet, ha történelmi és erkölcsi szempontból alkotó jellegűek. Hieng regényeiben szokatlan szempontból mutatta meg az ember tudatos és tudatalatti világát, és finoman elemezte ezeket a rétegeket. Az ember és a társadalom viszonya továbbra is jelen van ebben a prózában, de az álláspont, ahonnan ezt a viszonyt szemléljük, lényegesen megváltozik.

Egyre inkább az első sorba kerülnek az ontológiai és fenomenológiai kérdések. A francia filozófia perszonalista iránya meggyorsította ezt a fejlődést. Camus „forradalmasított embere” és Sartre életszemlélete nálunk először Edvard Kocbek 1951-ben kiadott novelláskötetében (*Strah in pogum* = Rémület és bátorság) jelentkezett. Az emberi elidegenedésnek témája ellenpólusává válik a „társadalomba” való abszolút belekapcsolódásnak, ami önmagunk megtagadását jelenti. Nem az a kérdés többet, mi az ember, hanem az irodalom most azt kutatja, ki az ember, vizsgálja ez emberi létezés társadalmi megfeleléseit (ekvivalenseit) és megkísérli őket sajátos aspektusaikban megragadni. Így jutnak el az antiregényhez: az első szlovén antiregény, *Crni dnevi in beli dan* (Fekete napok és fehér nap, 1958) szerzője D. Smolé, s azóta egész sor hasonló mű keletkezett.

A hatvanas évek prózairói közül kiemelkedik P. Zidar, Marjan Rožanc, S. Rozman, Peter Božič és Rudi Seligo. Külön kell említenem két trieszti regényíró és novellistát, B. Pahor és A. Rebula nevét: ők, hasonlóan a többi Triesztben élő szlovén íróhoz, szervesen beletartoznak a szlovén kultúra egészébe. (Hasonló a helyzet az osztrák Karintiában élő szlovén kultúrmunkásoknál.) Triesztben két szlovén irodalmi folyóirat jelenik meg, és több újság, köztük egy napilap. – Említést érdemel itt még M. Kolar, M. Kramberger, Leopold Suhodolčan és Jože Snoj.

Úgy tűnik számunkra, hogy a mai szlovén prózáról többet mond egy másik megközelítési mód. Ez a módszer a forma kérdését elsődlegesen az elbeszélés helyzetének aspektusából dolgozná ki, valamint a szerző viszonyából az elbeszélés típusához és módjához. E módszernek követője ezeknek a soroknak írója, abban a meggyőződésben, hogy a nyelvi közeg útján, amelyet az író felhasznál és alakít, hogy segítségével fölépítse az elbeszélést és ezen az úton kölcsönös kapcsolatot létesítsen az író és az olvasó közt, lehetséges lesz feltárni a szöveg lényeges sajátosságait és eszmei alapját. A mai szlovén próza számára, amely ebből a szempontból olyannyira tarka és különféle, egyenesen szükséges az ilyen megközelítési módszer.

Prózánkban évről évre érdekesebbé és jelentősebbé válik a szerző viszonya az „elbeszélő” nyelvhez, amellet pedig az író és az olvasó viszonya, amelyet nemcsak az elbeszélés helyzetei alakítanak, hanem maga a nyelv is, az elbeszélés technikája és mindannak megfigyelése, ami odatartozik, tehát a leírás, a nyelvi struktúra (nyelvi rétegek), amint ez utóbbi alárendeli, vagy nem rendeli magát a tartalmi struktúra menetének alá. Író és olvasó viszonyánál nem csupán a történetnek az író részéről való kivetítése a lényeges, hanem a teljes szövegstruktúra is, egész szélességében.

Ha elkezdjük taglalni ezt az átfogó kérdést, akkor meg kell állapítanunk, mennyiben és hogyan kapcsolódik egy jelenség a maga speciális vonásaival az írók egyes nemzedékeihez, és mennyiben van ez a jelenség összefüggésben az egyesek eszmei álláspontjával vagy kiindulásával. Itt választálhatunk arra a kérdésre is, mennyiben vonatkozik ez az objektív világra, azaz pontosabban: az elbeszélés új módszerének tágran értelmezett törekvésére, mennyiben kapcsolódnak ezek a jelenségek az egyéni szubjektívizálódáshoz, a líraisághoz, vagy a prózai alkotás individualizálódásának más lehetőségeihez.

Általában véve, minden esetben eljuthatunk egyes közös pontokhoz, főleg az egyes írók kísérleteihez, hogy biztosítsák saját elrendezett viszonyukat az olvasóhoz és hogy ezzel elsődleges módon elkezdjék magukra sugározni a külső, objektív világot, és a reflektálódás eszközeivel befolyást gyakorolni az olvasóra. A viszony alapja lehet az olvasó hagyományos együttérzése az íróval, az ő világával, hőseivel stb. Az utóbbi időben azonban ez a viszony többé nem mindig pozitív, nem lehet pozitív és egyértelmű, hanem ellenzéki is lehet. A mai szlovén próza egy részére egyenesen az a jellemző, hogy szándékkal oppozícióba kergeti az olvasót, ellenállásba, rokonszenveinek másféle elosztásába vagy megnyilatkozásába. Ennél az eljárásnál különféle eszközökkel, illetve tartalmi és formális elemekkel él, például a szubjektivizálódás útján, ahová az az újjáéledt és a mai prózában is jelenlevő elv vezet el, hogy a jelenségek, tárgyak és lények egyforma értékűek, egyforma jelentőségűek, mindenekelőtt azonban az emberek és a dolgok, vagy a dolgok és az ember.

Az ember és a dolgok alapvetően az egymás-mellé-helyezés módján jelennek meg, bár természetesen vannak különböző lehetőségek a manipulálásra ezzel a két elemmel. A reizmus a maga sajátos módján tehát a prózában is jelentkezik. A leírások szándékos objektivizációjával és a valóságban nem létező jelenségek vagy látások megfigyelésével ugyancsak az ellenkező hatást lehet elérni.

Az objektív jelenségeknél viszont az írók – az előbbivel ellentétben – szívesen élnek a feltételes vagy potenciális bemutatás és kifejezés eszközeivel, a szónak mind tisztán nyelvtani, mind módszertani értelmében. Az oppozíció akkor is jelentkezik, amikor a valóságos viszonylatok és méretek pozitív vagy negatív átváltozáson mennek keresztül. A hagyományos és objektivizált leírás szempontjából tehát különböző oldalokról és különböző jelenségeknél bekövetkezik valamilyen feltételes, megengedő, sőt kétes közvetítési eljárás. Világos, hogy itt nagymértékben döntő az író asszociációs módszere és az olvasó asszociációs folyamata, amelyeknek azonban nem kell érintkezniük egymással, az egész szöveg viszonylatában tehát nem koherensek. Az író néha még undort is akar kelteni, ellenállást fölkelteni – a szubjektivizáció céljából – egyes részletekkel szemben, vagy esetleg az egészszel, egy bizonyos jelenséggel szemben. Ez a helyzet M. Kramberger *Ljubezenska zgodba* (Szerelmi történet, 1968) című kisregényében, továbbá J. Snoj regényének, a *Hodnik*-nak (A folyosó, 1969) egyes részleteiben.

Hogyan valósítják meg az új, az eddigtilt különböző eszközökkel az író és olvasó pozitív kapcsolatát? Ezek nem szükségszerűen újak, de az új próza struktúrában a hagyományos eszközök, így a nyelvtaniak is, új értelmet nyerhetnek. A hagyományos próza struktúrában a váratlan átváltás az elbeszélő személytelenségéből a többes szám első személyébe nem jelent semmi különöset, mert úgy is felfogható, mint az olvasó megszólításának egyik módja. Az új prózában viszont a váratlan átmenet az egyes szám harmadik személyéből a többes szám első személyébe egészen más kapcsolatot teremt az író és az olvasó közt, különösen, ha olyan szövegösszefüggésről van szó, amely kifejezetten szubjektív jellegű.

A bemutatásnak abban a folyamatában, amely az élmények, gondolatok vagy emlékezések asszociációiból indul ki, különösen jelentős szerepet kap a kivetítés (projekció) módszere. A kivetítés néha áttetsző vagy átalakító módszert alkalmaz, néha a hangulat dimenziója is beleszővődik. Érdekes, hogy ezt a módszert adekvát módon lehet alkalmazni a reizmus világában is, a jelenségek és dolgok reisztikus kategorizálásánál, másfelől azonban nyilvánvaló, hogy könnyebben használható a költészetben, mintsem a prózában. Egy fiatal költő, A. Brvar – több más költőhöz hasonlóan – ilyen verssorokat ír le:

TÉLEN SZLOVÉNIA FEHÉR

Ha az ajkak repedtek a csókok göröngyösek
Ha az ajkak nyálasak a csókok nedvesek
Ha kenyeret dobunk a térre összegyűlnek a galambok
Ha kenyeret dobunk a tóba összegyűlnek a pontyok
Téli szlovénia fehér

Nincs szükség semmiféle intellektuális erőfeszítésre, az olvasó az asszociációk útján eljut a megfelelő szövegösszefüggéshez. A prózánál viszont a dolog nem ilyen egyszerű, mert kisebb az áttekinthetőség és maga a szöveg tömege túlságosan nagy ahhoz, hogy lehetővé tegye azt a koherenciát, amelyet egyszerre építhet fel magában az olvasó. Az időbeli sorrend elve is meggyengül a jelenségek, részletek, asszociatív betétek, emlékező szövegrészletek és hasonló rétegek lineáris és transzparens előadásának vagy kivetítésének következtében. Hagyományos kifejezésekkel élve: a modern prózának láthatóan több lehetősége van arra, hogy az epikai tömeg (a szöveg tömege) a maga lineáris transzparenciájában kiformalatlanul maradjon és ne alkosson koherens viszonyt az egyes elemek közt. Nem veszik figyelembe az események, történések, alakok és megjelenési formájuk hierarchiáját, így ezek nem nyerne a koherens kiformalódásban kifejezést, a hagyományos próza értelmében, hanem uralkodó elem marad a természetes, transzparens rendezetlenség, a természetes összhangtalanság. Ennek igazolása a kölcsönös reflexió, és az emberi lelki megnyilvánulás nem-szimmetrikus jellege, az ember asszociáció-választása, amellyel a véletlenek révén önmagából kivezetteti magát, de ugyanakkor önmaga felé is.

Jellemző azonban, hogy az ilyen szöveg-agglomerációban az író segíteni kezd magán a tudatos manipuláció különféle módjaival, gondolat-kopulákkal, közbenső tartalmakkal, amelyek áthidalják és irányítják az átmenő tartalmat, segít magán klasszikus, illetve hagyományos formai elemekkel is, mint amilyenek a fejezetek, bekezdések és szünetek, a legújabb szövegekben pedig a fonémák halmozásával, a mondatrészek belső logikai kapcsolat nélküli szétbontásával, továbbá különböző nyomdai lehetőségekkel (például a topografikus költészetben, amely nálunk tavalyelőtt és tavaly kezdett jelentkezni), úgyszintén a fejezetek új elrendezésével, új faktúrával és a könyvlapok új kihasználásával, különféle grafikai megoldásokkal.

Végül is maga az olvasó az a legállandóbb tényező, amely annyira-amennyire egységes struktúrává köti össze az egyes komponenseket; ő az, aki mintegy a legnagyobb érzékenység vonalán aktívan találkozik az íróval, azáltal, hogy elfogadja néhány jelenség összetevőinek hierarchikusan leegyszerűsítő eljárását, az adatokat a szöveg tömegében. Ezáltal egyértelműséget teremt a dolgok és események látomása közt a társadalom egy adott fejlődési szakaszában, s ezt, mint egy nemzedék szemléletmódját fogadja el, vagy pedig nem fogadja el. A negatív viszony oka kereshető a bizalmatlanságban, a spontaneitás hiányában, a szöveg szándékos beállítáiban, vagy pedig az olvasó apriori-viszonyában ilyesféle szövegekhez.

Az elbeszélést továbbá más törekvések is irányítják, más, egyénileg elgondolt törvényszerűségek, így a felszínes, horizontális, és a plasztikus, többdimenzionális ábrázolás kombinációjának vágya. Itt a formális és tartalmi útkereséssel találkozunk, ami egyidejűleg a képzőművészetben és a zenében is jelentkezik, amott azonban az elrendezés és csoportosítás egyszerűbb, a másfajta tartalmi elemek következtében, és azért, mert nem kell számolni az emlékezéssel és az élmények szukcesszív jellegével, azaz a történeti tényezővel. A modern zene hallgatójánál még mindig elsődlegesen az érzés dönt, amely mozgékonyabb, mint egy szöveg olvasása esetében, ahol emlékezni kell és a folytatást követni.

Az elbeszélésnek és a kifejezésnek ez a most fölvázolt módja uralkodik a közép- és fiatalabb írói és a legfiatalabb írók közt (J. Snoj, M. Kramberger, R. Seligo, A. Brvar, B. Rotar, D. Rupel). Mért van az, hogy éppen a fiatalabb írók szánják rá magukat erre a formális szempontból legelemibb és ugyanakkor legrudimentárisabb módszerre, amely, véleményem szerint, valójában a 30–40 évvel előtti új realizmusnak ma csupán adaptált elvén alapul, minden jelenség egyforma értékének elvén? Ezt az elvet ma határozottan kiterjesztik a reisztikus világ felé, kihasználva az új kifejezési lehetőségeket és gyakran átültetve az egzisztencialista gondolkodás talajára.

Jelentkeznek-e közben különbségek és változások a szókészletben is, a szavak felhasználásában, a metaforák alkalmazásában és a metaforává-változtatásban? Első pillantásra nem figyelhetünk meg lényegesebb változásokat. Ennek a kifejezés-készletnek nagyobbik része már az elmúlt két évtized számos írójánál jelentkezett. A

mondattani-szintaktikus és interpunkciós-helyesírási elvektől való eltávolodásban nincs semmi elviselhetetlen és szélsőséges elem. Mindez csak az elbeszélés felszabadulásának következménye és a nyelv gazdagításának, a szleng, az utcai zsargon, a csoportnyelvek és más rétegek felhasználásának. Csak néha válik a normák elhagyása mesterkéltté és szándékos artisztikus tendenciává.

A portré-ábrázolás kérdése ebben a módszerben elsődleges. Ebből a szempontból nálunk most minden szempontból a legérdekesebb Rudi Šeligo kisregénye, a *Triptih Agate Schwarzkobler* (Agata Schwarzkobler triptichonja; a mű nemrég magyarul is megjelent Újvidéken!). Šeligo valósággal önmagától kifejlődött szlovén Alain Robbe-Grillet (a francia *Les gommages*, *Le voyeur*, *La jalousie* c. regények szerzőjére gondolunk). Nagyon érdekes, hogyan közelíti meg a jelenségeket, a tárgyakat és egymás közti elrendezésüket a (grammatikai értelemben is) jelenidejű, békés, lineáris, látszólag teljesen gondtalan és valósággal dokumentáris módszerű leírás eszközével. (Az író ebben az évben elnyerte a nemzeti prózai nagydíjat.)

A tárgyi valóságnak, az embereknek és mozgásuknak ilyen leírása azonban kétségtelenül az imagináció felé vezet. Mi lehet ennek a jelentősége, eszmei feladata? Vajon valamilyen mélyebb jelentésnek a szerzőtől végrehajtott lélektani vagy művészi variálásáról van szó, vajon sajátos törekvésről a filigránságra és dekoratívításra, vagy pedig a megfigyelés többé-kevésbé adekvát másának kiépítéséről, új dimenziók, az oszthatatlanság és meghatározatlanság dimenzióinak hozzáadásával? Mindenesetre arról van szó, amit együtt épít fel író és olvasó, a találkozás és befogadás irányában. Az olvasó olvassa a művet és közben mindig újból felépíti reflexióinak világát és magát a folyamatot, az író rendelkezésre álló reflexiói alapján, amelyeket a szöveg és a szöveg mögötti szféra nyújt, de saját belső világa és élete alapján is. Kétségtelenül ez az a legkvalitásosabb és legtalálékonyabb, bár látszólag egyszerű, új elem, amit ez a próza az író-szöveg-olvasó és az olvasó-szöveg-író viszonylatába belevisz.

Persze, nincs mindig így, és az eredmények nem mindig megnyugtatóak, nem eléggé színvonalasak. Néha csak arról van szó, hogyan látja az író maga körül a világot; nem figyeli, csupán pillanatról pillanatra nézi, változásának folyamatában. Az író átformálja a világot és a csak mulandóságukban megragadott pillanatok (Šeligonál mindig nyelvtani jelenidőben) többirányú szerepet kapnak. Maga az olvasó segít azoknak a tényező-szövevényeknek közvetítésében, amelyek egy jelenetet vagy jelenséget alkotnak, vagy pedig ő maga köti össze a tényezőket szövevénné, arra kényszerítve, hogy rendezze őket, hogy elhatározza hierarchikus rendbe való sorolásukat, hogy eldöntse viszonyát az író választásához, nézőpontjához, előadásmódjához és eljárásához a tényezők homológiájának irányában is. Az asszociációk hierarchikus elrendezéséről inkább abban a mértékben lehet beszélni, amennyiben kihívóak (mind az írónál, mind az olvasónál), azaz másodlagosan vagy még perifériusabban, s ezzel együtt mindig önkényesebben.

Ilyen szövegkomplexus fokozatosan – itt jobban, amott kevésbé – időről időre hangulattá alakul, érzésmóddá. Persze, ez legtöbbször groteskséghez vezet, azonban nem a hagyományos módon, hanem a többirányú és többsikú helyzetek kombinációjával.

A koherens egymásbaszövődésnek, illetve a koherencia lehetőségének valamilyeni tényezője közül még a leírás világosságának elve érvényesül a legkövetkeztesebben. Ebből érthetővé válik, hogy az elbeszélés hagyományos elemeiből leginkább a portré-ábrázolás módszere marad jelen és hogy ez a módszer egyenlő mértékben kiszélesül a tárgyak világára is, amelyet az író asszociációinak útján illeszt bele az egészbe, vagy, még gyakrabban, a dolgok feltételes elfogadásával, vagy annak megengedésével, hogy ez csak rehetőségeket rejtő állapot. Egy példa Rudi Šeligo *Kamen* (A kő, 1968) című regényéből:

„A Tengerallattjáró kapuja előtt a panoráma kiszélesedhetik az Elite felé és a régi Plébánia utca felé, vagy pedig lefelé, a Tito tér felé, amely tágas, és még valamivel följebb a Prešeren utca torkolatába. Derékszögben átcúsúzhat az aszfalton vagy érintheti a plébániatemplom erős falait és kapuját, amely a Tengerallattjáróval szem-

ben áll. A durva fal ellenére, amelybe már több helyen beleharapott az idő foga és a fal díszei és kerekdedségei ellenére is felcsúszhatik a pillantás a torony kupolája felé, ami távolról sem megy nehézség nélkül, mert a torony magas, és a térnek ez a része már nem olyan tágas, hogy a Tengeralattjáró küszöbéről olyan magasra lehessen tekinteni, mint távolról. Ezeknek a félköralakú, nagy tágasságoknak kerekében, a bejárat fölött ott az Olajfák hegyének faragványa: kissé szorosan és nem feltűnően. Alig lehet látni. Žil azt mondja: „Ez az Olajfák hegye örülten tágas. Nem csoda, hogy annyian dicsérik. Mégis ugyanakkor kicsiny. Még a kapu felét sem foglalja el. A többi mind fal.” Miközben ezeket mondja, balra fordul, a Prešeren utca felé.”

Érthető, hogy ennél a prózánál is *conditio sine qua non* a szerző tehetsége, alkotó és szuggesztív ereje. Ettől függ a megformálás képessége és a szöveg tömege fölötti homológ uralom a specifikus koherencia irányában, amikor is ezt a fogalmat a legmodernebb értelemben vesszük. Ha azonban ez a képesség nincs meg, akkor ezt nem magyarázhatjuk bizonyos filozófiai vagy általában gondolati alapkonceptiók szétesésével.

Gondolatmenetünket ugyanis újra alátámasztja a nyelvi közeg, éppen a hagyományos nyelvi stilisztika alapján. A mai próza minden újdonsága ellenére ez a stilisztikai alap továbbra is megmarad; segítségével rendezi el az író az olvasóval való viszonyát. Valóban, ez a stilisztika immanens része az új irányoknak is és az egész háború utáni szlovén prózának is. Általános ugyanis az, hogy a modern irányulású prózai alkotásokban is a kifejezés standard-módja az uralkodó, amennyiben ez a nyelvi stílusra, mint a kifejezés alapvető eszközére vonatkozik.

A standardtól való legnagyobb megszabadulást vagy legalább eltávolodást a mondatok felépítésében figyelhetjük meg, a mondatrészek egymás közötti új kapcsolataiban, főleg az inverziók és az elliptikus kifejezések alkalmazásának eszközeiben. Mindkét eszköz az értelmiségiek vagy valamilyen más réteg nyelvi gyakorlatának következménye. Amennyiben a szókészlet érték kategóriáinak kiegyenlítődése jelentkezik (költői, prózai, mindennapi, tájszólási, archaikus vagy zsargon-elemek, vulgáris vagy obszcén kifejezések), úgy ez többnyire a dolgok és jelenségek egyenlő értékéről vallott elvnek következménye, és szembenáll az előre elhatározott kategorizálással. Ha a jelenséget nem jelöljük meg a valóságnak és az általános szükség-szerűségnek megfelelő kifejezéssel, legyen ez bár obszcén, akkor már nem beszélhetünk adekvát és teljes reflektációról.

Az elbeszélő helyzetének másik megjelenése közelebb áll a hagyományos prózai alkotáshoz. Az olvasó itt intenzív saját gondolkodás vagy akár csak ingadozás nélkül átengedi a szerzőnek a vezetést, amely nem tolakodó, sőt néha észre sem vehető, és amely a logikából, részvétből, humanista együttérzésből és hasonló mozzanatokból indul ki. Az asszociációkat mintegy előre látja a szerző, s ettől csak alig felismerhetően tér el, néha csupán az intenzitás fokában. Az író gondosan kiszámítja a szöveg koherenciáját, és a homológia nincs az alapvető vonallal ellentétben, hanem a történet belső logikáját és a „józan ész” általános logikáját követi, az egyénileg avagy objektíven megragadható invenciót. Az alakok és események hierarchizációja ugyancsak teljesen evidens. A cél, általánosan és eszményítve mondva, az érthetőség, bár ugyanakkor egyes irodalmi alkotások egész sor egyéni lehetőséget találnak és valósítanak meg különféle irányokban, például a meditáció, a pszichologizálás, a tudatalatti világ és a szöveg elrendezésének irányában. Mindez néha mint hibrid elem jelentkezik, egy alapvetően más jellegű szövegben (N. Gaborčič, Janez Švajncer). A látásmódoknak ebben a csoportjában általában nem találkozunk formális újításokkal, sőt nem is sok formális igénytel. Ezeknek az íróknak többsége arra törekszik, hogy tartalmi és gondolati elemekkel erősítse művét, esetleg még sajátos stílusvonásokkal és a szintakszis gazdagításával vagy felszabadításával, azonban mindenféle túlzás nélkül.

Sikeressé akkor válik ez a törekvés, amikor a liraiság felé vezet (D. Lokar, B. Pahor, M. Kolar), vagy a gondolati telítettség következménye (A. Rebula, A. Hieng). Ahhoz a következtetéshez juthatunk tehát el, hogy az alapvető eszmei és szemléleti

koncepció – legyen bár ilyen vagy olyan – nem indul ki, nem fejlődik ki az akár-milyen előjelű, fennálló vagy uralkodó gondolati világ felbontásából (míg az első, ún. fiatalabb csoportnál ez mindenképpen evidens). Az is lehetséges, hogy ez az író-típus ilyen kérdések iránt nem is érdeklődik elsődlegesen, míg más íróknál például szemmel látható, hogy kimondott érdeklődéssel figyelik a nemzeti komponenst (A. Rebula, B. Pahor, E. Kocbek), amely más íróknál csak másodlagos jelentőségű, vagy fel sem merül.

Nehéz általános állításokat megfogalmazni, mégis, azt kell állítanunk, hogy az elbeszélő-viszonylatoknak ez a perspektívája néhány időtálló alkotással gazdagította a mai szlovén prózát, néhány teljesen egyéni és ugyanakkor formális szempontból is színvonalas megoldással. Több ilyen művet sorolhatnánk fel, nekem azonban úgy tűnik, hogy a legsikerültebb A. Rebula regénye, *V Sibillinem vetru* (Szibilla viharában), amely a maga deaktualizált maiságával egyfajta megfelelője vagy analógiája Smolė említett Antigone-drámájának. Formális és artistikus szempontból meg kell említenünk J. Javoršek *Spremembe* (Metamorfózisok, 1967) című regényét. Itt egyfajta Dekameron-szerű kisregényről (de csak formális szempontból, a faktúra és a koherencia iránti érzék szempontjából) van szó, amely néhány lényeges formális újítást valósít meg és ragyogó stílusával is kitűnik. (Hipotetikusán, ismeretek nélkül, azt feltételezem, hogy Somogyi Tóth S. *Próféta voltál, szívem* valami hasonlólt képvisel a magyar irodalomban, mint Javoršek említett regénye.)

Ami a nyelvet illeti, mai prózáknak még egy sajátos jelenségére kell föl hívni a figyelmet. Teljes győzelmet ugyan nem aratott, ennek azonban nagyon egyszerű és hihető oka van: ilyesfajta alkotás nemcsak agybeli, hanem fizikai erő kifejtést is kíván. Itt ugyanis a regény-folyamról (*roman-fleuve*) van szó, amint ma általában ezt a műfajt nevezzük, és ugyancsak az elbeszélés aspektusáról, a koherenciáról és az író viszonyáról az építményhez. Ilyen szempontokból ezek a nagyregények különböznek a klasszikus nagyregénytől, amely nagyszámú, de pontos hierarchiába rendezett alakokból, eseményekből, jelenetekből, időpontokból is hasonló elemekből épült fel. A szlovén irodalomban ma két ilyen szöveggel rendelkezünk, Miško Kranjec *Za svetlimi obzorji* (Fénylő horizontok felé) és V. Kavčič *Žrtve* (Áldozatok) című műveivel. (A horvát irodalomban ilyen szöveg Miroslav Krleža regénye, a *Zászlók*, amely még nincs befejezve.)

Az elbeszélői magatartás harmadik lehetősége áll a legközelebb a háború előtti évek szociális és kritikai realizmusához, sőt néha teljesen azonos vele. Eszmei koncepciójában kifejezetten deklaratív és humanisztikus, vagy pedig, sikerültebb alkotásaiban, át van szöve szociális és humanisztikus illúziókkal (B. Zupančič, L. Kovačič, S. Rozman, Janez Švajner, L. Suhodolčan stb.). Az írók a közép-nemzedékhez tartoznak, egyesek pedig az idősebb nemzedékekhez. Ide sorolhatjuk a partizán-émlékiratok íróit, vagy pedig a népi forradalom tematikáját feldolgozó, elbeszélő prózát (T. Svetina, M. Hace stb.). Egész sor író műveli ezt az irodalmat, folytatván ezzel formális szempontból a legszélesebb rétegek számára készült irodalom hagyományát. (Ez a hagyomány nálunk a múlt században gyökeresedett meg, amikor egy katolikus könyvkiadó-egyesület paraszti és polgári tagjainak minden évben néhány szépirodalmi művet is juttatott, úgy hogy az egyes példányok száma elérte a 100 000-t, ami abban a helyzetben egy másfél milliós nép esetében kivételes dolog volt; ez a folyamat 1864-ben indult meg, és még ma is tart.)

A szemléletmód második és harmadik csoportja különbözik egymástól mind esztétikai intenzitásában, mind gondolati dimenzióiban. Az eszmei kiindulópont azonban azonos lehet, és nagyon gyakran valóban az is, úgy, hogy ugyanaz az író mind a második, mind a harmadik csoportban felléphet. Ugyancsak nincsenek nemzedéki akadályok vagy határok; nemzedéki szempontból csak az első koncepció képviselői oszlanak meg. A harmadik koncepció nem keres a költői vagy szociális humanizmusban más értelmű alapokat, csak olyanokat, mint a második képviselői. Az első csoport ezzel szemben új egzisztenciális lehetőségek és új kifejezőmódok után kutat.

(Fordította ANGYAL ENDRE)

NÉHÁNY SOR HORVÁTH GYULÁRÓL ÉS VERSEIRŐL

Horváth Gyula 1942-ben született, s minden költői „magányon” túl is túl elszigetelten él Kaposváron.

Most a Jelenkor vállalkozott bemutatására, melyhez szívesen írom ezt a néhány sort. Szívesen, hiszen tíz éve ismerem és olvasom gépelt verseit. Még tanuló korából, amikor megbetegedett és utána egy villamossági bolt dolgozója lett. Így érettségizett le. Közben a helyi sajtóban is megjelent néhány munkája. Egyre a tanári, vagy tanítói pályára készült, de az élet anyaggazdálkodási előadónak állította. Évek során rövidebb-hosszabb találkozásaink témája a vers, a sokoldalú és technikájú költői mesterség és a költészet volt. Az Egyetlen, amely úgy gazdagodik, hogy mindig gazdagít!... E világban arról a világról beszéltünk, amelybe azokkal a szerencsés versekkel juthat csak a poéta, amelyeket költeménynek mondhatunk... Az Oda vezető me-redek útról és a szilárd ellenállásról, aztán a kitartó türelemről és a csendes szorgalomról és kegyelemről és mert ma beszélgettünk, tehát az atomról és a motorok erejéről is szó esett emberi jelenünkben és a kozmikus végtelenben. És arról, amellyel már-már fölöttünk is rendelkeznek... Azt hiszem Horváth Gyula verseinek legjellemzője az ilyen egyszerre légies és dermesztő realitás. Amely a lábunk előtt kerekedik. A mezőkről, az udvarokról „a foghatatlanság küszöbéig”. Mint jellemzőt kell megemlítenem verseiben az állandó zaklatott stílus és lényeg keresést. Ezen túl az építés és teremtés láza közepette is egyéniségének épp ma oly rokonszenves szerénységét, amely „sose koppan” stílusában. Mégis, sőt annál inkább is ott van ez az egyéniség az írásaiban! Megemlíthetném még az itt-ott visszatérő magyar–spanyol–cigány hangulatú népballadás és a divatos szürrealista hangot is... Újabb verseiről bátran mondhatom, túljutott minden üresen átvett színekkel és gondolati versdiszleten. Egyre biztosabban jár a saját útján.

Örülök, hogy a Jelenkor mutatja be új verseit. Neki pedig, mert törekény, a „jó sorsot” külön is kívánom kemény munkájában, mert a poétaság bizony a legkeményebb munkák közül való...

TAKÁTS GYULA

A harangok lemerültek

*A harangok lemerültek
némaságuk bronz üregébe
Láz indul szuronyosan
sebesebben az áradat
gyilkoló iramánál*

Egy íny gyöngysora villan

*Szédülve a gyönyör kínjaitól
szétveti karját
Szorit piheg elalél*

*újra villan a gyöngysor
Villanása után virágnýílás
és remegés*

Hegyi Anna

*A mező majd elfelejti
és elfelejti a boglya
és a házban újra hangosan
jár-kei a gazda
Szitkai szabados törnek elő
Aztán üveges jön
és kicseréli a képet*

*Az ágy fölött majd barna
asszony mosolygása terül szét
és a tyúkok reggelente
darált tengerit esznek*

Ig. sz.: AB 7580-9733

Olyan volt hogy senki se látta
Cipője sose koppant
nesze sem volt lépteinek
Nem előzte meg őt
és nem követte az arnya
Olyan volt hogy senki se látta

S. R. barátomnak

Amikor eljön a hajnal
csillogó harmaton vágótázó szürke lovakkal
nem hajolsz már
a tarka álmok csokra fölé
Még
és nem nézel sose vissza
Fakó árnyék ballag utánad
de nem kérdi kit keresel
és nem kérdi mit keresel
Követ nesztelenül
Láthatod őt
az ég követét
a csillagokkal ékesítettet
a hold fényével feldíszítettet
a nap-ragyogású szövetségessedet
a foghatatlanság küszöbén
És láthatod őt
amint ballag utánad
követ nesztelenül
fakó árnyékkal betakarva

EMBERI HANG

A hetven éves Győry Dezső költészetéről

Társadalmunk fejlődésének némely ellentmondásos jelenségeiből táplálkozva, Győry Dezső költői és írói pályájának értékelésében sajátságos helyzet alakult ki most, amikor a hetedik X átlépése után hozzáértők és kritikusok megkísérlik felvázolni az eddig megtett utat. Győry Dezső ugyanis a két világháború közötti Csehszlovákia egymillió lelket számláló magyarságának legjelentősebb költője és programadó politikai-mozgalmi vátesze volt. A felszabadulás után a Szovjetunió kárpátukrajnai magyarlakta területén élt és írt évekig, mikor aztán 1949-ben áttelepült Budapestre, az akkori irodalompolitika és könyvkiadás nem ismerte fel költészetének kimagaslóan haladó jellegét. A mellőzött költő akkor a prózairásra tért át. Több más jelentős könyvön kívül igen népszerű és olvasott lett „virág” regénytrilógiája. Mégis a hetven éves költő ünneplésekor a pozsonyi Irodalmi Szemle tanulmányainak és visszaemlékezéseinek szerzői Győry Dezső prózai műveiről egyetlen szóval sem emlékeztek meg.

Ezt az ellentmondást igyekeztek feloldani azok a hazai ismertetések és kritikák, amelyeket főként az év folyamán olvashattunk egyes folyóiratokban, napilapokban, vagy hallhattunk, illetve láthattunk a rádióban és a televízióban. Közülük ide kívánczik a Palócföld irodalmi folyóirat ama megállapítása, amellyel egyet tudunk érteni: „Mi az életmű súlyosabb, maradandóbb részének Győry Dezső költészetét tartjuk.” (1970. 1. sz.)

Amikor Újarcú magyarok című verskötete 1927-ben napvilágot látott, Móricz Zsigmond a Nyugat 1928. március 1. számában hívta fel rá az irodalmi közvélemény figyelmét, mondván, hogy: „elsősorban és teljesen politikus költő”, és hogy: „csak Ady élte annyira magyar voltát, ilyen kínlódvá, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatban, ennyire Sors-küldötten.” És ha ezekben a móríci sorokban ma már van is valamelyes archaikus íz, annyi bizonyos, hogy – amit Móricz Zsigmond is jól látott – Győry Dezső a közeleti líra művelésében Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady nyomdokain járó költő, és jogosan állítható, hogy a XX. századi egyetemes magyar lírában is igen előkelő hely illeti meg, mint olyan költőt, aki egy elszakadt magyar néptestben élve és abból kilépve az egész mai magyarság számára súlyos tanításokat tartalmazó költői életművel rendelkezik, amelyet könyvkiadásunk az utóbbi években hazai olvasóink számára is hozzáférhetővé tett. Így ma országszerte költői reneszánszának nyomai mutatkoznak. Itt is, ott is felfigyelnek hangjára, és felmutatják, mintegy ez ideig érthetetlenül elrejtett és kevésbé ismert értéket.

Fiatalkori költészetében az elsődleges Ady-hatás után a századeleji avantgarde formai vívmányai érezhetők. Később egy sajátos tömörség lesz úrrá Győry versein, a nyelvi cifraságokról való szinte már puritán lemondás és lényegre törés. Nyugodtan mondhatjuk, hogy költői formáinak és főképpen nyelvi kifejező eszközeinek legfőbb erénye az eredetiség, sajátos költői arculatának a kimunkálása és következetes érvényre juttatása.

Sokan talán úgy értelmezik, hogy a „politikusi költő” előtérbe állítása bizonyos tematikai egyoldalúságot eredményezhetne. Pedig korántsem így van. Például igen gazdag és sokrétű a költő szerelmi lírája. A férfi és nő viszonyának érzelmi és erotikus végletei mellett szerelmi verseinek főtémája lényegében a szerelem filozófiája, a gondolkodó ember meditációja a szerelmi partnerek egyesülésén és egyesíthetetlenségén, a férfi és nő kölcsönös vonzalmának és örök ellentétének dilemmáján (*Meztelen kedvesem, Sirokkó*, stb.). Hasonlóan szembetűnik leíró lírájának gazdagsága, és még valami: az, hogy mind szerelmi verseit, mind tájverseit gyakran szembesíti a közeleti

lira, a politikai aktualitások sürgető kérdéseivel (*Fürdő lány 1934-ben, Levelezőlap a Karsztról*). Az adriai táj diszharmonikus szépségeinek felsorakoztatását például ezek-
kel a szavakkal zárja:

„amig virág, nap, tavasz, lázadás van,
ó, addig, addig érdemes az élet.”

(*Levelezőlap a Karsztról.*)

A nemrég elhunyt Fábry Zoltán Győry Dezsőt „par excellence szlovákiai magyar költőnek” nevezte, és ezt a tényt, költészetének jelentőségét a csehszlovákiai kisebbségi magyarság életében e sorok írója is tanúsíthatja, aki annak idején még inkább csak a beavatottak számára ismert költőt és műveit a prágai magyar fiatalok műsoros estjén mutatta be, és a szlovákiai Magyar Írás hasábjain ismertette. Fábry Zoltán az „elkötelezettség” szót használja annak jelölésére, hogy mit jelentett kisebbségi költőnek lenni: „A szlovákiai magyar költészet – fogantatásában és kihatásában – az elkötelezettség költészete.”

Ezt az „elkötelezettséget” bőségesen tanúsítja Győry Dezsőnek szinte minden egyes leírt sora. Így az *Emberi hang* gyűjteményes verskötet is, amelyet a Magvető Kiadó a költő hetvenedik születésnapjára jelentetett meg. Minden eddigi verskötetéből találunk benne bő válogatást. És ezek a kötetek szinte krónikaszerű feljegyzéseket és summázásokat nyújtanak az elmúlt fél évszázad közép-európai történelméről. Ennek a lírai történetírásnak, (nagyreszt történelem-csinálásnak is!), egyik legizgalmasabb fejezete, amelyről az *Újarcú magyarok* ciklus számol be. A költő 1925–27-ben írt verseit tartalmazza, és címe ugyanaz, mint a szlovákiai magyar kisebbség életében olyan jelentős Győry-kötetnek (*Újarcú magyarok. Versek. 1927.*)

Képzeljük el, hogy a régi urambátyámos és csodaszarvast kergető magyar értelmiség és vezető réteg egy része ott maradt Trianon után Csehszlovákiában, és ott szembetalálta magát az ipari és kereskedelmi életben rendkívül ügyeskedő, demokratikus közéletben élő csehekkkel, akik ugyan a francia imperializmus előre tolt támaszai voltak, mégis tagadhatatlanul magasan fejlett polgárosult társadalmi berendezkedéssel és öntudattal rendelkeztek. A magyar értelmiség egyes részei – nagyrészt a régi vezető réteg maradványainak sugalmazására – eleve lemondtak arról, hogy felvegyék a nemzeti-népi önvédelmi harcot az új helyzetben. Móricz Zsigmond is írt róla a Nyugatban, de Győry Dezső versei is jól érzékeltetik, hogy vegyesen a magyar értelmiség és fizikai dolgozók gyermekeiből egy új értelmiségi réteg alakul ki, amelyik „újarcú magyar”, mert a régi félféudális csökevények helyett az új polgári világ erejéit akarja magáévá tenni, és így szembekerül nemcsak az államalkotó néppel, hanem saját apáival is „az emberibb magyar oázis felé” igyekvő munkájában:

„... most magyar múlt és jövő csatáznak,
s ti régi karddal hadonásztatok.”

(*Apákat félteni.*)

A kisebbségi sors tehát a tragédián kívül, amelyet az egész magyarság részére jelentett, Csehszlovákiában új változást, új magyar gondolkodásmódot is hozott magával. Győry Dezső „Kisebbségi Géniusznak” nevezte ezt a változtató, újító, forradalmasító társadalmi helyzetet, amelyről hasonló című költői-emberi hitvallásában beszélt, és amely lényegében a fiatal csehszlovákiai magyar értelmiséget a társadalmi forradalom irányába vezette. A kisebbségi sors hatására a radikalizálódás olyan méretű, hogy a fiatal értelmiségiek a falu népében, a „földtúró munkásokban” reménykednek, és egy minden régit elsöprő társadalmi forradalomban:

„van élet, csak törjetek össze minden nyügöt,
minden nyügöt törjetek össze!”

(*Reggeli villamos.*)

Mert a Kisebbségi Génius Györy Dezső szerint arra tanította a fiatalokat, hogy: „Szeressétek az elnyomottakat, tegyetek úgy, ahogy akarjátok, hogy veletek tegyenek.” És ez a gondolatsor vezetett el a gyökeres társadalmi forradalom, mindenekelőtt a tömegnyomor megszüntetésének követeléséig: „Bőgnek az éhes szájak: kenyeret!” (*Számvetés.*)

Szinte József Attila szocialista forradalmi hangját halljuk nagyon sok Györy-versben, amelyeket a Kisebbségi Génius csikart ki a költőből. Ezek a versek nevelődött az az ifjúság, amelynek egy része később eljutott a Sarló-mozgalomig, mások megint az akkori magyarországi ifjúsági mozgalmakhoz képest erősen haladó, nagyrészt baloldali ifjúsági szervezkedésekig.

Az *Újarcú magyarokat* követő *Hol a költő?* (1931.) és *A hegyek árnyékában* (1936.) verskötetek azt a harcot mutatják be, amelyet a haladó szellemű fiatal csehszlovákiai értelmiségnek kellett megvívnia a „szajha, vén erényekkel”, a csehszlovákiai magyarság reakciós politikai vezető rétegével. Ezek az urak mindenáron való nemzeti egységet hirdettek, az osztályellentétek elsímitását és csodavarást, de nem tudták elhallgattatni a fiatalok és a költő szavát:

„mi ér a harc, a szép, a jó,
ha nem élvezi millió?”

(*A valóság a lobogónk.*)

„Féleurópát megváltani” – ez volt az első nekilendülés, a kisebbségi sors eredeti ígérete a fiatalok számára. De az anyagi eszközöket kézben tartó idősebb vezető réteg ezt nem tette lehetővé. Györy Dezső ugyan hangoztatja, hogy új ars poeticára van szükség: „Bizony más lett a vers is, be satnyák és be vének, / akik nem értik többé a világ új szavát.” (*Ars poetica.*) De elnyomják szavát, többször elveszti állását, mert a csehszlovákiai reakciós magyar vezetők nem riadtak vissza az egzisztenciális retorzióktól sem. Így az anyaországból táplált reakciós politika fokozatosan megfojtja a kisebbségi fiatalok haladó kezdeményezéseinek nagy részét, hiába vallja a költő, hogy:

„nem szent a kenyér,
ha csak uj nyomort szülni ad erőt.”

(*Prédikálok.*)

A kisebbségi életnek mindenütt, ahol magyarok éltek és élnek kisebbségi sorsban a környező államokban, és különösen a két világháború közötti, polgári demokratikus berendezkedésű Csehszlovákiában, az az egyik nagy tanulsága – amit Kossuth is csak az emigrációban látott és Ady prófétált először irodalmunkban! –, hogy a Duna menti népek egymásra vannak utalva, és hogy minden taszító ellentét és balul sikerült múlt ellenére meg kell találni a közös megértés módját. Úgy vélem, hogy a XX. század magyar költészetében ez a kérdés sehol olyan nagy horderővel és nyomatékkal nem hangozott el, mint éppen Györy Dezső költészetében. Olyan tanítás ez, amelyik ma is időszzerű, és amelyre ma is és a jövőben is szükségünk lesz.

Ez a tanítás jelen van már Györy Dezső induló költészetében is, de aztán a kisebbségi sors örökségeként erősebben foglalkoztatja az anyaországba történt visszakerülése után. *Zengő Dunatáj* c. versköteté (1938.) visszhangzik „Kolozsvar, Zágráb, Bécs, Pozsony, Buda” közös gondjaitól. A negyvenes évek elejétől, amikor áttelepül Magyarországra, ez a hang egyre erősödik költészetében. És aztán antifasiszta versköteteteiben tovább gyűrűzik, újból és újból előkerül a kis népek közös sorsa, a fasizmus elleni összefogás szükségessége:

„S a póráz, mit Prágára vetnek,
kötele lesz tán nemzetemnek.”

(*Találkozás nácihaddal*)

És a fasizmus elleni humanista tiltakozásban, a *Magyar hegyibeszédben* (1940) (későbbi címén az *Emberi hangban*) ismét vallja, hogy: „egyetlen vérző, ütköző seb hazám, hazád: a Dunatáj.” Nem ábrándokat kerget a költő, bizik, és minden olvasóját is arra tanítja, hogy hinni lehet és hinni kell a dunai népek internacionalizmusában, nemzeti érdekeik egyeztetésében:

S hisszük, túl átkán vad jelennek,
mind, mind hiszik: egymásra lelnek.”

(*Kis népekért.*)

Győry Dezső nemzetközisége két okból lehet nagy nevelője az elkövetkező magyar nemzedékeknek: mert egyrészt szerény és konkrét, nem akarja egy csapásra az egész emberiséget a keblére ölelni, hanem először legközvetlenebb sorstársainkat, másrészt nem jelszószerűen, kívülről kerül be költészetébe, hanem életének nagy élményeként, és elsősorban örökön virrasztó magyarsága, népszerűtete következtében. Egyik újabb méltatója (a debreceni Varga István) okosan vonja le a tanulságot, amire Győry hazaszeretete ma is oktat: „Népünk helyes tisztelete tanít meg bennünket más népek igazi értékelésére.” „*En minden népet félték attól*” című versében így summázza a nagy tanulságot:

„én minden népet félték attól,
amitől féltém az enyém.”

Olyan két sor ez, ami szállóigévé válhatna napjainkban is. Ha pedig Győry soraira odafigyelünk, hasonló intéssel gyakran találkozunk. Egyik legfrissebb költeményében, amelyet 1969. június 22. dátummal jelölt meg, újra csak azt mondja, hogy:

„És minden népet úgy szeretni,
mint önmagunk szeretni! – Jól!”

(*Emlékezés „A veszedelmes emberre”.*)

Van Győry Dezsőnek egy verse, amelynek az ajánlása így hangzik: „A magyar realizmus híveinek”. *Paraszt-Robinzon.*) Valóban a reális nemzetszemlélet az – ködös illúzióktól és veszélyes túlzásoktól mentesen –, amely meghatározó vonásként adja meg egész költészetének jellemző arcélét. „Nőjetek emberebb magyarrá, s inkább a földön járjatok!” – írja egyik versében. Czine Mihály legutóbbi szép Győry-portréjában is ezt a nemzetnevelő vonását emeli ki: „Az itt állok, másként nem tehetek humánus ez, amelyben a magyarság az emberséggel azonosul, s a habozás nélkül való kiállást jelenti a demokrácia, a dolgozó osztályok és a néptestvérség mellett.” (Népszava, 1970. június 13.)

És hogy a hetven éves Győry Dezső mennyire napjaink antifasiszta költője is, azt bizonyítja a most megjelent kötet „*Emberi hang*” ciklusa – olyan versek, mint például a „*Férfitének Európa romjain*” –, és *Az élő válaszol* ciklus, amelyben a költő magáénak vallja a mi forradalmunkat, a mai magyar társadalmi valóságot, amelyet ismét kritikusan, előremutatva szemlél:

„De nem jégsekreény s mosógép
a mérték, mód s jövőkép.”

(*Jólét és erkölcs.*)

A hetven éves Győry Dezső költészete tanúságtétel és előremutatás. Vitathatatlan értéke a XX. századi magyar lírának. Nemcsak magyar, hanem dunatái, közép-európai, európai költészet a javából: a korszerű magyar nemzetszemlélet izgalmas és tanulságos iskolája. (Magvető, 1970.)

ÚTKÖZBEN

Fiatl baranyai írók és költők antológiája

Úgy tetszik, Baranya tényleg író-érlelő vidék lett. Tanú rá a magyar irodalomtörténet, meg az is, aki valamelyest ismerős a jelen irodalmi életben. És a jövő is némiképp megalapozott már: az utóbbi időkben újabb tehetségek raja jelentkezett.

A Pécssett és környékén élő fiatal alkotók közösség-verbuváló, alkotóműhely-teremtő szándoka eredménnyel járt. Sikeresnek mondott író-olvasó találkozók, az egyéni teljesítmények színvonalának meglehetősen emelkedése, meg két gyűjtemény – a korábbi *Őszi szivárvány* és a mostani *Útközben* c. antológiák – megjelenése jelzik a „csoport” életképességét, és egyúttal a *KISZ Baranya megyei Bizottságának* példamutató támogató készségét is dicsérik.

Mindez az írónevelő-szervező pécsi hajlandóságokra, fölfedező kedvre fölöttébb jó fényt vet, de egyúttal nem kizárólagos értékmérő. Nyilván érezte ezt a szerkesztés is, hiszen az új antológia címe – diplomatikusan – maga is mértéktartó önértékelés. A tizenhét többé-kevésbé fiatal író, költő valóban *útközben* van, ki előbbre rukkolt már, ki még nagyon is az elején poroszkál. Azaz: meglehetősen heterogén az antológia alkotógárdája. Sajnos, nem érdeklődésben, a művészi eszközök használatában jelentkezik ez a különбözőség, hanem színvonalban.

Néhányuk mostani antológiabeli szereplése – önálló kötetük birtokában – jobbára inkább csak gesztusnak vélhető. A lírikus *Arató Károly*, *Galambosi László*, meg *Makay Ida* is, aztán a belletrista *Békés Sándor* munkásságának újbóli megmérése, több joggal, egy újabb saját könyv megjelenése kapcsán esedékes, semmint ezúttal.

Mások viszont, legjobb tudomásom szerint, itt kapnak először nyomdafestéket, a szerkesztés valószínűleg tetemesebb anyagból válogatva nyilván tudja, miért. Az olvasó azonban néhány vers, oldalnyi próza szemügyrevétele után csak bizonytalankodik: egyikük sem hat reveláló erővel. A debütálók legtöbb darabja keresett, sőt lírában iskolás, prózában művi kísérlet. *Kimpf László*, *Kincses Ernő*, *Harmath Ildikó*, *Havas Gábor*, *Szabó Tünde* pár verse, *Lombosi Jenő*, *Kampis Péter*, *Varga László* rövid írásai ezúttal a kritikustól sem kaphatnak több-

jobb szót, mint a folyóirat-szerkesztőségek ismert sztereotip szövege. De nem elátkozásképp, inkább varázsszóként: még párszor *tel kell fedezni őket*.*

Van azonban ennek az antológiának néhány szerzője, akikről érdemes külön és még szót ejteni: régebben figyelhetjük már gyűrűkörösüket, ez most jó alkalom, hogy végre szerét ejthessük a pármondatos jellemzésnek, véleménynyilvánításnak.

Bertók Lászlónak hat esztendeje olvashattuk már „egyharmad” verskötetét. Tehetése azóta kétségkívül emberesedett. Szemlélődő-leíró típus most is. Legtisztábban itt ő írja meg gondolatait, közéleti gondjait. Szép hasonlatokkal, megszemélyesítésekkel operálva próbál a társadalom, az emberiség nevében pozitívan töprengeni. A természet-refigyelés, a falu-nosztalgia, a világot-teremtés közben és a „*másokért vállalt szolgálatban*” telik élete, érlelődik biztos lírája.

Bebesi Károly költészete érdekes ötvözet: voltaképp egymást taszítják elemei, romantikus és groteszk is, szellemesen rövid és szürrealisztikusan sokatsejtető. Inkább hangulatokat közvetít, ragad meg. Kár, hogy annyit törekszik eredetiségre, meghökkentésre, és nemegyszer elsikkad a gondolat, a mondanivaló lényege.

Bükkösi László költeményei eredeti szellemet engednek sejtetni, annak ellenére, vagy talán épp azért, hogy elődeit majd oldalakon keresztül sorolhatnánk. Az önfelfedezés, az önelemzés igénye nála is figyelemreméltó. A játszi kedv sem szorul így háttérbe itt.

Marafkó László filosz-alkatú költő. Ez nem dolgozatai, kritikái alapján állapítható meg, hanem az is elmondhatja, aki verseit olvassa. Nem témaválasztásáról gondolja ezt az ember, hanem szemléletmódja és szemléltető módja miatt. A külvárosi, vagy úrhajós képre, de idilljeire is rásugározza a mindent sejtető, de jónéhányszor ki nem bontott absztrakciót.

Pál Ritának van jobb írása is, mint ami ebben a könyvben szerepel. De kétségkívül jellemzi ez az elbeszélés az ő írásmódját. Pszichológizmusra hajlandósága élteti a cselekményeket, lélektani bizonyításokat, kísérleteket folytat nyíltan és merészen. Egy-

* (*Kampis Péternek* időközben megjelent kisregénye már ilyen új felfedezés, mely kiemeli az antológia prózaíróinak sorából.)

re szaporodó publikációiból úgy tűnik, sokat dolgozik, érdemesen – *kötet-érett*.

Bevezetőnkben idézőjelben használtuk az antológia gárdájára a *csoport* megjelölést. Nem véletlen: nagyon rafináltan lehetne itt csak lényegesebb érintkezési felületeket találni. De korántsem hiba ez, legföljebb a kritikus dolgát nehezítette meg, de annyi baj legyen. A kötet ajánlásában *Weöres Sándor* is azt emlegeti, *lehetőleg mindegyik másként* csinálja munkáját. Az egyéni fejlődéshez pedig jó irodalmi klíma van ma Pécsen.

BORBÉLY SÁNDOR

Marsall László:

VÍZJELEK

A gyermekek beszéde csupa költészet. Világlátásuk egyéni, gondolatársításuk gát-lástalan, merész, éppen ezért nemcsak meg-hökkentő, hanem sajátos igazságlátó is. Igen ám, de amíg megnőnek, elrontják, ha tudják ezt a beszédet, látásmódot és a köl-tőt is. De nem végleg, a költő mélyre szo-rul, gyakran olyan mélyre, ahonnan többé már nem kerül napvilágra, csak magánya és indulatai vetik fel ritka percekben. És még valami, a szesz mámore széteszi a gör-csők csomóit, felszabadul, játékos lesz és költő. És a játék az egyik legősbibb tulaj-donságunk, mert a játék teremtés.

Miért mondom el mindezt, amikor Mar-sall László első és egyben valamennyire vá-logatottnak is tekinthető verseskönyvéről írok? Mert Marsall László az általános idő-számítás szerint későn érkezett. Harminc-hat évén túl nyithattuk ki első könyvét. De lehet-e későn érkezni a költészetbe? Korán lehet, későn soha. Hiszen előttünk áll

a gyerek

aki voltam

az idő vizözönében aki elsodródott
és eltűnt hirtelen

(*Kirekesztett gyerek*)

Nem tűnt el, ahogy nem tűnt el a gyerek-kori légydongás, „a meszesláda vakító négyzete...” sem, és az a „...dél előtt óriási piros hajó” is ringat tovább az idő özönén. Elringat, elvacogtat a ma is eleven-n élő és régi gyönyörűséget idéző emlé-kezés. Olyan része életünknek, amely a

húsban-vérben-csontban fészkel, él, munkál tovább:

Kint jég-repesz Nap forog
tű-röptető szelekben
csak álmodjam büntetlenül
hogy egyszer megszülettem

(*Csak álmodjam*)

A mai borzongások tudatos átélése ébreszti fel a gyerekkori önfeledtséget, a vissza nem térő nyarak szorongásait. A régi reggeleket, amikor a fehér dunyha végtelen tájait be-jártuk, sápadt hegyein és völgyein ott élt az egész világ. A későn érkezés nem egy-szer az irodalmi élet kiskorúságát jelenti bizonyos esetekben inkább, mint a költőét. Már csak azért is, mert Marsall László már jelen volt az irodalomban, sokan tudtunk róla és vártuk könyvét.

Nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy ez a késői érkezés csak látszólagos. Önmaga érlelte útját. Bolyai szellemével bélelte ki vackát, számrácsos ablakok mögül, a pár-huzamosok vaságyáról nézett a kinti világ-ra. De ott is szerette a szeleket, a friss gyanta illatú könyörületet. Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy Marsall erre ké-szült, erre a későn érkezésre. Elég lenne felsorolni legemlékezetesebb verseinek cí-meit: *Kirekesztett gyerek*, *Csak álmodjam*, *Ikon*, *Bolyai koponyájában*, *Holtpont*, *Gát*, *Kerítések*, *Búvóhely*, *Csontváry*, *Kőrösi Cso-ma Sándor*, de ne is folytassuk, mint va-lami teszt-módszer az eddigiek is felmutat-ják a belül fanyaron, de elszántan érlelődő szándékot. A nagy magyar tibeti utazó ma-gányos emlékezete így moccan meg benne: „*jak-hátán / pénz nélkül / hegy-hátán / apa anya nélkül* /” és a vers végén: „*ég-hátán / egyszál maga nélkül / és egyre magasab-ban*”. De ugyanez a gondolat süt ránk Csontváry idézésekor is. Ez a készülődés, amelyből már az is sejthető, hogy Marsall László nem is akart sietni. Jól ismeri a szá-mok biztos törvényeit. Matematikusnak ké-szült. Könyve fülszövegében erre így utal: „Még nem tudtam róla, de akkor már a költészet érdekelt.” Azzal egészíthetjük ki, most már tudja, hogy a számok ritmusa, az egyenletek megoldásának logikája a köl-tészet része is. Elmaradhatatlan abból.

A megvalósítás erőpróbái talán még nem véglegesek mindenhol. De izgalmas példá-j a törekvéseinek *A vasárnap útjai és út-*

vesztői című vers, amelyben a képzettársítások az ember és a gondolat útjait, útvesztőit villantja elénk. Játsszik az indulatok fegyelméletlenségével és a logikának a geometriához hasonlítható erejével. Ugyanakkor abban hisz, hogy:

mindig megszületik a ködből
a világteremtő

Ebben pedig csak a gyermekkorból átmenett lélek hihet. Marsall László talán későn érkezett térbeli útján, de az időben sok verjétkézve gyaloglót megelőzött. És közben nem vesztette el sem gyermekkorát, sem önmagát. Csak az elhivatottnak lehet bátorságuk az ilyenfajta későnékezéshez.

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

KISS DÉNES

DEMÉNY OTTÓ:

ÉG FÖLD ÉG

Rokonszenves költői arcél bontakozik ki előttünk a költemények elolvasta után. Különös, fanyar íze van a verseknek. Demény Ottó költészete szinte a szemünk látára teljesedett jelentős költészetté. „Szabályaimra nincs szabály, homályosságom is törvényszerű” – írja egyik versében, s ezt tollat-vezérlő alapelveként is bátran elfogadhatjuk.

A kötet verseinek zöme a szabadverselés szabályai szerint íródott, a walt-whitmani hagyományokat követi. Az apróra tördelt, rövid sorok jól kiemelik a szerző legfontosabb gondolatait. Ebben a verselési formában külön jelentősége van a szórendi finomságoknak is. Megfigyelhető a kötet verseiben a szabadverselés szélsőségeinek tudatos kerülése, és a sorok egymásutánjában a lazább formák megtartásával párhuzamosan bizonyos oldottabb ritmus lüktetése, egyfajta nem kinosan pontos jambikus lejtés is észlelhető. Képei természetesen, ugyanakkor színekben gazdagok, s rendkívül érzéketesek.

A kötet öt ciklusra tagolódik. Az Egy kertben c. ciklus a bevezető hangulatot teremti meg keményrekalapált szabadverseivel. A Térzene c. ciklus jólsikerült gyerek-

versek foglalata, megformálásukban itt-ott némi Weöres-hatás érezhető. A Dal egy verébhez c. ciklusban verses pillanatképek sora található, míg a Bábel és a Korszerű ének c. ciklusok versei lezárják a kötetet. E ciklusokban számos nagyobbigényű kompozíció van (Burgaszi elégia, Száz verssor 1919-ről, Katonaének).

A Bábel c. ciklusban található a Két nyolcsoros c. vers, melyek közül az egyiket tán nem lesz haszontalan teljes terjedelmében idézni:

Csak egy ital vizet,
egy karéj kenyeret!
Fejem alá egy kapricot,
álmodni azon is lehet.

Minden egyéb csak gond, nyűg.
Mit, mért s hova tegyek?
Mint a rabok s a szentek
– vizet és kenyeret!

Megfigyelhető itt a versépítés különös pontossága, mely csupán a mondanivaló szempontjából leglényegesebb dolgokra hivatkozik. Az első négy sorban a költő felsorolja azokat a tárgyakat, melyekre álomlátásának folytatása szempontjából szükség van, melyeket a világtól kér. A vers folytatásában minden más hiábavalóságára világít rá, majd egy jól elhelyezett hasonlat („mint a rabok s a szentek”) és a bevezetésben kért dolgok megismétlése (vizet és kenyeret!) zárja a verset. A költeményt az teszi nagyhatásúvá, hogy mellőzve minden cifraságot, sallangot, csak a lényegre érinti, csak a legfontosabb dolgokról beszél. A versépítkezésnek ez az ökonomikus szigorúsága a kötet más darabjainál is megfigyelhető.

A Korszerű ének c. ciklusban található az Így nővünk rájuk c. költemény, melyben „gyermekkorunk szíjas paraszttáitól” búcsúzik a költő. Szeretettel rajzolja meg az egyénileg gazdálkodó parasztszok múltatidéző alakját, ugyanakkor könyörtelen ridegséggel mutat rá, hogy eljárt fölöttük az idő:

Kihűl szemükből az a régi tűz,
amit a szerzés öröme adott.
Sorvad életlen kaszáik vasa,
kezük fogása mind erőtlenebb.

Jóságai csak éppen mutatóba
kapirgálnak sárgult akác alatt,
s besüppednek a roncsolt tanyahátak,
felnő a paréj a szekérszínig.

Igy nővünk rájuk mi is konokul,
a nemzedékek törvénye szerint...

Demény Ottó költészete gazdagodott és kiteljesedett az Ég, föld, ég c. kötetben. Változatos témákat választ, s az adott témákat tudatos nyelvi gazdagsággal egyéníti kifarított műalkotássá. Letisztult a pályakezdés korszakának forrongó impreszionizmusa, helyét a választott témákban való fokozott elmélyedés foglalta el. Demény a költői tudatosság terén fejlődött leginkább, költeményei egyre világosabban és pontosabban tanúsítják ezeket a lezajlott változásokat. A verseket az a hit fűti át, „hogy a világ igazi arca tiszta, szándékai nemesek és a vállán emberibb jövőnk terhe tornyosul.”

A kötet legjobb versei további fejlődés lehetőségét is magukban hordozzák. A költői kifejezőerő – ha a világ és az emberiség szempontjából fontos és hasznos mondani-való megörökítésére nyer alkalmazást – egy minden szempontból nagyjelentőségű költészetet teremthet. Demény Ottó mai költészetünk derékhadának, a negyvenévesek nemzedékének egyik legígéretesebb tehetsége. Új kötete költészetének fejlődéséről, szélesedéséről és mélyüléséről tett tanúbizonyságot.

SÍK MIHÁLY

Serfőző Simon:

NINCSEN NYUGALOM

Serfőző Simonnak, a hatvanas évek elején indult költő-generáció egyik legjelentősebb tehetségének mostani, második kötete *kísérleti jellegű*. Nem abban az értelemben, ahogy századunk használja e fogalmat, nem technikájában (abban folytatása, kikristályosítása az előzőnek, sőt néhol önmaga utánzata is), hanem tartalmában. E versek és szerzőjük kapcsolatát a lombikja mellett szorgalmasan ülő tudóshoz hasonlíthatnám, aki naponta megújuló érdeklődéssel, gyönyörűséggel és izgalommal fog hozzá kitűzött célja megvalósításának, hol az ada-

golás arányában, hol a részvevő anyag minőségében változtatva, hogy a különbözőségekből levonhassa az előbbrevívó következtetéseket. Serfőző versteremtő ihlete is *a szorgalmas érdeklődés*. És ez az érdeklődés egyúttal egy sajátos bezárkózás.

Érdeklődés és bezárkózás? Mi az, ami nem érdekli? A korszerű (azt is mondhatnánk divatos) költői témák közül: a kozmikuság, a közéletiség és a létezés kérdése; és nem érdekli a ma már túlzottan is hagyományosnak számító élményfeldolgozás sem. Akkor mi érdekli? *A magatartás*. De lehetséges az előzőktől elszakított, önállósított magatartásforma? Nem, és itt, ennél az ellentmondásnál kezdődik a Serfőző-kötet kísérleti jellege: a versei témájából kizárt világot mint keretet, díszletet vonja be versébe, hogy benne mozgatva egy embert, megfigyelje a kiváltott reakciót, és végül felállítsa magatartás-normarendszerét.

Hogyan találja meg e vizsgálatához a képvilágot Serfőző? Hasonlóan az előző kötetéhez, a látványból és tapasztalatból – főként a földművelő élet képvilágából – táplálkoznak mostani versei is. Míg az előző kötetben e képvilág a varázsolás, a mindent tehetés eszköze volt, mostanra a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság megjelenítője. Korábban világnagyra nőtt kezében a vers, most a versben fázékonyan, vacogva összezsugorodik a világ. A verseknek sajátos gravitációjuk van: csak a föld felszínén van valami élet, az is inkább mocorgás, lassú vánszorgás, fölötte az űr, a kihűlt semmi. Ahogy a táj elhagyja vers-méretűségét, úgy hagyják el a tárgyak és a lények saját alakjukat, kiszállnak, kifogynak önmagukból. Az ember is megkicsinyszik e keretben. Korábban fiatal varázslóként olvasta a világra a verset, most a vers egy-egy zugába húzódva, hidegtől borzongva virraszt, szobájába zárva, vagy a földfelszínhez láncolva: „a kisbokkal vagyok itthon. Az udvaron egy darab téglával”.

Mondottam: legyen, – és nem lett. Íme a két kötet egymás mellé állítva. De elég-e csak mondani? Nem a *csak mondó ember* természetes tragédiájának vagyunk-e tanúi a költővel együtt, ahogy e lombik-reakciók fölé hajolunk? A tevés, a cselekvés, a munkálkodás hasonló tragédiával zárul? Vagy van olyan *legyen*, mely után *lesz* is? A Serfőző-versben ez a kérdés úgy hangzik: van olyan valami, amin nem fog a hideg, a földbe lehúzó gravitáció, ami nem veszíti

el alakját, de képes kitölteni a vers-egészét. Van. Ezek a *szerszámok*, és a szerszámot fogó kéz. Nézzük az arányokat. Az egyes, a szerszámok nélküli ember portréja (címe is jelzi: *Megtögyatkozom*): „... ágyamon mintha elgyengült, csupasz porszemet ébresztenék virradatkor”. Másutt:

Helyezkedne, s az erő benne,
csak amennyi egy moccanathoz kell.
Magát lökné a fűben. De csak
kínlódás az. Abba fáradok el.

Szerszámokkal, azaz a létezés napi feladataival azok, akik különben „vállamig se érnek föl”, például „*Hatalmas asszonyok*”-ká nőnek: betöltik a verset.

De Serfőző ezzel az ellentét-párral tulajdonképpen nem elégszik meg. Ha mitikusra nagyítaná, kapcsolhatná ez ellentétben rejlő ellentmondásokat, akkor valóban megjelenne a kötet kettős pólusa: a tehetetlen szemlélődő és a munkás alkotó kettőssége. De ez elvonatkoztatást ő nem mitizálja, hanem konkretizálja és ezzel lehetetleníti ennek megoldásként való kezelését. Mert ezek a nagyapák – apák – anyák nemcsak a dolgos tevés képletét adják, de – tapasztalatai alapján tovább gondolva, – a lassú elemesztődését, kihalását is. Azt a folyamatot, mely elszakadt fiúkat magányos meditációjában megfogyatkoztatja, azt ők megállítani nem tudják: ők testükben, fiúk lelkében roppan össze. Ami az absztrakció síkján megoldásnak tűnik, az a tapasztalatban épp annyira tarthatatlan.

Honnan kerül elő, ez az újabb ellentmondás? Amikor Serfőző „szerszám”-ról, „tevés”-ről beszél e kötetben, már nem kizárólag a falusi munkára gondol. Általánosító ereje megnő mostanra, a dolgozó ember teljesebb képét formázza e versekben. De a dolgozó ember e képletét azonosítja egy hagyományosabb képpel: a szerszámot fogó kézzel. Ez a kép pedig legfeljebb az értelmes, napi céllal teljes, ugyanakkor emésztő munkálkodás képzetét tölti be, *képanyagában* mintegy a kétkézi munkás világáig ér el, de az alkotásban felszabaduló, a világot rendező ember-kép megformálására, amelyre a költő megoldásként esetenként versbe idézi, kevésbé alkalmas.

Ezért azután Serfőző elhagyva a viszonyi-

tásokat, kilépve ez ellentmondások világából, létrehoz egy sajátos ember-képletet, a világ dolgait tudomásulve, nem benne, de belőle felmagasodó embert, aki – a verscímek szerint is – *Itt, Kitéve az időnek*, minduntalan *Veszélyre figyel*. Ez a magatartás-modell adja a kötet egészének a mértékét, de ez az, ami kívülről, Serfőző etikai igényéből került a kötetbe, és nem a kísérletek eredményéből következik. Illetőleg következhetne abból is: a kötetben talált ellentétek feloldás-igénye efelé mutat, ezt kívánja. Hasonló eredményre vezetne akár az *elvonatkoztatott ember* létélményéből következő „légy fegyelmzett” tartását vizsgálva, akár a *közösségében élő ember* környezetéhez való viszonyát elemezve. Mint teszi azt társai közül egyik oldalon Tandori, másik oldalon Ágh István vagy Ratkó. Serfőző közbeeső megoldást választ. Így jutunk vissza a Serfőző-líra specifikumához, a bevezetőben jelzett érdeklődés és bezárkózás ellentétéhez. A Serfőző vers egyszerre tapasztalatokat elbeszélő és elvonatkoztató. Így születik meg versében a vizsgált valóság-állapot és a megoldásként mellé állított magatartásképlet különbözősége, és e különbözőségből következő feszültség. A kettő közötti arányok kidolgozása, a kapcsolatok kikísérletezése és verssé-formálása, azt hiszem, nemcsak ennek a kötetnek, de az ezt követő költői életműnek is megfelelő feladat.

Serfőzőt speciális *szociológiai képlete* segíti, hogy e zárkózott kísérlete mégse maradjon egyedi érvényű, de közösségi érdekű legyen. A költő szerencséje, hogy amit ő, magába zárkózva, megfigyel, az szociológiailag is tipikus folyamat. Hasonló képletek születnek körülötte a vidékről a városba, a régiből az új típusú munkába, a szűk otthoni védetségéből az önmagáért helytállásba, a kis világból a nagy világba, a kis veszélyekből a világ-veszélyérzésébe nővők külön-külön zárkózott világában. Így azután egyként valóság-érvényesek a kötetben talált ellentmondások, és egyként mérték a mellette felállított magatartás-modell. És ezért lehet további, hogy úgy mondjam, a közössége által is megrendelt feladat e kettő összedolgozása, eddig vállalt elemzéseinek további folytatása, kiteljesítése.

KABDEBŐ LÓRÁNT

ÓKÚT

Szabó Magda legújabb regénye, az „Ókút” sajátos önéletrajzi írás, amely kislánykorát eleveníti fel a serdülőkor küszöbéig. Az író azonban nemcsak a gyermekkort tekintti „ókút” helyett máig éltető forrásnak, hanem a szülői házat és a 20-as évek Debrecenét is. A bevezető sorok, a hajdani udvar „ókút”-jával, proust-i múltidézt ígérnek, az ősök, a család, Debrecen rajza is szélesebb, átfogóbb korképet sejtet, s az olvasó majd csak néhány fejezet után törődik bele, hogy ehelyett színes, szórakoztató, de sokszor az ifjúsági regények, gyermek történetek olcsóbb megoldásait is alkalmazó múlt-mozaikkal van dolga. A regény egyes elemei ebből a szempontból meglehetősen szervesen illeszkednek és sokszor úgy tűnik, hogy Szabó Magda szándéka, módszere is változott a mű megírása közben.

A könyv első felében az érzéki benyomások ereje támasztja fel a múltat. „A vásár speciális illata – forró zsír, vattacukor, meg verejték – egyszerre rögzült bennem csoda formájú mézeskalács figurákkal...” Máskor a múltból felmerülő látvány némileg árulkodó lesz, s utólagos alakításra enged következtetni, ott például, ahol a szomszédos zárdában látott apácák „fegyelmeztet mozdulattal összefonva kezüket lépdelték, színeik és fátyluk hátrészének sajátos szabása miatt olyanok voltak szememben, mint a pingvinek.” Később az író inkább bizonyos zsáner-szerű részeknek enged nagyobb teret. Kevésbé szerencsés ez humoros, de mégiscsak kisszerű, kedélyeskedő mozzanatoknál (*Állatok, A tenger*), komoly értéket jelent viszont az irodalmunkban nagy hagyományokkal rendelkező anekdotáknál. Nem véletlen, hogy éppen az anekdotikus részek atmoszférája a legmegkapóbb, s hangulatilag legdúsabb (pl. a kis osztrák ezredes epizódja). Ezeket az eléggé heterogén elemeket háttér gyanánt körülöleli a család és az ősök érdekes együttese, hogy a mű végére ismét csak egy új szál kerüljön előtérbe; a kislány-főszereplő irodalmi ambíciói, első szárnypróbálgatásai. Szentimentalizmus, elemző tendencia, anekdotizmus, hangulatiság adja az *Ókút* furcsa többszólamúságát. Leghitele-

sebbnek mégis a legritkábban megszólaló hangot érezzük: a kislány első kínjainak, korához nem illően bonyolult konfliktusainak pszichológiailag nagy művészségű festését. A *Galléros köpönyeg* és a *Tihany* című fejezetek kitűnő érzékkel mutatják meg a gyermek első találkozásait a kirekesztetlenség tűnő élettel. (Az elsőben a haláltól félti apját, a másodikban először kénytelen szembenézni azzal, hogy más emberek, idegenek is alkotnak véleményt, méghozzá gúnyosan, ellenségesen az ő kis közösségükről, szüleiről.) A gyermek ilyen valós, nagy lélekismerettel bemutatott megérződései ellensúlyozzák az olykor affektált, szándékoltan naivkodó leírásokat.

A XX. századi európai regény formai megoldásait gyakran alkalmazta Szabó Magda korábban is. Ezúttal olyan sajátos mozaik-regényt írt, amelynek egységét az erős szubjektívizmus biztosítja. Ez a szubjektívizmus azonban sokszor árt is a műnek. A jelenre, az utóbbi 2–3 évtizedre való utalások inkább zavarnak, semminthogy segítenének a személyiség megértésében. Asszociációiban sok a magamutogatás (hivatkozások utazásaira, darabjainak bemutatására stb.) és gyakran az a benyomásunk, hogy nem is az ismét átélt régmúlt idézi fel a közelmúlt valamely élményét, hanem valamiféle öntetszelgés. A lírikusként induló Szabó Magda szubjektívizmusának előretérése másik következménnyel is jár. A kislány naiv szemléletébe néha túlonat belefeledkezik, s túlzottan kiaknázza, szinte kihasználja azokat a humoros lehetőségeket, amelyeket ez az átképzéletes előadás valóban nyújt. Sok bájos, valóban szellemes részt köszönhet a regény ezeknek a perspektíva-váltásoknak, de a kedves gyermekhistóriák egyúttal elnyomják a komolyabb vivisekciót, a jelen, az egyéniség kíméletlenül őszinte kibányászását a múltból, a gyermekkorból.

Neszek volt Szabó Magda verskötetének címe, s már ez is utalt bizonyos kicsinyítő hajlamra. Fokozottan megmutatkozott ez gyermekeknek szánt műveiben, illetve ifjúsági témájú regényeiben. A kicsinyítés, az apróságokban gyönyörködés szándéka dominál az *Ókút* témaválasztásában, a gyermeki szemlélethez való vonzódásban, s tetten érhető a regény önálló, apró képecskékre hulló szerkezetében. Szerepet játszik ebben a szerkesztésmódban Szabó Magda korábbi műveiben is megnyilvánuló írói lá-

tása, a szimbolikus kifejezés, egy-egy sorsnak, élethelyzetnek képi úton való szuggerrálása (*Az őz*), de az *Ókút* kompozíciója kétségtelenül harmonizál azzal a folyamatokkal is, ahogyan gyermekkorunk emlékei bizonyos képek, jelenetek köré csoportosulnak. Szabó Magda nagyszerű érzékkel köti egy-egy emléket ilyen vizuális csomópontokhoz, követve a gyermek még szinte zárólag érzékeihez kapcsolódó reagálását a külvilág eseményeire (*Galléros köpönyeg*, *Figurák*). A múlt leginkább érzelmi, vagy intellektuális jellegű élményei is képi elemhez kapcsolódnak, s éppen ezen egységük-nél fogva válnak a múlt újbóli összerakásának szilárd építőköveivé. Az, ami belefér egy (méghozzá elég szűk körben mozgó) kislány világmésképebe, szintén összhangban van az *Ókút* kicsinyítő tendenciájával. Nemcsak a család miniatűr világa sugallja ezt, hanem maga Debrecen, a Szent Anna utca, a környezet, az ismerősök, ahol minden szinte meseivé egyszerűsödik. A szülők aggodalmaskodó szeretete, dédelgetése, féltése által mesterségesen korlátozott világot ismert meg a kislány, aki aztán mikrovilágát egyre szűkebbnek érezve el is talált szabadulása egyetlen módjához, az irodalomhoz.

Szabó Magda írja kislány-önmagáról: „vad és merev az arca, körbe és önmagára figyelő, mintha egyszemélyben volna vad és idomár.” Az önéletrajzi mozaikokban is ez a kettős szerep figyelhető meg. Vad és idomár egyszemélyben már akkor is és most is. Önmaga megfigyelője, fegyelmezője és szubjektivitásának kiteljesítője. Amikor az iskolában az „Ecce homo” egyik alakjáról kellett fogalmazást írni, ő az árva kiskutyát választotta. Amikor az egyetemet elvégezte, a római kori szépségápolásról írt tanulmányt. A külön, elkényeztetett kislány ma is kísért egyik-másik gesztusában. Gyermekkora megidézésében is van olykor affektáltság, de sokszor elragadja az olvasót eredeti humora, bravúros lélekelemző készsége, s előadasmódjának bája. Apróságokról, jelentéktelen részletekről olvasunk, s anélkül, hogy észrevennénk, a regény végére mégiscsak magától összeáll előttünk egy érdekes világ, egy város, egy utca, egy család, egy kislány finom rajza. S ha tán az ókútba eresztett mérőőn nem is hoz hírt túl nagy mélységről, ez a *magától* sokért kárpótol. A látszólag különálló mozaikok elrendeződnek, kö-

zelebbhúzódnak egymáshoz, s azt az utat jelzik, mely az eltűnt idő nyomára vezet.

(Magvető)

IMRE LÁSZLÓ

Szász Imre:

GYERTEK ESTE KILENCRE

Ha néhány hónappal a könyv elolvasása után fürkesszük magunkban a nyomokat, amelyeket Szász Imre Gyertek este kilencre című regénye hagyott, mindenekelőtt egy hangulat idéződik föl bennünk, a lelki sérülésekkel, bezárkózó, torz életformákkal szükségszerűen együttjáró fojtott, kesergő, kicsit idejétmúlt hangulat. Jobbra, többre hivatott emberek keringenek a maguk köré maguk vontakörben, isznak, ölelkeznek, emlékeznek, panaszkodnak. E dezillúzió-náltságban van némi önsajnálát, az elátkozottság érzésében egy kis mesterkelt felfokozottság. A regény legkitűnőbb találat, problematikája jelképes erejű összefoglalása talán az a jelenet, amelyben az egyik szereplő, a mulató társaságba úgyszólván ismeretlenül meghívott kerámikus öngyilkossági szándékkal az ablakba ugrik: amikor már-már leveti magát az utcára, tudata mélyén tisztában van azzal, hogy csak egy emeletnyi mélység van alatta. Majdnem öngyilkosság, kacérkodás kiszámított mélységgel, halál-borzongás, a következmények levonása nélkül! Az író itt úgy tudja sugallni ironikus elhatárolódását hősetől, hogy közben nem mond le a hajlamának leginkább megfelelő objektív ábrázolási módjára. Kár, hogy ez a tárgyilagos ironia a regényben nem éppen következetes. Úgy érezzük, nemcsak a regényalakok veszik túlságosan komolyan magukat: olykor mint ha a szerző is a kellenél jobban azonosulna melabújukkal.

Mert mitől szenvednek az ötvenes évek második felében a „nem politizáló értelmiségiek”, az orvos, a mérnök, a kutató-vegyész, a kerámikus? A könyvhöz fűzött értelmezése szerint a szerző úgy látja, hősei életérzése egyaránt fakad privát és társadalmi élményeikből: „a magánélet elkerülhetetlen válságait nálunk a történelem hosszú időn át felerősítette, néha talán létre

is hozta". A regény történéseinek jelenidejére a szereplők zöme látszólag ügyet sem vet, társadalmi-közéleti kérdések még kritikai formában sem igen vetődnek föl. Ha mégis, akkor ez egyedül a kívülről érkezett és félig-meddig szimbolikus figuraként értelmezendő kerámikus jóvoltából történik. Alakja révén az állapotfestő regénybe egyfajta belső értelmezés elemei keverednek, ő tölti be a „divatjamúlt rezonőr" szerepét. Hízogató magyarázatot mond a kábulat-kérés okáról („ma már egy kis pia kell ahhoz, hogy az ember az életről beszéljen vagy elvontan moralizálni merjen"), megfogalmazza az értelmiségi reménytelenség divatos szövegeit („Manapság értelmes ember nem lehet boldog. Se a szocializmusban, se a kapitalizmusban."). Tőle származik a regényben elhangzó talán egyetlen közvetlen társadalomkritikai megjegyzés, panasz a személyes szabadság hiányára a jóléti társadalomban: „A mai társadalom mindent számon kér tőled, és annak fejében, hogy kaját, ruhát és esetleg frizsidert ad, meg-szabja, hova, mennyit járhatsz, mit vehetsz a pénzedre (...) iszonyú gondot fordít rá, hogy számon tartsa a dolgaiddat, irányítsa az életedet, és közben olyan jelentéktelen vagy, mint egy ajtófélfá." A kerámikus „ideológiai" formában fejezi ki az egész kompánia rossz közérzetét, tüntető közönyét, introvertált sértettségét. Azt azonban, hogyan kapcsolódik konkrétan a hősök közérzete és a kerámikus megfogalmazta ideológiája az 1956 utáni évek „külső" életéhez társadalmi valósághoz, a regény – a szerkezeti zártság ígézetében – jelzésszerűen sem mutatja be.

Így az egész művet átható válság-hangulat motivációjában a hangsúly a múltra tevődik át, többnyire az egyes szereplők súlyos törést okozó magánjellegű konfliktusaira. A mértéktelen alkoholfogyasztás természetesen éppen céljával ellentétes következményre vezet, feledtetés helyett felszókítja a sebeket, felidéz a fájdalmakat, veseségeket. Egy vidámságot szinlelő agglény a háború idején veszítette el zsidó menyasszonyát, a másik féltékenységből megölte nimfomániás feleségét. Van olyan férj, aki a házasságban sem tudott tartósan megvárni a korábban beidegzett önkielégítéstől, s asszony, aki egyetlen gyermekét is, termékenységét is elvesztvén kétségbeesett szeretkezésbe próbál menekülni stb. Az emlékek beáradnak a tudatba, a

múlt helyet követel magának a jelenben. De e század modern irodalmának ez a felfedezése itt valaminő gépies kiszámított-sággal kerül alkalmazásra, mindenkinek mindenről eszébe jutnak élete kényes fordulatai, az emlék-kulcsok túlságosan simán nyitják az életproblémák zárait. Részben ez az egyöntetű múltba-ágyazottság okozhatja a jellemek elmosódottságát, a sorsok, karakterek ill. a személyek kissé laza kapcsolatát, impresszionisztikus felcserélhetőségét, amelyre Szabó B. István céloz finoman: „szinte mindegy, hogy ki kicsoda, ki felesége meddő, kinek a férje impotens vagy disszidens". Talán a szkematikus megszépítés ellentétére való törekvés is belejátszott e mindent beárnyékoló manír létrejöttébe. Az olvasó mindenképpen föllelegzik, amikor a megcsalt asszony, Zsuzsa Dunára bocsátott papírhajója büszkén elúszik, mert ebben az apró szimbolikus részletben végre olyan ember igaza, hűsége, kitartása fejeződik ki, aki hinni tud „valami nagy és fontos dologban".

A szerző – saját keltezése szerint három évvel a regény megírása után – később epilógust illesztett műve végére. „Nem tudom, emlékszel-e még rá, mindenki bepíált, és elkapta a jónépet a mélabú. Térdig gázoltunk a melankóliában" – mondja itt a mű keretét alkotó mulatságról a hajdani társaság egyik tagja. Az ítéletnek ez a biztonsága a könyv 1959-ben írott törzsében még csak helyenként szólt meg; az epilógus egyik funkciója nyilván az, hogy – ha lehet, visszasugárzóan is – megéreztesse a „mélabú", a „melankólia" mesterkéltségét, féligazságokon alapuló mivoltát, s nyomatékosabbá tegye, elmélyítse az ábrázolás iróniáját. E kitekintés ugyanakkor azt a higgadt és megnyugtató tanulságot kínálja, hogy a nemzet és az egyén sebeit – legalább az életbenmaradókét – lassan mégiscsak begyógyítja az idő, a türelem és a szeretet. Ha a regényben Zsuzsa által megtestesített erkölcsi magatartást passzív hűségnek nevezhetjük, akkor a kommunista mi-voltára Nyugaton ráébredő mérnök attitűdjé önkéntelen, spontán hűség, a szerző szép megfogalmazásában: „újonnan felfedezett, halk és váratlan hovatarozás, amit idegenek kényszerítettek rá".

A füledt levegőtlenség regényét Szász Imre világos, levegős stílusban írta meg, modern technikai megoldásait is – az idő váltogatása, a szimultanizmus elemei stb.

– könnyedség, az érthetőséghez való ragaszkodás jellemzi; a nyomasztó tárgy ellenére a könyv „olvastatja magát”. Nem túl mély, de igen jellemző hangulati képe egy korszaknak, egy nemzedéknek, egy anyagilag általában jól szituált, közérzetében, életérzésében azonban sötét emlékek, s el nem ért célok reminiscenciáitól keserű rétegnek. Sajnos, a megírása óta eltelt tíz év alatt tartalmi-szociológiai aktualitása korántsem szűnt meg: az a partikularitásában elmerült értelmiségi típus, az a külvilágról alig tudomást vevő tenyészet, amely elé a Gyertek este kilencre mintegy tükröt tart, ma is létezik.

CSÜRÖS MIKLÓS

Gyurkovics Tibor:

NE SZERESS, NE SZERESS

Gyurkovics Tibor pályájának legmeghatározóbb nyomvonala a líra felé mutat. Főként „Emberfia” c. kötetében (1966) vált bizonyossá, hogy ez a létezés harmóniáját pillanatokra sem ismerő, hol indulatosan, hol kétségbeesetten sötét tónusú, sűrített képekben láttató líra alig rokonítható jelenkori költészetünk gazdagon szerteágazó útjainak valamelyikével is: markáns csapásokkal vág eredeti, jól megkülönböztethető, új ösvényeket.

Első drámája, az „Estére meghalsz” (1969-ben mutatta be a Madách Kamaraszínház) sikertelen próbálkozásnak minősült. „Örökre reménykedő és örökre elvesző” figuráinak egymáshoz fűződő kapcsolatait a felszínen rajzolta, jellemüket, szándékait külsőleg mintázta, s így alig is tudta hitelessé tenni cselekvéseik szükségszerűségét.

S hogy most Gyurkovics *első regényét* tartjuk kezünkben – ez legelőször kérdéseket fogalmaz mindazokban, akik figyelemmel kísérik pályáját: vajon a dráma műfajában tett sikertelen kirándulás után ez az első regény meggyőzőbb művészettel boncolja-e pályájának makacsul tovább kísértő valóságanyagát? „Költői” regénnyel van-e dolgunk, avagy egy jelentős költő igéretes prózai alkotását méltathatjuk?...

A „Ne szeress, ne szeress” témája: egy sajátos szerelem természetrajza. „Sajátos”, mert tiltott szerelemről van szó: lopott órákról, tömondatos, kapkodva suttogott telefonbeszélgetésekről, kínzó emlékekről, megnőtt magányról... Nex és Vivi kapcsolatáról. Nex idegorvos, a karácsonyt is a munkahelyén tölti, dolgozik, vagy inkább: ide, a munkába menekül. A regény külső rétege: Nex egy napja – betegek, asszisztensnők, ügyelet, szakmai problémák... A műnek ez a keretvalósága meglehetősen fakó, bágyadt színekkel komponált. A leírások hűvösek, lényegre szorítózkodók, a dialógusok tömondatosan élethűek. Mindez, együtt a betegek érzékletes exponálásával (Babó, Baráthné vagy Pálné portréja), valamint a karácsony ünnepi, de itt nagyon távolinak tűnő lehetőségével – Nex *magányát* motiválja. Hősünkben ez az alaphelyzet – melybe belejátszanak Vivi telefonhívásai, személyes jelentkezései is – egy emlékezőfolyamatot indít el. A folyamat kapcsolatuk különböző, időben szétszórt epizódjait villantja egymás mellé, s ilyenformán a regény belső lényegi világát tárja fel. Gyurkovics prózája ezekben a részekben egyszerűben elevenné, lüktetővé, vibrálóan színjátszóvá lesz. A múlt történéseit egy-egy jól körülhatárolt *képbe* sűríti. S főként e képek rajzában érhető nyomon a *költő* képzeletszabadító ereje: a sokszor lángnyira lobbanó indulatokat, a kiüttlanság érzésének lefojtott sistergését, a lopott órák révedt fölzsabadultságát egy lírai elemekkel hajlékonya, áttetszővé segített próza közvetíti. Egyáltalán: Gyurkovics prózájáról szólva aligha lehet szó „költői erőszaktételről”. A regény képei csak olyan mértékben felfokozottak, sűrítettek, tónusgazdagok, amennyiben ezt a *visszaemlékezés* külső ténymotíválása (Nex egyedülléte, reménytelen vágyakozása) és belső természetrajza (az időrendet ziláló, egy-egy gesztus vagy mondat pilléreire átívelő asszociációs) hitelessé avatják.

A problémát ott érezzük, hogy a regény túlságosan is a reménytelen szerelem belső érzésvilágára figyel, olyannyira, hogy a két főhőst is kizárólag ennek az összetett érzésnek a tükrében láttatja. Egyszerűbben: bizonyosan meggyőzőbb képet kapnánk Nex és Vivi kapcsolatáról, ha legalább sejthetnénk, hogy szerelmük hogyan és miért tilos szerelem? Kevésnek érezzük, hogy Gyurkovics megelégszik a szabványszerű-

ció felállításával: hogy ti. Vivi asszony. S ha most a problémához onnan közelítünk, hogy az álomképek Vivijének túlfűtött, szenvedélyes megnyilatkozásai a törvényes „asszonysorsára” utalnak, mintegy perelve azzal – Nex rezignált, fásult magányossága még mindig kérdéses marad. Életéből, kapcsolataiból, törekvéseiből, személyiségéből egyedül csak Vivit ismerjük meg – Vali s még inkább Antal épp hogy vázlatosan jelzett figurák. (A probléma az „Estére meghalsz” nyitva felejtett kérdését illeti: a darab hősről, Ivánról csak „elmondva” értesülünk, s amit mondanak róla – alkoholista, intellektuális, mellőzött és ezért cinizmusba menekült zseni – ő maga, egyfelvonásnyi szerepében alig képes hitelesíteni). A körültekintőbben rajzolt, több oldalról is megvilágított személyiség ábrázolását kérhetjük tehát számon Gyurkovics Tibor első regényétől, melyről – mintegy e vázlatos méltatás összegezeként – elmondhatjuk: eredményeiben, problémáiban is ígéretes alkotás.

(Kozmosz Könyvek)

MAJOROS JÓZSEF

Kanyar József:

SOMOGY A FELSZABADULÁS HÓNAPJAIBAN

1944 decemberében, az egyik ködös hajnalon, felülvoltáltak Nagykanizsán a szirénák. Elrendelték a város kiürítését. Az állomáson befűtött mozdonyok álltak. Az országutakon szekérkaravánok indultak nyugat felé...

A váratlan riadalmat az okozta, hogy a Dunán és a Dráván átkelt szovjet hadsereg a tél elején gyors ütemben foglalta el Kelet-Dunántúl nagy területeit, Pécsét, Szigetvárt, Kaposvárt. A csillagos katonák kijutottak egészen a Balaton déli partvonaláig... Aztán a korán leszakadt hóval és hideggel a front hirtelen megmerevedett. A németek Somogy testét északtól-délig végighasító erős védelmi rendszert építettek ki, az ún. Margit-vonalat. A harc a Kéthelytől Marcalin, Böhönyén, Nagybajomon ke-

resztül Barcsig húzódó sávban hónapokig ide-oda hullámzott. 1944 fordulóján Somogy 145 felszabadított községében megindult az új élet, a megye 93 községe a „hadak útja” keserves sorsára, azaz kiürítésre jutott, míg 64 községben a német megszállás uralkodott. Némely falu többször is gazdát cserélt. A német 2. Panzer Arquee makacs ellenállásának magyarázata: a göcseji olajmezők, a német hadigépezet utolsó nyersanyagforrásának a fedezése. A német páncélosokkal szemben a 3. Ukrán Front kötelékébe tartozó 57. Szovjet Hadsereg katonái álltak...

Sírtak a kanizsai szirénák. Menekülőkkel zsúfolt vagonok gördültek ki az állomásról Szombathely felé. Éjszaka ágyúk torkolattüze festette sárgára a keleti égboltját. Nappal felkoncolással fenyegető plakátokat ragasztottak a házfalakra nyilas suhancok. Az iskolákban megszűnt a tanítás...

Most mindez egy kitűnő könyv lapozgatása közben jut eszembe. Kanyar József, a Somogy megyei Levéltár tudós igazgatójának legújabb munkáját tartom a kezemen. A történelmi események időszakában, amelyről a könyv tudósít, tizennégy éves diák voltam, s csak szomszédságában éltem azoknak az eseményeknek, amelyekről a könyv gazdag dokumentumai szólnak. De Somogy szülőföld nekem, s Kanyar József munkája annyira imponáló, hogy nem tudok mellette szó nélkül elmenni.

A történészek szakmai kritikája bizonyára nagyra fogja majd értékelni a kitűnően megírt bevezető fejezeteket, a megyei statisztikai adattárat, a nyilas közigazgatás történetét, a felszabadító hadicselekményeket, valamint az élet megindulását elbeszélő részeket. Mintaszerű a könyv derekát alkotó iratok, a nyilas uralom időszakából való 15, valamint a felszabadult megyére vonatkozó 84 dokumentum közlése. A könyvet pontos és gazdag jegyzetanyag, eseménynaptár, a somogyi helységek felszabadulási dátumjegyzéke, helytörténeti kalauz, húsz oldalnyi képanyag, iparstatisztikai adattár, valamint név-, hely- és tárgymutató egészíti ki. Hiteles, megbízható, hézagpótló, tudományos, gyakorlati hasznú... – bizonyára ezek voltak a szakmai lektorok jelzői, s ezt mondja majd róla a magyar történettudomány is. Amit azonban én a sorok között keresek, az a hajdani élet, a magam személyes emlékei, az egy-

kori valóság fény-árnyék játéka. A könyvben, dicséretére legyen mondva, benne van ez is.

Megakad a szemem a 12. dokumentumon. 1945. március 12-én, Nagykanizsán kelt. A Nyilaskeresztes Párt Hungarista mozgalom Somogy vármegyei központja, mely a harcok idején Nagykanizsára menekült, a városból a csurgói főszolgabírónak és a járásvezető testvérnek utasítást ad „az első hungarista” március 15-e „méltó” megrendezésére.

Akkor már régóta nem jártunk iskolába. Futóárkot ástunk a Szentgyörgyvári hegyen. Katonaruhákat válogattunk a laktanyaudvaron. Éjszakánként egyre több időt töltöttünk a pincében. Az elsötétített városra bombák hulltak. A németek idegesen itták a bort a kocsmákban. A nyilasok fölött már égett a tető...

És ekkor Nagykanizsán asztal mellé ül egy Tukora nevű „munkarendvezető”, és terjedelmes iratot szerkeszt, hogy március 15-én „minden eddiginél fényesebb, illetve tartalmasabb” ünnepségeket rendezzenek a még fel nem szabadított somogyi falvakban. A várostól húsz kilométerre már a támadásra szólító jelt várják a beásott szovjet katonák, s Nagykanizsán egy mániákus őrült azon töri a fejét, hogy „jó idő esetén” a szabadban tartásuk meg a március 15-i ünnepélyt. „A felvonulásnál, az elhelyezkedésnél első helyen mindenütt az ifjúság járjon.” A minden részletre és lehetőségre kiterjedő alaposság ebben a helyzetben szinte orvosilag diagnosztálható köreset. „A gyakori légiriadók miatt célszerű az ünnepséget délután 3, illetve fél 4 órakor tartani.” Tukora úr figyelme éber. Neki nem elég, hogy az ágyúszó már a kertek alól hallatszik. „Ha zenekar van a helyiségben, akkor zenés ébresztőt rendezzenek.” Intézkedik, hogy a felvonulók „hatalmas táblákat vigyenek”, s intézkedik arról is, hogy mit írjanak a táblákra. „Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át!” „Bosszú!” „Megtorlás, felszabadítás!” „Visszamegyünk!” „Fel a Kárpátok gerinceire!” „Jövünk. Győzünk. Leszámolunk!”... Az iratnak nincs vége. A „művelt” nyilas munkarendvezető nyolc számból álló műsort is javasol, verscímeket ajánl, beszédvázlatot közöl, jelentést kér. A beteg lélek, úgy látszik, nem ismer határt: „A helyi, vagy járási propagandavezetők saját ötleteikkel bővítsék a

központ által megadott ötleteket.” Hát igen, sóhajtok, ez volt a történelem, ezt láttam én tizennégyévesen...

Említettem, hogy Somogy szülőföldem, s ha 1944–45-re már elkerültem is a megyéből, most az első önkéntelen mozdulattal azt keresem Kanyar József könyvében: felbukkan-e születésem helye a megye felszabadulás-kori történetének óriási adattengerében? Történt-e valami olyan esemény 1944–45 fordulóján Tihanyi hegyfokával szemben, a szántódi félszigeten, az évszázados révátkelőhely környékén, ami nyomot hagyott a levéltárak iratanyagában? Szerencsém van. Szántód neve szerepel a helynévmutatóban. Az oldalszám, amelyre az utalás történik: 259. Gyorsan felütöm a helyet. Egy 1945. május 3-án kelt irat található itt. Erdőigazgatósági jelentés a megye erdészeti állapotáról. Bizonyos Kovács nevű miniszteri tanácsos, a kaposvári erdőigazgatóság vezetője készítette, s a megye 1945. április havi erdészeti viszonyairól szól. Ez már a felszabadult ország szava. Itt már az új élet lélegzik. Ekkor már a felosztott nagybirtokokon a föld új gazdáit vetették a magot... De lehetetlen észre nem venni az iratban azt a csipetnyi rosszallást is, amit a bizonyára még régihez húzó miniszteri tanácsos úr a „mai állapotokkal” szemben érzett. „Az elmúlt hónapban lett volna esedékes a tavaszi erdősítési munkálatok elvégzése, – szól a jelentés – ezek a munkálatok azonban a munkáshiányra és a mai állapotokra való tekintettel teljesen elmaradtak. Hasonló a helyzet a csemetekerti munkálatoknál. Az erdőigazgatóság kezelésében ugyanis Toponáron 12 k. hold, Szántódon pedig 30 k. hold csemetekert áll. Amíg a toponári csemetekertben a vármegyei ármegállapító bizottság által megállapított napszámok mellett a munkálatok könyvnyúzerrel elvégezhetők, addig a szántódi csemetekertben a tavaszi kapálási munkálatokat meg sem lehetett kezdeni, mert a földbirtok rendezése folytán a munkásság földhöz jutott és a megállapított munkabér kétszereséért sem hajlandó dolgozni...”

Amiért a tanácsos úr hajdan a homlokát ráncolta, ma csöndesen mosolygok. Jól van, szántódiak. Földosztás volt hát nálatok is. Földhöz jutottak az erdőgazdaság egykori munkásai. Miért bánnám, ha végre a magukéban akartak dolgozni...

Kanyar József dokumentum-kötete emlékeket idéző, életszerű, hiteles vallomás.

Emellett iskolák, tanárok, diákok, népművelők, helytörténészek, honismereti szakkörök tagjai, a társadalmi, politikai és gazdasági élet vezetői, somogyiak és nem-somogyiak, tudós történészek és érdeklődő olvasók, az egykori események átélői, szereplői és emlékező mai fiatalok, hiszem, egyaránt haszonnal forgathatják lapjait. A kötet a Somogy megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya kiadásában jelent meg.

TÜSKÉS TIBOR

Nádor Tamás:

GIACOMO PUCCINI

A Zeneműkiadó *Napról napra...* című sorozatában adja közre nagy muzsikuskok életének krónikáját. A könyvekben igen érdekesen, szinte filmszerűen pereg le a zeneszerzők élete hiteles dokumentumok, idézetek, levélrészletek alapján. A sorozat könyveit szerzőik úgy építik fel, hogy mint naplóban, pontos időrendben az olvasók előtt áll össze egy nagy művészegénység életútja, életműve. Schubert, Verdi, Paganini, J. Strauss, Wagner után a sorozat hatodik köteteként jelent meg Nádor Tamás könyve Giacomo Pucciniről.

Sokáig vita tárgya volt Puccini érték helye a 20. század zenéjében. Végülis az ellentétes értékelések lehiggadása után kikristályosodott a vélemény, hogy Puccini, századunk legkedveltebb, legelterjedtebb és legtöbbször játszott operaszerzője; meleg, szép dallamaival megdöbbentő drámaiságot tud kifejezni.

A könyv első fejezete sok érdekes adatot tartalmaz a Puccini család öt nemzedékéről, attól kezdve, hogy a család muzsikusk öse, ugyancsak Giacomo, a 17. sz. végén egy kis hegyi faluból bevándorol és Lucca városában megtelepedik. Itt orgonista, majd a „luccai köztársaság zenemestere” lett. Megnősül és a család öt nemzedéken át biztosítja a folytonosságot a muzsikában. Giacomo, Antonio, Domenico, Michele, Giacomo egymás kezéből veszik át a zenei stafétabotot a komponálásban és az orgonálásban.

A következő fejezetekben 1858-tól, Giacomo Puccini születésétől 1924-ben bekövetkezett haláláig peregnek az események. A

könyvben mindenről értesülünk, ami valamiképpen is kapcsolatban van Puccinivel vagy műveivel. A gyermek- és ifjúkor első kísérletezései után igen érdekes képet kapunk az első operák, a *Le villi*, az *Edgár*, valamint a *Manon Lescaut* megszületésének körülményeiről.

A szöveggel szemben Puccini már kezdetől fogva rendkívül igényes. A két szövegíró, Illica és Giacosa többször már már azon van, hogy a munkát abbahagyja, mivel a mester „kielégíthetetlen igényű, aki örömét leli abban, hogy másoknak munkát adjon, csak azért, hogy elodázhassa a maga munkáját”. (Illica leveléből.) De ennek az igényességnak megvan az oka és az eredménye is. Ha már úgy érzi, hogy a cselekmény drámaisága szinte zenévé változott, akkor bőkezűen ontja egymás után a szebbnél szebb dallamokat.

Nemcsak a szövegírókkal, hanem a közönséggel is meg kellett küzdenie. Különösen érdekes ebből a szempontból a *Pillangókisasszony* bukásának története. „Minden öröm, amit valaha a színházról kaptam, eltöprül a fájdalom mellett, amely azon az éjszakán a Scalaban ért... Mint aki földrengés után szinte csodálja, hogy valami egyáltalán épen maradt, úgy botorkáltam... házamba. És másnap az újságok...” De nem adja meg magát, tudta, biztos volt benne, hogy a *Pillangókisasszony* új életre támad. És az opera a bresciai bemutatóval elindult világhódító útjára.

A kis Doria Manfredini halálának körülményei nagy drámai feszültséggel alakulnak ki a mindennapok történetében. (Lehet, hogy jóval később ez a tragikus élmény kapott új életet a kis Liu alakjában.)

A könyvben közölt idézetek nemcsak a művészre, hanem az emberre is jellemzően rávilágítanak. Puccini két nagy szenvedélye tűnik elő belőlük: a vadászat és az autó. A vadászat jelentette számára a munka utáni felüdülést, a természet szépségeinek magabafogadását és zenére váltását. Az autó pedig szinte nélkülözhetetlen volt számára. Kocsijait gyakran cserélte, mindig újabb és újabb típust vásárolt. Egy autóbaleset következtében eltörte lábát és ez nagyban visszavetette a *Pillangókisasszony* elkészültét. De ugyanezen év novemberében már egy új Lancia kocsit vásárolt, melynek már 18 km volt a sebessége.

A könyv utolsó fejezetében megdöbbentő élethűséggel jelenik meg a „versenyfutás a

halállal'', küzdelme az életért és legcsodálatosabb operájának, a Turandotnak a befejezésért. A befejező duettet már nem tudta megírni, gyorsabban jött a halál.

Nádor Tamás nagy szorgalommal és hozzáértéssel gyűjtötte, válogatta és csoportosította az adatokat és le tudta vonni a megfelelő következtetéseket. El tudta érni, hogy könyve minden regénynél érdekfeszítőbb olvasmány lett.

Aki Puccini zenéjét szereti, sok örömet, élvezetet találhat az érdekes könyvben, és elolvasása után közelebb kerülhet Puccini szépséges operáinak megértéséhez is.

HORVÁTH MIHÁLY

EGY JUBILÁLÓ SOROZATRÓL

Nemrég jelent meg az Európa Könyvkiadó felnőttek számára készített, „Népek meséi” című sorozatának 50. kötete, *A vasorrú Indzsibaba*, amely egy múlt századi gyűjtés kárpátukrán meséit adja az olvasók kezébe. Az izléses kiadvány kapcsán érdemes megemlékeznünk a teljes sorozatról is, amely sok magán- és közkönyvtár díszé, sokak kedvelt olvasmánya.

Tizennégy esztendeje indult e remek, olvasmányos, de tudományos igényeket is kielégítő sorozat, amelynek egyetlen hibája az alacsony példányszám: ha valaki ma akarja megszerezni a teljes sorozatot, csak sokadik helyen szerepelhet az antikváriumok előjegyzési kartonjain – néhány kötet pedig egyenesen beszerezhetetlen. Sajnos, utánnyomás is csak egy kötetből, néger-Afrika *Radnóti Miklós* fordította meséiből készült – a *Karunga* című kötet ugyanis már megjelenése után egy-két héttel „hiánycikknek” számított, pedig 4000 példányban látott napvilágot... Reméljük, hogy a kiadó – már csak a nagyobb rentabilitás biztosítására is – a további köteteknél újra hozza az 58–59-ben kialakult, véleményünk szerint helyes, hat-hétezres példányszámot. Különös helyzet, hogy egy sorozat akkor fejlődjön vissza, majd stagnáljon mind az évente kiadott kötetek számát, mind az átlagos példányszámot tekintve (lásd grafikonunkat), amikor „beérik”. A példányszámban a két végét: *A király meg a pacsirta*

(1958, grúz mesék – 9000 db), illetve *A varázsdob és a látó asszonyok* (1966, lapp mesék – 2100 db) és – sajnos – a jubileumi szalaggal kiadott kötet is csak 2900 példányban látott napvilágot.

Karig Sára, aki e sorozatot szerkeszti, fontos munkát végez: körültekintően és gondosan készíti elő azt, hogy a „Népek meséi”-nek kötetei (inkább előbb, mint utóbb) teljes képet adjanak olvasó népünk számára a világ mesekincséről. Európa népeinek 18, Ázsia 20, Afrika 6, Amerika 3 kötete mellett egy ausztráliai bennszülött mesegyűjtemény, a Hawaïi szigetek folklórját bemutató, és egy grönlandi eszkimó meséket tartalmazó kötet egészíti ki eddigi képünket és segít megismerni szomszédaink és a távolabb élő népek kultúráját.

A sorozat (tán mondanunk sem kell) számos olyan nép folklórját is elének tárja, amelyek meséiből magyarul még semmit sem olvashattunk, ott pedig, ahol már voltak előzmények, olyan megoldást talált a szerkesztő (maga is szakember a folklórkutatásban), amely még szimpatikusabbá, élvezetesebbé teszi a sorozatot: egy-egy tájegység, kisebb népcsoport anyagát hozza. Így például nem olasz, hanem szicíliai, nem francia, hanem breton meséket olvashatunk a népek meséi között, s a jubileumi kárpátukrán (régí terminusokkal: „ruszin”, „kis-orosz”, „magyarorosz”) kötet is megelőzte az egyéb orosz népcsoportok különben igen gazdag anyagát. Ez sem hiba, itt azonban érzünk egy kis hiányt... *Atanaszjev* klaszszikusnak számító háromkötetes gyűjteményéből mindenképpen adni kellene egy a sorozathoz is méltó válogatást, annál is inkább, mert jövőre lesz az orosz folklórisztika atyja halálának századik évfordulója!

Két kötetben olvashatunk Magyarországon gyűjtött anyagot (*Sosemvolt cigányország* – szegkovács cigány mesék, *A vasorrú Indzsibaba* – Ungvár környéki kárpátukrán anyag), hiányoljuk azonban a magyar népmeséket. Jó lenne, ha a továbbiakban a kiadó a jubileumi (75., 100., 125. ...) kötetekben saját anyagunkat hozná, s lehetőleg nem egyetlen anyagból történő válogatás, hanem újabb gyűjtések, vagy még kiadatlan meséink alapján! Ez a megoldás tovább emelné a sorozat tudományos rangját is, és az olvasók is örömmel fogadnák.

Az Európa sorozatának kitűnő válogatásai, a remek fordító-gárda és a mértéktartóan tudományos, de szakemberek számára is

hasznos, újat adó utószavai és jegyzetei sajátos szint jelentenek könyvkiadásunkban. Bizvást mondhatjuk, hogy a „Népek meséi” olyan kiadványok, amelyeket nyugodtan állíthatunk a hasonló jellegű külföldi kezdeményezések mellé – az összehasonlításnál legtöbb esetben javunkra billen a mérleg!

A sorozat kötetének esztétikus megformálása is kedvet kelt bennünk, hogy kézbevegyük őket: elegáns, de nem túl keskeny formátum mellett napjainkra kialakult e mesekönyvek optimális terjedelme is – 12–13 A/5-ös ív. Az eddigi legcिंगárabb kötet a *Fehérvirág* (1959, portugál mesék – 4,46 ív), a legerjedelmesebb a *Varázsdob és a látó asszonyok* (1966, lapp mesék – 16,4 ív) volt. Valamennyi kötetnek ízléses borítója van, czek és a szintén népi motívumokat idéző belső illusztrációk maguk is élményt nyújtanak és segítenek jobban megismerni az illető nép kultúráját. Fölöttébb változatos az illusztrációs anyag: samándobok rajzai és keleti miniatűrök, fadarabok és üvegfestők képei meg szőnyegek mintái kaptak helyet a kötetekben. Legtöbbször *Loránt Lilla* avatott átformálásában jelennek meg e motívumok és kompozíciók, amelyek minden esetben kiemelik a mesék mondanivalóját és gondolatvilágát, de önmagukban is ízlésnevelő, ismeretterjesztő hatásúak, bepillantást engednek a meséket megőrző és továbbadó nép díszítőművészetébe, formavilágába.

Mind a tartalom (a mesék, a fordítások, a tanulságos, kiváló szakemberek írta utószavak és jegyzetek), mind a forma (könyvművészeti produkció és illusztrációk) alapján bátran ajánlhatjuk mindenki figyelmébe az Európa Könyvkiadó jubiláló sorozatát, a „Népek meséi” kötetét. Reméljük, hogy a folytatás, az újabb ötven kötet gyorsabb ütemben, és az eddigieknél nagyobb példányszámban hagyja majd el a sajtót.

MÁNDOKI LÁSZLÓ

A MÁSIK FORRÁS

Szinte egyazon időben dőlt el a kecskeméti és egy dunántúli, a Komárom megyei új kiadvány sorsa és címe: mindkettő – nyugodtan mondjuk csak: sajnálatos módon – ugyanazt a nevet kapta. Kecskeméten nagy lendülettel, jó szellemi energiagyűjtéssel indult s folytatódik a munka. A Komárom

megyei vállalkozás szerényebb, de mégis csak van, létezik. Nagy Lajos *Együtt* című folyóirata beköszöntőjének zárógondolatát vette át a megyei tanács művelődésügyi osztálya gondozásában megjelenő Forrás-antológia: „Élet, politika, művészet egységét valljuk és vállaljuk mi is. Ezért – évente háromszor (márciusban, szeptemberben és decemberben) megjelenő időszakos kiadványunkban... ennek szellemében, e „hármasság” igazát bizonyítva az életet, politikát, művészetet csináló emberekről, emberekről és embereknek akarunk írni” – olvashatjuk az 1969. márciusi, első szám előszavában. Eddig négy száma jelent meg ennek az antológiának. Az elsőben többek közt Angyal János bemutatta az olvasóknak a Kilenck néven ismert s azóta elismert költő-csoportosulás tagjait, akikről egy csokorra való verset is közreadtak. Kivülük publikált e négy szám szépirodalmi hasábjain például Csanády János, Demény Ottó, Fábrián Zoltán, Gáll István, Káldi János, Papp József, Pálos Rozita – s a Tatabányán megtelepült Baráth Lajos. Ígéretes írásokat, elsősorban verseket, mutattak fel eddig a megyében élő, szárnyait bontogató alkotók.

A Műhely-ben a megyére jellemző erőteljes képzőművészeti életéről számol be rendszeresen az antológia (Nyergesi János, Martsa István; a Z. Szabó László készítette Kerti Károly-portré után Dévényi Iván írt Végvári I. János esztergomi művészről). Érdekes, tudományos igényű írások jelennek meg a Múltunk-rovatban: Skoflek István a vértesszőlősi előemberről, dr. B. Szatmári Sarolta a tatari várasatásokról, Mucsi András az esztergomi Keresztény Múzeum magyar műkincseiről számol be, s több, új kutatási eredményeket felmutató dolgozat foglalkozott már eddig is a tatari szőrmekendő munkásmozgalmával. Az antológiát a napjainkról szóló írások és műmelléklet, illusztrációk, fotók teszik változatosabbá.

Az első három szám után az antológia szerkesztői az olvasók véleményét kérték – a megyehatáron túlról is biztatást kaptak. Az erről szóló beszámolóban olvastuk: „S ha már így horizontot nyitottunk megyn túli tájakra is, szeretnénk ezt a továbbiakban megőrizni. Tudjuk, hogy nem ez óv meg bennünket a provincializmus veszélyétől, de a jó vérkeringéshez, az egészséges megőrzéséhez hozzásegít”.

JENKEI JÁNOS